

VIII
F. 37071.
e.

37071, VIII, F. c.

37 MAY 7

2. F. III M. C. P. E.

37071, VIII, f. c

101

MOJA DOBA IN PODOBA.

V spomin svoje sedemdesetletnice

1828 — 1898

spisal

Andrej Marušič,

*častni kanonik metropolitisk. kapitlja v Gorici, kn.-nadškofof. konsistorialni svetovavec in
viši ljudsko-šolski nadzornik za veronauk, profesor veroznanstva na c. k. gimnaziji
goriškem v. p., ud c. k. dežel. šolsk. sveta itd.*

V GORICI 1898.

Iz gorišk. časnika „Primorski list“
ponatisnila „Hilarijanska tiskarna“.

„Vsi naši dnevi izginjajo,..... naša leta mislimo si kakor pajčevino.

„Dnevi naših let — v njih je **sedemdeset**, in pri močnejših osemdeset let; in kar jih je več, so težava in bolečina“.

(Psalm 89, 9—10.)

030017h5h

Otročja in predšolska leta.

Viž, viž, hlih kedar je zazhonilo v Veliki cerkvi, si se rôdu“; ali pa: „Viš, viš, hlih, kedar je primu za zhon v Veliki cerkvi, si pršu na svet.“¹⁾ Tako mi je „ranca“ mati večkrat pravila. To je bilo II. adventno nedeljo, 7. decembra 1828. l., kedar je zvonilo v Gorici „sveto jétro“. Sveto jutro pa zveni ob nedeljah — po zimi in po leti — o 5. uri. O 5. uri zjutraj tedaj sem prišel na svet v Št. Andreži kot prvorojenec in „nedeljski otrok“. Zvon št. andrežke „matere fare“ — Velike cerkve v Gorici — ki je moje rojstvo slovesno oznanil, bil je tedanji veliki zvon in imel prav tisti glas, kakor cd sedanjih dveh večih — manjši. Stari zvonovi so bili namreč prelitii v Vidmu l. 1864, in imamo zdaj dvoje harmonij, večo za velike praznike in pogrebe I. vrste, in manjšo za vse druge prilike.

Št. Andrež, kratke pol ure od mesta proti jugu, je goriške Velike cerkve prva hči-poddružnica. Moja rojstna hiša pa ni v vasi pri cerkvi, ampak bliže mesta, na *Rójicah* „nad skalami“ ali „pod orehami“, hišna štey. 87, pozneje 103, zdaj 196. Rójice so lep pašnik in vojaško vadišče proti jugo-zahodu od Gorice; dolge (od severja proti jugu) so 10 minut, široke pa kakih 5 — 6 minut navadne možke hoje.

„Nad skalami“ so rekli, ker je hiša le kakih 100 korakov od skalnatega brega naše lepe Soče. Ta breg ali hribec pri Soči se začne v Solkanu pod Sveto goro in gre do Sovodenj, še skor $\frac{1}{2}$ ure daleč od nas naprej. „Pod orehami“ (Maruščevi „spod orehov“!) zato, ker sta stala pred hišo na Rójicah dva stara,

¹⁾ Besede domačega narečja pišem natančno, kakor jih ljudje izgovarjajo. Za pologlasnik mi velja narobe „a“; „g“ naš dialekt nima, namesti njega imamo česki mehki „h“, kakor je tukaj z ležečo črko tiskan.

debela oreha, ki sta pred kakimi 30 — 40 leti izginila. S tem je moj dom veliko izgubil.

Govoril sem o rojstni „hiši“, prav za prav pa je moj rojstni dom „palač“. Našo nekdanjo staro hišo je dal namreč naš „gospod“ — grof Pace — l. 1806 vso prezidati tako, da je bila daleč okoli naj lepša hiša na kmetih. Zato so ji rekli „la palazzina“; grofova rodbina je hodila večkrat na južino doli. Zadnji gospodar grof Vilhelm Pace, ki je umrl meseca marcija 1896. v Topoljanu (v Lahih = Furlaniji) mi je pravil, da so njegovi starši dali hišo zidati zato, ker so slutili, da pride denar zavolj vojsk ob veljavo, ter so ga hoteli še za časa porabiti. Hiša pa je za dva kmeta („kolona“). oba Marušiča, ki imata vsak svoj vhod. V Št. Andreži namreč je tudi nekak „kolonski sistem“, pa ne prav tak, kakor v naših Lahih ali pa v Italiji. Pri nas ima skor vsak boljši kmet nekaj njiv zemlje „gospodovih“ („grofovih“), nekaj pa svojih („svojsčine“). Naša hiša je obrnjena proti poldanskemu solncu in ima pri tleh (od zahoda proti vzhodu) „hišo“, to je veliko kuhinjo, „kámercu“ in „klet“; v I. nadstropji tri „pôde“ (sobe), nad katerimi je dolga „kašča“. Jez se nisem rodil v „kamerci“ ali na „podu“, ampak v „hiši“, v kotu za ognjiščem, kamor so bili spravili ubogo mater zavoljo mraza, ker ni bilo nikjer nobene peči. (Zdaj imajo v „kamerci“ vsaj železno ognjišče).

Da ima „Pepic Marušič“ sinú, razneslo se je brz po vsej vasi, širila se je pa tudi govorica, da ima novorojenec „jamu pod nosom“ in mnogi so očeta popraševali, ali je to res. „Nea dnu, dve, dve jami ima pod nosom“ je bil ponosni njegov odgovor.

Popoldne po „litanijah“ je bil krst. Ljudje so se ustavljali pred cerkvijo, da bi videli Pepčevega „fanta“ z jamo pod nosom. Moj oče „Pepic Marušič“ je znal „pisma“, bil ne le v gospodarstvenih, temuč tudi v cerkvenih, občinskih, uradnijskih rečeh izveden in prav zato se mu ni manjkalo zavidnežev in nagajavcev. „Er war ihnen zu g' scheidt“. — Botra sta mi bila sosed Zan (Ivan) Marušič — mnogoletni župan — in njegova sestra Katarina (Tina) omožena Nanut (vulgo Blažon); krstil me je gospod kapelan Štefan Terpin. Imé „Andrej“ so mi dali z ozirom na št. andrežkega cerkvenega patrona, čegar god se je obhajal 8 dni pred; klicali pa so me „Drejček“ in „Drejč“.

Moja prva gojiteljica — mila mati ¹⁾ — je bila iz (št. andrežke) „Prstave“ tik sedanjega železničnega kolodvora goriškega; imé ji je bilo Katarina (Tina, Tin'ca) Pavletič-evka. Pristava (slovenska) je štela tisti čas 4 hiše; naj premožniša med njimi je bila materin dom. Pristava je spadala samo v

¹⁾ „Mama“ smo jo klicali samo kaka 3 — 4 leta kot otročiči, potlej pa le „mati“. — Pis.

cerkvenem oziru pod Št. Andrež, v vseh družih pod mesto, torej je bila moja mati goriška meščanka. Bila je zdrava, močna žena, ali po št. andrežko: „lepa ženata“. Njen oče je bil št. andrežki cerkveni ključar, ves podoben našemu rajncemu nadškofu Gollmayr-ju. „Kedar vidim našega škofa“ — mi je mati včasih rekla — „se mi zdi, da vidim mojega rancega uoču“. Krasni možak je bil tudi vzor tedanje narodne noše (hlače do kolena, bele nogovice, bela flanelasta jopa (kôret). Stara mati v Pristavi je bila roj. Marušič-evka od naših sosedov; suha ženica s tankim slabotnim glasom.

Rekel sem, da je Pristava v cerkvenem oziru spadala pod Goričo; malo je pa manjkalo, da ni tudi moja rojstna hiša prišla pod mesto. Okoli l. 1840 namreč so prestavili mejnike goriškega pomêrija tako, da so zdaj cele Rójice v mestnem okrožji, dasi so št. andrežka lastnina, in naša hiša je ostala samo za kakih 50 korakov zunaj pomêrija.

Kar se tiče našega (očetovega) rodú, bili so v naši hiši prvi št. andrežki Marušič-i.

Popred so bili tu Spazzapan-i, sred preteklega stoletja pa je možki Spazzapanov rod pomrl in k blagonici Spazzapan-ovi se je priženil nek Marušič iz Lókvice (pri Opatjeselu) na Krasu. Na Kras pa so bili prišli Marušič-i v prejšnjih časih iz Dalmacije ali Bosne. Zasledoval sem pred leti svoje rodoslovje skor do srede 18. stoletja po domačih št. andrežkih in Velike cerkve krstnih bukvah, toda sem zadel na zadnje na preveliko zmešnjavo.

Moj stari oče je bil Anton (Toni), stara mati pa Marijana, roj. Zavadlav, velika, resna žena. Stari oče je bolehal za jetiko in 28. okt. 1830 umrl, še-le 52 let star. Tri leta, 2 meseca in 9 dni za njim je umrla tudi stara mati (6. jan. 1834) 54 let stara. Zvonjenja zá-njo se dobro spominjam.

Znano je, da stari očetje in stare matere ljubijo navadno skor bolj vnuke, ko svoje otroke. Tako je bilo pri meni: stari oče me je pestoval, ljubkal, pital, vodil na sprehod doli „nad skalami“ ali po njivah. Ko je prišel ves spehan domú, tožil je s pojemajočim glasom: „To jêre jerasto, vsak kamenček pobere in če vedet', kaj je to“. — Bil sem „zlat“ otrok, zato so me vsi božali in radi imeli.

L. 1836. je umrla očetova sestra Nan'ca — šivilja — in je ostal samo še mlajši očetov brat Zanút (do l. 1840.) v hiši. Brez hlapca in dekle nismo bili nikoli. Delavce za polje za vsako potrebo smo imeli stalne iz domače vasi; bili so kakor udje naše družine. Ob pšenici in ajdi so prišli mlatiči, vsako leto zmeraj tisti, iz Dornberga. To so bili korenjaki! Odlikovali so se tudi po lepem petji (po večerji.) — Značilno za kmeta prve vrste je slednjič to, da smo imeli v „štali“ po par volov in kónj, po 12 — 15 ovac, v hlevu 4 prasce, v

kurniku po kakih 20 — 30 kokoši in celo krde' o pičulatov (puránov).

Ko sem prišel k pameti, začela se je moja praktična šola domá; glavni učitelj z besedo in dejanjem mi je bil oče, kterega naj tu opišem, da bode č. čitatelj videl, kako je vplival ná-me.

Rodil se je oče Jožef, Antonov prvorojenec, 8. nov. 1801 — sred dvorišča, kjer je bila tačas majhna soba sama zá-se. Po francoskih vojskah, ko je bil že 15 let star, začel je hoditi v šolo v Gorico in bil „prêmifer“ (odličnjak); njegova šolska darila sem prebiral še jez. Prišel je do II. „latinskega“ razreda in nosil že „frak“. Izostavši (ker se mu je zdelo, da je že prestar) je postal priden, umen kmetovavec in l. 1830 hišni gospodar. Viša šola mu je bilo praktično življenje. Bil je lepopisec, govoril nemški dobro; nekaj v mestu, nekaj po branji uradnih in advokatovskih spisov se je naučil precej dobro italijanski, še bolj je znal „laški“ (furlanski), seosebno gladko pa mu je tekla domača, nekoliko opiljena slovensčina; znal je prav lepo posnemati tudi kranjska narečja. Imel je vsake sorte slovenskih bukev, molitvenih in pesemskih, evangelij, pridige Joannis a s. Cruce, pratiko in več drugih. Kot cerkvenega pevca od mladih let so ga mikale vse cerkvene reči, tako tudi jezika, v kterih je pel, slovenski in latinski. Ko je — menda l. 1835 ali 36 — „Miha 'z Černič“ skladal št. andreške orgle, učil je očeta orglati — pa brez nôt. Čudovito zmožnost je imel oče za muziko. Bil je prvi orglavec v domači cerkvi in ostal — s kratkim pretrganjem — več ko 20 let, dokler so odprli šolo (l. 1857); potlej je prevzel orgle vrli učitelj Jož. Komavec. Oče je imel domá popred „špineto“, potlej mu je naredil „Miha“ nekaj glasovir, s kterega pomočjo je skladal (oče) cele latinske maše na pamet. Hodil je kupovat vole v Logatec, Cirknico, na Vrhniko, v Ljubljano in na Štajersko. Kamor je prišel, šel je v cerkev poslušat petje, zapomnil si lepe, neznanne melodije ter vpeljal jih v Št. Andreži. Eno teh melodij še zdaj znam — k tekstu: „Prid' sveti Duh s tvojimi darmi — Srcé svojih vérnih napolni“ itd. Oče je imel kaj prijeten tenor; pomagali so mu pri petji njegov svak Jož. Nanut, poznejši župan, preblagor. gosp. viteza Klodič-a mati, vulgo Šandrova, takrat še deklina, in drugi; pri „litanijah“ pa je vsa cerkev pela in tega stari ljudje še zdaj ne morejo pozabiti. Odlikoval se je „Pepic Marušič“ naj bolj na oljčno nedeljo pri slovenskem „passionu“. Oblečen kakor cerkovnik je bil „evangelist“ ali „kronist“ in pel pred altarjem pripovedujoči del trpljenja Kristusovega. — V občinskih rečeh je bil — bodisi kot tajnik, ali ne — vsem županom desna roka, županstveni factotum; drugi „možje“, razen Jož. Nanuta, niso znali „pisma“. Dolgoletni čmerni župan, naš sosed Ivan (Zan) Marušič, je prinesel vsako toliko kak akt k nam, da mu-ga je oče razložil. Še zdaj

slišim „šantla“¹⁾ Zana: „Hò, dober večer! Nate, nate, kompari; tle mi je dau komisarn to kartu; ne vem, kaj hu... čejo; bržkone bo kaj zastran tistega boška.“... Oče: „Mati, kje si? pržhi, pržhi brž lužêrnu“.

Dodam naj še, da je imel oče v vseh rečeh dober okus in tanek čut za snažnost, red, enakomernost. To se je kazalo na obleki, v hiši, po dvorišči, v njivi in povsod. — Dasi je bil slabotne narave, „drevaril“ je vendar navadno sam (t. j. držal „drevó“ pri oranji). Ker je bil intelligenten in skušen, znal je previdno skrbeti za zdravje. Vsako spomlad je bral „trave“ in zlasti tropotec, stolkel jih in pil njih sok. — Temperamenta je bil sanguiničnega.

Tak je bil moj predragi oče, moj glavni domači gojitelj. Nekatere naslednjih dogodbic iz prvih otroških let sam pametim, druge so mi stariši pripovedovali. Tako mi je n. pr. oče to-le anekdoto pravil.

„Ānkrat, ko je še stara mati živela, sëm sédeu prav tẽm-le (v „hiši“, kuhinji), sëm te pestveu in céngulæu na kolenêh, enu — ne vem, kakó — si mi smuknu nẽ-tlẽ, nẽ laštrẽ. Kuker jastreb so skočilẽ ženskẽ ná-me. Ves prestrašen ubejžim naravnost dol' po brjači 'n čẽ črez njive v vas. Vsako trkáj sëm se ustavu in poslušẽu, ali jočẽju domá. V oštariji se mi ni ljub'lo pit'; trépetẽu in poslušẽu sëm, kdaj bo za-tẽ zhonilo. Ker nisem slišev zhónit', sëm se upẽu jet' nazaj domú. Bog zahvaljen bodi: nẽč se ti ni b'lo zhodilo“.

Ko sëm bil 3 ali 4 leta star, hodil sëm tje in sëm pod trebuhom kobile, ki se je pasla po dvorišči. Da bi bila le nogo prestavila, bila bi me pohabila. — Drugi krat spet me je vol z rogom precej visoko vzdignil in tje pred-se vrgel. Oče je tekel za njim in ga pretepal, meni pa se je uboga žival smilila, jokal in prosil sëm za vola.

Pristavim naj sëm še dve nesreči iz poznejih otroških let. Sëm po Rójicah proti domu so peljali z voli prazen voz; mi otročaji smo se „pilézdili“ čez dolgo soro; jez sëm izgubil ravnotežje in padel pod voz tako, da je šlo zadnje kolo čez-me. Ko sëm vstal, nisem mogel skor več dihati; le malo več teže na vozu: in bilo je po meni. Ko so domá to izvedeli, hoteli so me še tepsti!

Tudi sloveči orehovi debli pred hišo bi bili kmalu vzrok moje smrti. Klatil sëm orehe s kamenjem; en precej debel kamen odleti od zgorej in mi pade na trdo teme; znamenje nosim še zdaj. Bog sam me je obvaroval, da ni zadel kamen ktereга bolj mehkega dela črepinje.

¹⁾ Krstnemu ali birmskemu bõtru so rekli otroci „šántul“, („šántolo“) bõtri pa „šantla.“ — Možje so rekli botrom „svoje hlihe“ „kompári“ (compadre“), botrom nižega stanú „boter.“ Pis.

Št. Andrež'nje so sluli od nekdanj, da so pridni in podvzetni poljedelci, da št. andrežke njive so obdelane kakor vrt. In res pečali so se med drugim z zelenjavo, ktere pa niso mogli spečati vse v mali Gorici. Začeli so torej že v začetku tega stoletja voziti zelenino v Trst, pa tudi „krompir“, „sirkovo“ moko in sirkovo pérje. Pred letom 1830. pa ni bilo še ceste skoz Dol (Vallone), morali so vozariti skoz Sovodnje, Zagraj, Trzič, Devin, Križ na Občine. Potrebovali so tje in nazaj cel teden. Ko so prišli domú, morali so v nedeljo praviti vse, kako je v Trstu in kar se jim je bilo pripetilo; bili so imenitni, kakor da bi bili prišli iz Amerike. — Ko sem bil šest let star, peljali so tudi mene v Trst. Kdo je bil tako srečen in vesel, kakor jez! Videl sem visoke hiše, morje, barke i. t. d. Pa kaj vse to! Prodali smo — ne vem kaj, menda kapus — v „špítâu“ (staro bolnišče pri sv. Justu), in ko smo šli gor' v hrib — bilo je okoli 4. ure popoldne prve dni novembra — zvonil je ravno veliki zvon pri sv. Justu. To je naj imenitniši dogodek mojega prvega potovanja v Trst. Pa še nekaj otročjega. V „špítálu“ so nam dali kruha in vina, ali jaz bi ne bil česa pokusil za ves svet, ker sem zmeraj mislil na „špítal“; želodec se mi je obračal, ko sem videl druge jesti. In ta vtis mi je ostal dolgo dolgo let.

Eden prvih čutov, ki so se mi v srcu zbudili, ko sem se začel zavedavati, bil je „religiozni“ (versko-pobožnostni) čut. Raji sem šel v lepo domačo cerkev, kakor ne vem kam; slajšega veselja se ne spominjam iz mladih let, ko je bilo to. Oh, kako mi je srcé vskipevalo, ko so n. p. začeli „žlôngat“ (pri-trkavati). Imeli smo do moje nove maše le dva zvoná. Zvonjenje me je vsak čas veselilo, toda sem le po redkem prišel do tega, da bi bil sam zvonil, ker nismo stanovali blizu cerkve. Pač pa sem se plačal za celo leto o „Vahteh“ (Vseh Svetih). Takrat mi je bilo dano, iti celó na „têr“ (zvonik) in od blizu občudovati zvonove in na vso moč zvoniti. — Domá pa sem si sam zvonove narejal. Vzel sem dve sirkovi palici, prerezal in obrezal ji tako, da ste mi predstavljali dva zvona, ktera sem visoko na hišni zid obesil in na-tleh stojé z vrvicama navdušeno zvonil. — Kakor glas zvonov, pretresal mi je srcé tudi tužni glas vélikotedenskega „ropotca“ (drdre). Razen navadnih malih, ročnih drder sem imel kot dijak en ropotec blizu na pol tako velik, kakor na „têru“.

Ko sem že hodil v šolo, narejal in prenarejal sem pri postelji okusen altar; imel sem tudi (svinčene) priprave zá-nj: kelih, monstranco i. dr.

Z vérskim čutom vred se je v meni razvijal „êstêtični“ čut, čut za vse lepo in redno in primerno, bodi si v cerkvi ali, kjer koli. Ta čut je dandanes tako razvit, tanek in močan, ep prav trpim, če n. pr. v kaki cerkvi kaj zapazim, kar je

snagi, enakomernosti ali dobremu okusu nasprotno, ali če vidim kake napake in nedostojnosti pri službi božji.

Dalje sem čutil že kot otrok, da sem „eine romantisch veranlagte Natur“; imel sem nek poseben čut za kaj nenavadnega ali naraven nagon k romantiki. Rizal sem se sam ali z družimi otroci nar rajši v kakem prijetnem zavetju za kako mejo, v kakšnem mičnem kotu na vrtu, pod kakim sadnim drevesom, v orehovi senci i. t. d. Tudi učil sem se pozneje, še kot odrasel dijak, po takih prijetnih mestih.

Zgodaj se mi je zbudil tudi čut in razum za vse, kar je vzvišeno, veličastno, tragično — bodisi v naravi ali človeškem življenju. Ko je n. pr. tulil vihar, ko je Soča zrastle in so šumeli, bobneli, bučali valovi, ko so se poleti od severozahoda zvdigavali črni oblaki ter se je bliskalo in grmelo — bil sem ves čudovito prešinjen. Tako dalje pri pogrebih, vojaških paradah, sosebno pa pri veličastnih cerkvenih obredih. Vrhunec mojim duševnim užitkom v poznejši dobi so bili obredi Velikega tedna, sosebno petka, procesija na dan sv. Rešnj. Telesa v Gorici in pa — št. andrežki „seminj“ tretjo nedeljo m. julija. Tisti dan je prišel kanonik-župnik iz Velike cerkve ali kateri kôrnih vikarijev, kot župnikov namestnik, in pripeljal seboj dva assistenta in pa cerkovnika. Cerkovnik, belolasi Pet. Buffolin, je bil lepšega obraza, ko kak prelát, ter prinesel s sabo med drugim tista dva sreberna zvonca, s kterima zvonijo v Veliki cerkvi pri procesijah s sv. R. Telesom. To je bilo meni v rajsko veselje.

Mikale so me že v otroških letih zgodovinske reči: ustna izročila o domači hiši, domači cerkvi, in sploh domačih dogodkih, starejših šegah i. t. d. Oče je bil izvrsten in jako mikaven pripovednik, je pa tudi vse vedel, nekaj kot priča, nekaj po izročilih starših ljudij. Tako n. pr. nam je večkrat pravil, koliko „zlatih“ je stal naš krasni veliki altar (škoda da sem pozabil, koliko); kje je bil na starem pokopališči okoli cerkve prostor za našo družino, namreč pod „têrom“; kako so volcje po snegu zahajali na št. andrežko polje, kterega precejšen del je bil za Marije Terezije še gojzd. Zadnje hraste med vasjo in Jeremitiščem sem še jez videl. Pripovedoval je dalje o „Jeremitišči“, $\frac{1}{4}$ ure proti jugovzhodu od cerkve pri mirenski (tržaški) cesti. Tam je bila do Jožefa II. cerkvice Matere božje, pri kateri je bival puščavnik ali „jeremit“; dandanašnji je spremenjena v skedenj, ki pa kaže še nekdanje slikarije, ter je lastnina mojega svaka Fr. Zavadlav-Nanuta. Leseni kip ondašnje Matere božje sem jez večkrat videl v št. andrežki cerkvi za altarjem. Tako sem videl za altarjem tudi železen cesarski grb, ki je bil nekdanj na vrhu zvonika. O tem cesarskem orlu je oče pravil, da je bil cesarsko počastilo za Št. Andrež v priznanje, da so bili za časa Marije Terezije Št. Andrežnje in Ajdovci umno pogasili

goreči državni trnovski gojzd. — Naj več pa je oče pravil o francoskih vojskah z ozirom na domače razmere. Ko so francoski vojaki prvokrat v naše kraje prišli, so ljudje strahu koperneli. Živino so gonili v starogorske gozde, eno uro od Gorice proti vzhodu; otroke so nesli nekteri skrit v „farovž“ goriške Vélike cerkve. Kokoši so kuhali Francozi v vinu, kar se je zdelo našim ljudem prav čudno. Čudili so se Št. Andrežnje tudi temu, da, ko je bila Soča meja med Avstrijo in italijanskim kraljestvom (1805 — 1809), imeli so v Ločniku, nasproti naši hiši, o Véliki noči en sam praznik, v tem ko so bili pri nas tri.¹⁾ Za francoske vlade takraj Soče (1809 — 1813) so bili veleimenitni — „mêri“ (župani) in so ljudje sploh hvalili javno varnost, češ, da bi bil človek lahko zlatenino na meji obešeno pustil in bi je nikdo ne bil vzel. Se ve, da je stala tam doli niže nas, nad skalami proti Sovodnjam — „giljotina“ !!

Dosedanji opis moje predšolske dobe sega po nekterih navedenih podatkih tudi v prvi čas šolske dobe, v katero zdaj prestopimo.

Šolska doba.

a) Ljudska šola.

Ko sem bil začel že kaj pomagati pri raznih delih doma ali v njivi, bilo mi je naj bolj zoperno to, da sem moral — n. pr. v drugi polovici oktobra — vstajati precej zgodaj in hoditi gonit vole, ko so sejali pšenico. O tem času je bilo zjutraj navadno že prav mrzlo; zeblo me je v roke in noge, ker sem hodil še bos. Imeli smo namreč otroci navado, začinjati zimo še-le 1. nov. — na Vseh Svetih dan — in poletje na Véliko noč, bodisi zgodnjo ali pozno. Če nisem pri oranji gonil, moral sem pa „rabo“ (škrado, Quecke) brati, ter me je še bolj zeblo.

Nepokorščina in trma je glavni otroški greh; tudi jez sem imel grdo navado, da sem večkrat rekel: „Ne hram, ne; veste zdaj“? Očetov ali materin navadni odgovor je bil: „Pejdeš pej v šolu; le čakuj“! Jez: „Pejdem, ja“!

In res sem šel po „Vahteh“ 1. 1836. v šolo, v goriško „Kocêvijo“ („Cocevia“). V Št. Andreži so napravili šolo še-le 21 let pozneje. Kocêvija je strma, ozka ulica, ki drži iz Rastela do pod Grada. Tam — v Praprotnikovi hiši (zdaj Cándido-vi), števil. 5 — je bila tisti čas 3razredna trivialna mestna

¹⁾ V Št. Andreži se velikonočni torek še zdaj skor kakor praznik obhaja.

šola (z elementarnim, I. in II. razredom). V I. razredu te šole je učil mojemu očetu daljen sorodnik iz Št. Petra, g. Andrej Sauli (Schauli). On je očetu prigovarjal: „Kaj boš pošiljal fanta na normalko; saj tam imajo že tako preveč otrok; daj ga rajši k nam“. Tako sta pripeljala 6. novembra — če se ne motim — moj oče in nek Lutman štiri št. andrežke dečke, mene in sosedovega Jožefa Marušič-a pa dva Lutmana, katerih eden je zdaj št. andrežki župan, v mestno šolo, med mestne frkovce. Žal mi je, da ne vem natančno dneva, kedaj sem bil vpisan, ker se je šolski arhiv ves pozgubil. To pa vem, da so naši domá tiste dni, ko sem šel v šolo, zmeraj govorili o smrti in pogrebu francosk. kralja Karola X., ki je umrl tukaj v grof Coronini-evem gradu na Cingrofu 4. nov. in bil pokopan „na Kapeli“ (pri oo. Frančiškanih na Kostánjevici) 11. novembra 1836.

Učitelj v mojem, elementarnem razredu je bil Anton Stanič (Stanig), mlad goreč gospod, nečak slavnega višega šolskega nadzornika, kanonika Valentina Staniča, čegar životopis je sestavil nekdanji gimn. profesor v Gorici, zdaj na viši realki v Ljubljani, p. n. gosp. Franc Levec. Prišli smo v šolsko sobo med poukom; št. andrežka možaka je spremil tje učitelj Sauli. Dalje časa sta se očeta pogovarjala z učiteljema — po slovenski, kar se je zdelo laškim učencem prav čudno. — Ko sta očeta odhajala, ozrl sem se plašno za njima: malo kedaj mi je bilo tako milo pri srcu, kakor takrat. Šoli sem se v kratkem času privadil, ne tako lahko stanovanju v mestu. Stanoval sem z družimi učenci pri „Tin'ci Orehovki“ v sedanji „Via dei Cipressi“, nasproti kapucinskemu vrtu. Bila je ta predmestna hiša samo par dobrih streljajev od doma in vendar se me je polastila huda domotožnost tako, da sem po Vel. noči raji o polдне in zvečer hodil domú na Rójice.

Mi 4 št. andrežki dečki smo prinesli v šolo domačo otroško napako, da smo namesti „ja“ izgovarjali „íja“, zlasti ko smo se pričkali; učitelj nas je resno opomnil zarad te grde napake. Ker so mestni sošolci med sabo zmeraj le laški (furlanski) govorili, navadil sem se jez že brž prve mesece prav dobro furlanščine. Ko je enkrat učitelj vprašal, kako se imenuje neka nemška beseda po furlanski, bil sem jez edini, ki sem vzdignil roko in dotično besedo povedal. Učitelj, stoječ pred odrom — še zdaj ga vidim — stegne se mogočno po koncu, vpre roke v boke in z impozantno učiteljsko auktoritajto reče: „Viodežo, voaltriš nuuš; voaltriš šežo Furlanš, e no šavežo; luj le Šklaf, e ša! (To je: „Vidite, vi osli: vi ste Lahi, in ne znate; on je Slovenec, in zna“!). Na to mi je dal lep „Fleißzettel“. — Napredaval sem pa tudi v šolskih predmetih prav dobro, in to tem lože, ker me je bil že oče doma kolikor toliko pripravil. V I. semestru sem zaslužil biti prvi odličnjak, kakor

je učitelj sam mojim starišem pravil, toda, ker je bila šola mestna, dati je moral prednost meščanu Jellussig-u¹⁾; v II. semestru pa sem bil vendarle jez prvi obdarjenec v „zlatih bukvah“. Te zlate bukve sem nedavno videl in so edini dragoceni ostanek iz pozgubljenega arhiva. Zdaj pa pride naj lepša. Šola je veljala za nemško, nje gospodar, mestni magistrat, je bil italijanski (?), učenci so bili Lahi, pomočni jezik je bil furlanski, in — kakšno darilo sem dobil jez konec šolsk. leta? *Slovensko* knjigo: „Dober dar za mlade ljudi“.²⁾

Učitelju in zlasti višemu šolskemu nadzorniku sem se bil med letom tako prikupil, da so vsi merodajni faktorji sklenili, oprostiti me I. razreda (prav za prav po sedanji uravnavi II. razreda). Preskočil sem torej I., in prestopil naravnost v II. razred. Pač pa sem hodil o počitnicah (septembra in oktobra 1837) „na korrepeticijón“ k novemu učitelju Val. Pagon-u, Solkancu. Eno celo leto pridobljeno! . . . Pomen in sežaj te milosti svojih predstojnikov sem znal ceniti še le pozneje. — Tu sem naj vpletem še črtico o svojem blagem dobrotniku, kanoniku V. Stanič-u. K častnim preskušnjam konec semestrov, k razdeljevanju daril in o drugih slovesnostih je prišel vselej slavnostno oblečen: rudeče nogovice do kolena, frak, zlat prsni križ na zlati verigi, trivoglat klobuk in zadej čez hrbet tabarín, t. j. 2 — 3 pedi širok, do pod kolena segajoč svilnat plaščič. Da bi se danes kak kanonik v tej opravi pokazal, tekli bi pobalini za njim, v prejšnjih časih se je zdelo vse to naravno in častitljivo. Tako so tudi moji sošolci-frkovci imeli „respekt“, ko se je viši šolski nadzornik počasi gori po Kocčeviji pomikal. Kdor ga je prvi zagledal, začel je vpiti: „Il kanonik venj! il kanonik venj!“! Beseda „kanonik“ je strinjala v sebi vse, kar tiči v pojmih „avtoritat“ in cerkveno „do-stojništvo“.

Na svetu je že tako, da ni je vrtnice brez trnja. O prvih veselih počitnicah bi bil za malo izgubil očeta. — Jedel je enkrat zvečer neprecejeno juho in mu je ostala v grlu koščica,

¹⁾ Ta moj blagi tekmeec je kot gimn. šestošolec (če se ne motim) umrl. Pri njegovem pogrebu se je pripetilo nekaj značilnega. Nesli so mrliča iz tiste hiše nasproti sedanji meščanski dekliški šoli „Via S. Giovanni“. Križenosec (dijak) je nameraval iti skozi „Via corta“ v „gospojško“ ulico, da bi se spreved lepše razvil, in vsi dijaki so se bili že obrnili na tisto stran, kar zavpije kapelan sv. Ignacija, Iv. Ellersig, — „Per breviorém“! Po cerkveni zapovedi ni namreč pripuščeno, da bi se z mrličem uganjala „parada“ po ovinkih in lepših ulicah. Brez mrmranja se obrne ves spreved proti „semeniški“ ulici.

²⁾ „Dober dar za mlade ljudi. Iz pisem Kristofa Schmida. — I. Martin mladi pušavnik; II. Sedem novih perpoved; III. Sto prjetnih per-poved iz starih časov; — IV. Sto kratkočasnih pravlic iz novih časov. — Bukvice lepšajo stiri podoba. — Natisnil in naprodaj ima Janez Leon v Celovci“.

ktere ni mogel spraviti ne naprej, ne nazaj. Prihajala mu je omedlévica za omedlévico; prevideli so ga; še le z zdravniško pomočjo čez dolgo časa se je koščice rešil; smuknila mu je doli.

V II. razredu sem napredoval, kakor v elementarji; konec leta sem dobil nemško knjigo za darilo. V tem razredu smo imeli že katekizem, pa kakšen? nemško-italijansk! Za Lahe ni bil napačen ta dvojni tekst; tudi jez sem gledal večkrat ital. besede. Moj nepozabni katehet v Kocéviji je bil rajnki kanonik - dekan prvostolnega kapitelja goriškega, prečastiti Monsignor Franc Ksav. Mercina, Ipavec z Goč, ki je bil takrat kapelan pri sv. Ignaciji na Travniku, pozneje katehet na c. k. normalni in potem dekan v Št. Petru. Umril je l. 1897, 24. junija; pokopan je na Gočah; rodil se je bil l. 1809, 3. nov. Ko sem se bil enkrat (v II. razr.) enomalo posmehljal, rekel mi je s prirojenim mu milim glasom, pa vendar resno: „Auch du fängst an? auch du?“ Hujše kazni si ne morem misliti, ko je bil za me — občutljivega dečka — ta katehetov opomin. V poznejih letih sem se včasih z blagim gospodom prelatom zaradi omenjenega šolskega dogodka rad pošalil.

L. 1838 sem prestopil v III. (sedanji IV.) razred *c. kv. normalke*. Razdeljen je bil v dve paralelki. V I. razdelek so šli učenci od *A* do *M*, v II. pa učenci od *N* do *Z*; jez sem bil torej v I. razdelku. Moj učitelj je bil resnobni, častitljivi gospod Ivan Lusnik iz Volč, bivši učitelj v Ipavi. Naša šolska soba je bila predzadnja na severnem koncu pritličnega hodnika v Werdenbergovem poslopji v „šolski“ ulici.

Šolsko leto se je začinjalo vselej 3. nov. s posebno slovesno mašo pri sv. Ignaciji, skupno za vse deške šole. Pel je mašo vsako leto viši šolski nadzornik. — Ali mene 3. novembra ni bilo pri maši!

Bila je sabota, dež se je ulival, kakor iz veder. Pripravljen sem bil iti v mesto, imel sem novo obleko, ali o dotični uri ni bilo mogoče iti spod strehe. Doma smo bili samo stric, jez, 8½ letna sestra Nut'ka (Ana-Frančiška) in 13-leten začasen hlapec iz Št. Petra, ki je bil še le par dni pri hiši. Oče in mati sta bila že zjutraj v Gorico. — Stric je nekaj delal v skednji, jez sem bil zdaj tu, zdaj tam in milo gledal nebó. Ko pridem v skedenj, reče mi stric: „Pjdi, pjdi seč šture“. Bil je namreč v kleti kup kapusnih štorov, ki smo jih vsakdan na drobno sekali za vole. Jez sem se izgovoril: „Ja, seč se ves umažem“ (bilo je namreč veliko štorov gnjilih). „Naj hra pěj hlapec“ — veli stric. Pokličeva ga on in jez; prav rad in hitro je tekel v klet in nekaj časa svoje delo opravljal, kar zagleda v „kamerici“ (med kletjo in kuhinjo) pušo, ter se začne ž njo igrati — kakor je pozneje sam pravil. — . . . Stric in jez zaslišiva nenadoma bliženj strel; psa — sosedov in naš — začneta lajati; stric, ki je bil lovec,

skoči iz skednja, jez za njim; duh po smodniku se razlega po dvorišči, mislila sva oba, da je kdo ustrelil na vrabce. Stric gre za duhom, in pride pred „hišna“ vrata, zaprta le zaradi kokoši z nizko lésico, na kateri se je sušilo nekaj perila. Pogledavši čez vratca, vidi blizu njih, naslonjeno na omaro, kakor da bi spala, sestro Nut'ko s preslico v nedrih; bila je bleda; kliče jo — zastonj; vleče jo proti vederniku, da bi jo močil, misleč, da je omedlela, ali, ko se ozre nazaj, zapazi, da teče kri od nje! Uganjka je bila na grozen način rešena! Na strašno vpitje, pritečem jez. „Nut'ka je mrtva! Nut'ka je mrtva!“ — ponavlja stric z ihtečim glasom — „Teči v Prstavo: naj hra (k)do v Horicu iskat uoču in mater“. Britko jokaje hitim v Prstavo. Prvi, na ktereга sem brž pred našo lesu zadel, bil je sosed župan, moj boter; povem mu ob kratkem, kolikor sem mogel, in ga naprosim, da naj gre ukazat zvoniti. V Gorico je šel materin brat. — Puša, s katero se je nesrečni hlapček igral, bila je nabita (zarad kake ponočne nevarnosti, ker je hiša samotna). Je-li on to poznal, ali ne, kdo more vedeti? Pozneje so ga ulovili in zaprli, ali, ker ni imel še 14 let, in mu niso mogli hudobnega namena dokazati, niso ga kaznovali. Strašno je, kar sem do tu povedal, nič manj grozni pa tudi prizori, ko sta prišla oče in mati domú. Srcé se mi vpira in ne morem dalje o tem pisati. — Drugi dan, v nedeljo, je prišla iz mesta komisija; truplo so odprli ter našli pet šiber v srcu. „Še strela ni slišala“, je rekel zdravnik. — Pogreb tisti dan (4. nov.) popoldne je bil velikansk. Saj je bila čez svojo starost razvita, razumna in pridna deklica povsod znana in priljubljena; bila je mlada gospodinja pri naši hiši.

Pregovor pravi, da nesreča ne pride nikdar sama. Tako je bilo tudi pri nas.

Med tem ko se je godilo, kar sem pred popisal, sedela je v kotu za ognjiščem dve leti in 8 mesecev stara sestrica Žež'ka (Terezija Lucija). Strel, hrup, jok je tako uplival na-njo, da jo je čez 8 dni stresla huda, 12 ur trajajoča božjast, ki je do njene smrti (8. jul. 1893) ni več zapustila. Božjasti so se pridružile še druge bolezni.

V teh takih žalostnih okoliščinah, katerih se še tako živo spominjam, kakor dogodkov včerajšnjega dne, šel sem 5. novembra v šolo. Učitelj in učenci so že vedeli, zakaj me ni bilo peprej. — V tretjem normalnem razredu mi ni šlo vse tako lahko in gladko, kakor v mestni šolo, bil sem pa vendar med boljimi učenci. Nemški jezik sem razumeval in govoril čedalje gladkeje. Slučajno sem si v tem razredu zapomnil tudi nemško besedo „Masern“. Imel sem namreč tisto leto navadno otroško bolezen, in, ko sem se šel v šoli opravičit, nisem znal po nemški povedati, kaj sem imel, rekel sem „pléhe“. Na to je učitelj na glas celi šoli povedal: „Man sagt auf deutsch

„Masern“. — Nemško slovnico smo se učili theoretično samo v III. normalk. razredu, potlej skoz ves gimnazij ne več. — Prav praktičen predmet v tem razr. je bilo „Lateinlesen“. Ko smo prišli drugo leto na gimnazij, znali smo že gladko latinski brati.

Leta 1839 je bila do poznega avgusta strašna suša. Bilo je v mestu več molitev in procesij za dež in na zadnje „so vzdignili svetnike“, to je, bila je žalostno-slovesna procesija na (staro) mestno pokopališče, pri kateri so nesli iz Velike cerkve v doprskih srebernih kipih relikvije oglejskih svetnikov. Ta sensacionalna procesija je bila znamenje naj večje sile. Udeležili smo se procesije tudi mi učenci in zbirali se v šoli (v drugi polovici avgusta) že koj po 4. uri zjutraj. Učili smo se peti za to priliko posebno pesem: „Ach sende, Gott, ach sende, Gott, — den Regen bald herab“. Nekega dne, po popoldanji šoli smo se zbrali na dvorišči Gironcoli-eve hiše (zdaj štef. 4) v „šolski“ ulici, kjer je stanoval preblagi prijatelj mladine, viši šolski nadzornik Monsignor Val. Stanić, ki je bil menda „Ach sende Gott“ sam složil in natisnil. — Po petji nam je dal dobrega črnega vina; pili smo ga res za potrebo.

Katehet v III. norm. razredu, v obeh „četrtih“ razredih in na učiteljski preparandiji je bil moj rojak iz Št. Andreža, g. Ivan Budau (= al) odličen veroučitelj, pobožen, za vse dobro goreč mož. Bil je pozneje tudi ravnatelj v novem zavodu za gluhoneme, potlej dekan v Kanalu, slednjič kanonik in viši šolski nadzornik. Umrl je 2. avgusta 1878 „auf der Bresche“, t. j. prišedši domu od neke konecletne šolske preskušnje, med katero se je že nekaj slabo počutil. Njegove kosti, prenesene s starega gorišk. pokopališča, počivajo zdaj v Št. Andreži zraven ob enem prenesenih ostankov njegovega brata Jožefa, mojega gimnazijskega profesorja, o katerem bom pozneje govoril.

b) Gimnazij.

O počitnicah l. 1839 sem hodil k staramaternim v Pristavo, da me je stric Tonček (bogoslovec) poučeval v latinski slovnici. Nekega dne, ko ga ni bilo doma, mi je rekla stara mati: „Pejdi, pejdi v njivu zobat in jest fihe“. Grem, splazim se na eno krasnih figovih dreves (bila so štiri debela debela drugo zraven drugega) in držeč v levi roki odprto slovnico sem trgal naj lepše in naj bolj zrele „belice“, vsako toliko pa pogledal paradigma I. sklanje „ala, -ae“. Zato neki mi je bila latinščina ves čas mojih studij sladka, kakor fige! — Omenjena figova drevesa so stala prav tam, kjer je zdaj goriški kolodvor, na sredi, kjer stopamo v železnične vozove.

Z novembrom l. 1839 sem prestopil v „latinske“ šole — na c. k. akademski gimnazij, — krog kterega se sučete dve

tretjini mojega življenja. Kot učenec, namreč, in kot učitelj sem preživel na gimnaziji 46 let.

O uredbi gimnazija v moji dobi le nekaj črtic. Gimnazij je bil šestrazreden; štiri niži razredi so se imenovali „Grammaticalclassen“, dva viša pa „Humanitätsclassen“. Sedanji VII. in VIII. razred sta bila posebno, samostalno — modroslovsko — učilišče („Philosophische Lehranstalt“). Na gimnaziji je bil „razredniški“ sistem („Classenlehrer-System“) na „modroslovišči“ „strokovnjaški“ sistem (Fachlehrer-System). Tu je bilo vse blizu kakor na vseučilišči. Dijake (Hörer) so klicali „Herr“. Ko sem jez materi to povedal, rekla je: „Pejdi, pejdi, ti si gospod, ja!“ — Toda ostanimo za zdaj pri gimnaziji.

Moj profesor od I. do IV. razreda je bil že omenjeni g. Jožef Budal, bivši bogoslovec. IV. leta, velečastitljiv možak z dolgo suknjo. Odlikoval se je z latinščino in zemljepisjem. — Ko smo pisali prvi šolski „pensum“, povabil me je nekega četrtka po maši k sebi. Bil sem boječ in mislil: Kaj pa bo? Ali, profesor me je prijazno sprejel, rekoč: „No, Du hast ja „sine“ gearbeitet, hast keinen Fehler gemacht. Du wirst dem . . . (nekemu njegovemu sorodniku) dann und wann was zeigen“. Duša se me je spet prišla. Bil sem skoz ves gimnazij eden prvih „latincev“. Razen latinščine in pozneje grščine bilo mi je na nižem gimnaziji posebno všeč rimsko starinoslovje („Röm. Alterthümer“); čudim se pa še zdaj, da prof. B. ni znal pravega — grško-latinskega imena za „Alterthümer“ (= Archaeologia). Ko je namreč učence, ki jih je hotel prašati, klical ven pred klopi, rekel je: „ex antiquitatibus“.

O mojem času nismo nosili več „lonca“, če nismo v „nemških“ šolah govorili nemški; tako tudi v „latinskih“ ni bilo več nekdanjega „accipe signum“, če nismo govorili latinski, pač pa je naš prof. B. imel navado, da nas je od II. razreda naprej indirektno silil, vsaj v šoli govoriti latinski. Kdor je n. pr. hotel iti med uro ven, ni bilo zadosti, da je palec pomolil, moral je stopiti pred oder in prositi: „Rogo facultatem exeundi“. — Ker so nekteri le iz navade tekali ven, vpeljal je prof. neki davek „obolus“ (star krajcar). Če se je kdo oglasil za ven, opomnil ga je profesor: „Adfer obolum!“ Ti „oboli“ so bili namenjeni ubozim učencem. Neki praznik pa se je nekdo vtihotapil v š. sobo, izrezal mizo pri ključavnici in nabrani denar odnesel. To je bil „haló“ drugi dan!

Vsako nedeljo pred mašo je prišel prof. B. v sobo, opominjal nas prav po očetovsko, zlasti pred častnimi semestralnimi preskušnjami v postu in m. avgusta bil je njegov refrèn: „Hannibal ante portas!“ „Semper eandem tundite incudem!“ itd.

Eden naj lepših dni v letu je bil sv. Jožef, profesorjev god. Solska miza je bila z lepo preprogo pogrnjena in vsa polna srebernine ali sploh dragocenih reči, za ktere smo bili

mi zložili „obole“. Predno se je prikazal profesor na hodniku, plesali (?) smo okoli srebernega teleta, ko smo ga zagledali, nastala je slovesna tihota. Prof. vstopi, gre po navadi pred klopi, ter začne — na videz nič zmenivši se za obloženo mizo — svoje tehtne opomine, kar — — — zagleda darove na mizi. „Das haben Sie wahrscheinlich für mich bereitet?! „Ich danke“ Govor je bil čedalje milejši, da smo imeli, kar nas je bilo mehkega srca, vsi solze v očeh. Ta dan je prinesel tudi vselej kako amnestijo: marsikatera „dvojka“ ali „trojka“ je izginila iz kataloga.

Ko smo bili v III. gimn. razredu, odšel je prof. B. za nekaj časa k bolnemu sinu vseučiliščniku v Padovo in se tam, padši z voza, sam ponesrečil. Izvedeli smo to tudi mi in brž začeli zbirati denar za eno sv. mašo za bolnega profesorja. Tako je bilo — l. 1842, in zdaj? ?

Moji stariši so hodili vsako toliko profesorja na dom prašat, kako kaj jez napredujem in se vedem. Prof. me je vsakrat pohvalil pa pristavil: „Cagljiv je, cagljiv“. Jez mislim, da je hotel reči „bojazljiv“. Prof. Budau se je namreč nekaj let šolal v Ljubljani in prinesel s seboj še precej tistih znanih ljubljanskih germanizmov, n. pr. „ratovž“, „cahen“ itd.

Prof. B. je bil naj bolj izobražen med profesorji grammatikalnih razredov; znal je tudi francoski in se ve da tudi italijanski in furlanski. Drugi tedanji profesorji spodnjih 4 razredov so bili: Jak. pl. Fornasari-Vercè, Ivan Juretič in Jak. Rechfeld, za katerim je prišel Jož. Premr(o)u, ki je pozneje prvi učil slovenščino in šel potlej za ravnatelja v Celje.

Uredba gimnazijev gledé vodstva je bila ta, da je nominalni ravnatelj bil c. k. kresijski glavar, („Kreishauptmann“). „Kresija“ je bila srednja oblastnija med „gubernijem“ (sedanjim namestništvom) in okrajnim glavarstvom. Pravi strokovnjaški voditelj celega gimnazija je bil „prefekt“, ki pa ni v nobenem razredu sam učil, ampak pouk le nadzoroval. Povrh tega smo imeli še „vice-direktorja“, ki je bil navadno kak bogoslovski profesor — o mojem času g. Ivan Mozetič iz Bilj, ki se je pozneje časti odpovedal in šel popred v sveto deželo in Egipt, potlej v sev. Ameriko (v Pittsburg, kjer je bil škofov generalni vikarij). Vrnivši se v Evropo je bil župn. administrator v Prvačini in slednjič umrl 7. septembra 1863 v Gorici kot kanonik-dekan z mitro, in viši šolski nadzornik. — Za „prefekta“ je prišel l. 1840 v II. semestru iz Zadra g. Jož. Pelican, Goričan, ki je že bil pred Zadrom humanitatni profesor v Gorici. Ta sicer zmožni prefekt se ni tako strogo-pedagogično obnašal, kakor smo bili mi pri naših patriarhalnih profesorjih vajeni. Sedel je n. pr. pred kavarno, kadil tudi celó v šolskem poslopji iz dolgocevne pipe tabak, kar je bilo za tisti čas prav

čudno. Imel je tudi to posebnost, da je latinske besede izgovarjal po italijanski (c = č, g = dž, in s = rahel „š“). Prišel je enkrat k nam v III. razred narekovat nalogo (basen) za mesečno preskušnjo. Basni je bil nadpis: „Meister Petz“. Za nekatere nemške izraze nam je povedal latinsko besedo, tako tudi za „Meister Petz. „Schreiben ži (Sie)“ — je rekel — „auf „Meister“ „praeclearus, a, um“ und auf „Petz“ „uršuš“, i“. Težko smo se smeha zdržali zaradi izgovarjanja „š“ na mesti „s“; brž po šoli in še leta in leta so hudomušni učenci burke uganjali z „uršem“. — Prefekt Pelican — kakor so pravili — ni videl rad, da so kmetovski otroci hodili na gimnazij; hotel je imeti „kolone“, ker je njegova soproga bila posestnica v Brdih. „Die Bauernzöhne zollen zu Hauš arbeiten“ — bila je njegova prislovica. Dijaki so mu dali naslov „Mufti“.

Značilno za dobo mojih studij je bilo med drugim to, da je profesor kmečke otroke tikal, gosposke pa vikal, samo pri javni preskušnji smo bili vsi „vi“ („Sie“)

Kar se tiče napredovanja, bil sem v vseh razredih, izvzemši II. in V., odličnjak, včasih „unter dem Strich“. Razen obdarjencev („praemio donati“) namreč in pohvaljencev („his proxime accesserunt“), bili so še nekateri odlični učenci, katerih imena so bila tiskana v „periohi“ v vrsti družih dijakov, v alfabetskem redu, pa z debelimi črkami.

Ko sem bil na nižem gimnaziji (8. in 9. marcija 1843. je bil genialni primorski guverner (21. novembra 1848 minister) Franč. Ser. grof Stadion pri nas in je tudi sam učence prašal. Umrli je 8. junija 1853.

Milo mi je bilo, ko sem moral po IV. razredu zapustiti častitljivega profesorja Budala¹⁾, domačina. V dveh „humanitarnih“ razredih sta se vrstila profesorja — stari Ivan Milhartschitsch (Ipavec) in mlajši „Wenzel Josef Menzel“ iz Prage; v Gorico je bil prišel iz Kopra. Jez sem prišel pod Menzel-a, ki je bil mož vsestransko izobražen, škoda da enomalo prenapet (exaltiran). Menzel je bil leposlovec, pesnik, dober filolog in zgodovinar, matematikar pa ne tako spreten. Ker se deželna jezika, italijanski in slovenski, v šolah do l. 1848. (januarija) nista učila, učil je italijanščino privatno prof. Menzel. — Še le tukaj v Gorici se je začel zanimati za česki jezik in za nagli tedanji napredek českega slovstva (Jungmannov slovar!). — V šoli ni bil M. zadovoljen z obligatno šolsko tvarino, znal je o vsaki priliki še kaj več — mikavnega in koristnega — dodati. Od njega sem se jez mnogo naučil. — V petem razredu bi se mi bilo za malo nekaj prav nevšečnega pripetilo. Proti koncu II. semestra se je pokazalo, da bom imel pri konečni

¹⁾ Prof. Budau je služil do l. 1852; umrl 19. avg. 1865; rojen je bil 30. januarija 1795.

klasifikaciji v vseh predmetih „eminencijo“ ali „accessit“ („odlično“ in „pohvalno“), samo v matematiki — „dvojko!“ Profesorju samemu sem se smilil in vsi učenci — še zdaj jih slišim — so zá-me prosili, da naj bi mi dal še eno „gleichungo“, kar je profesor tudi rad storil. Izpeljal sem jo in vspel se do „klinca“, t. j. do prvega reda („zadostno“, „genügend“), ki pa v „periohi“ ni nič kaj lepo paradoval. — Še to naj omenim o V. razredu, da sem bil v I. semestru iz latinskega jezika in zlasti iz lat.-nemške stilistike („Praecepta eloquentiae“) 26krat vprašan. Profesor je imel vsa imena zapisana na listkih, ki jih je mešal, kakor karte za igro, in vendar je moj list vsakdan nehoté potegnil. — V tem razredu nas je počastil gubernialni svetovavec, cerkveni in studijski referent v Trstu, pozneji kn.-nadškof goriški dr. Andr. Gollmayr. Jez sem bil vprašan iz latinščine ex abrupto; slišal sem, da je rekel prefektu in profesorju: „Man merkt schon aus dem Lesen, dass er versteht“. V VI. razredu mi je šlo vse gladko. Ves zaljubljen sem bil v Ciceronove govore; nektere sem se deloma na pamet učil; n. pr. „Quousque tandem, Catilina, abutere patientia nostra? Quem in finem tua sese effrenata jactabit audacia“?... — V tem razredu smo imeli enkrat za domačo nalogo „popis poletja“ v verzih. Jez sem večkrat čital „der gestirnte Himmel“ in mislil, da, če se rabi deležnik „gestirnt“, mora dosledno veljati tudi nedoločnik „stirnen“¹⁾ in pa določni sedanjik. Začnem torej svoj popis prav patetično: „Schon stirnet sich der Himmel“. . . . Profesor, ki je v šoli naloge bral in zanimivo-poučno popravljaj, zavrgel je — se ve da — moj „stirnet sich“. Še lepša se je pripetila sošolcu Ant. Kragelj-u (s Tominskega, † kot duhovnik v tukajšnjem norišči). Govoril je Kr., ne vem, v kaki zvezi, o miših, mački, stenicah i. dr. r. Profesor bere med drugim: „Die Katze und die Maus — Sie beide gingen aus“. „Und die Wanzen kommen aus ihren Schanzen“... „Mein lieber Herr Kragelj, So ein Dichter gehört auf den Nagel“. Govoril pa je te poslednje besede resno, z istim glasom in povdarkom, kakor prejšnje, kakor da bi bile res pisane in kos naloge. Krohot, ki je na to po vsej šoli nastal, bije mi še zdaj na ušesa.

Izvrstno metodo je imel prof. Menzel pri razlaganji latinskega pesniškega berila. Preoblačili smo namreč vsak poetični stavek v navadno prózo in to je šlo pri boljših dijakih tako gladko, da je bilo veselje. Mimo te take „paraphrase“, bila je pa vendar glavna reč vsestransko stvarno razlaganje auktorja.

Prof. Menzel je dopisoval pražkemu časniku „Ost u. West“; popisal je enkrat tudi neke goriške (mestne) običaje

¹⁾ Reče se sicer tudi „stirnen“, pa v drugem pomenu, od „Stirn“,
Pis

in napake, n. pr. da hodijo meščani v okolico na južino, da jedo pečenko in salato, da vlijejo potem v salatno skledo vina in pijejo iz sklede; porodnice da pijejo vino itd. S tem se je našim meščanom hudo zameril. Po vseh štacunskih oknicah je bilo s kredo zapisano: „Ost u. West Menzel“. Velike sitnosti je imel, celó pri policiji.

Veroučitelj za ves gimnazij je bil č. g. Jožef Budin iz Dornberga. — Knjigi za verouk v nižih razredih je bil naslov: „Leitfaden der christ-kathol. Religionslehre“; mi pa smo jo imenovali navadno le „Leitfaden“, tudi če smo v domačih jezikih govorili. Mislite pa, da smo razumeli, kaj je to „Leitfaden“? Iz vsebine se je dalo posneti, da je bila veroučna knjiga prav za prav katekizem brez vprašanj; za tretji in četrti razred je bil ta katekizem nekoliko obširnejši. Sam na sebi ni bil še tako slab, manjkalo je le možá, ki bi mu bil znal vdahnuti — duhá. — Zgodeb sv. Pisma in liturgike na niž. gymn. se nismo učili, le mimogredé je katehet véasih kaj navedel iz biblijske zgodovine in v 4. razredu iz liturgike — o sv. maši. — V I. humanitatnem razredu smo imeli zgodovino stare zaveze, v II. pa nekako dogmatiko in morálo — menda. Nekaj enacega — samo v obširnejši in bolj znanstveni obliki — je bilo odločeno „modroslovskemu učilišču“.

Več, ko šolski verouk, je uplivalo na našo vérsko odgojo javno cerkveno življenje, je uplival — rekel bi — vérski in nraviski zrak, v katerem smo živeli.

Kje in kedaj sem bil jez pri prvi spovedi, ne vem; mislim, da z materjo pri kapucinih. — Za prvo sv. obhajilo nas je katehet na gimnaziji sicer nekaj pripravil, tudi z neposvečenimi hostijami za poskušnjo v šoli obhajal, potem pa pustil, da smo šli k spovedi in obhajilu — kedar in kamor smo hoteli! Jez vem, da sem opravil prvo sv. obhajilo véiki teden v Veliki cerkvi; dneva in leta pa se žalibog ne spominjam.

Gimnazij je bil meni naj bolj priljubljeno učilišče in se torej ne morem ločiti od njega, da ne bi še nekaj spominov iz šolskega in zasebnega življenja te dobe dodal.

Naj sijajna slavnost v šolskem letu je bilo konecletno *razdeljevanje premijev*. Ves čas mojih gymn. studij se je opravljala ta slavnost v sprelepi Stabile-vi kazinski dvorani na Travniku 7. septembra po slovesni zahvalni maši. Da si je bilo skor vse latinsko: — predgovor, periohe, izklicavanje odličnjakov, obdarjenih in pohvaljenih, — zbralo se je vendar vsako leto vse polno odlične obojega spola gospode. Vsi duhovniki, uradniki in omikanci sploh so razumeli latinski govor, ki ga je imel navadno šestošolec-prvak. Oh, kako mi je srcé vsakrat vskipelo, ko je začel eden profesorjev slovesno brati: „Juventus c. r. Gymnasií academici goritiensis — ex moribus et literis censa — exeunte anno scholastico 184.“ Redoye, ki so

bili v periohi vsi razločno tiskani („em., acc., 1, 2, 3,“ t. j. odlično, pohvalno, zadostno, nezadostno, slabo) razumel je vsak rokodelec, in ljudje po Travniku so radovedno pregledavali perioho.

Vse druge šole so imele „Vorlesung-o“ 7. sept. popoldne; naj lepša je bila normalkina, kateri se je pridružila tudi mestna trivialka, in sicer na čedno pokošenem zelenem dvorišči Wendenbergovega (gimn.) poslopja na zahodnji strani proti sedanjemu ribjemu trgu. Občinstva na obeh hodnikih in pri tleh je bilo vse natlačeno. Na severnem koncu dvorišča je bila zeleno pogrnjena miza polna darilnih bukev. Predsedoval je knez-nadškof Franc. Ksav. Lušin; zraven njega so sedeli viši šolski nadzornik in kresijski glavar (grof Venceslav Gleisbach, oče g. ministra Iv. Gl. v Badeni-evem ministerstvu), ravnatelj c. kr. normalke Ant. Cuttin i. dr. Na šolskem zidu je bila cesarjeva podoba; v I. nadstropji na hodniku pri fizikalnem kabinetu so stali trobci in kotli (bobnice) pripravljene za častni pozdrav odličnjakom. Učitelj Anton Sandrini („grozni“) je pričel z avtoritatnim stentorskim glasom in furlansko-nemškimi akcentom: „Classification der k. k. Musterhauptschule zu Görz nach geendigtem Sommer-Curse 184.“¹⁾ To vam je bil praznik za celo mesto! — Od tistega prostora, kjer smo stali mi učenci, do zelene mize je bilo precej daleč — zá-me že celó, ker sem bil boječ in sramožljiv. Mislite si k temu še poklone cesarju in nadškofu! Kako sem prišel prvokrat do predstojniške mize, sam ne vem; zdelo se mi je, kakor da bi plaval po zraku. — Še neka druga sitnost me je motila tiste dni pred „Vorlesung“-o. Klatili smo doma orehe; moji prsti so bili rjavo-rumeni od orehovih lupin; in s takimi prsti naj bi bil šel pred nadškofa?! Gulil in strgal sem jih po rodem zidu, s peskom in na vse načine, da so bili spet kolikor toliko „salonfähig“. —

Poseben vtis na vse, zlasti pa na mladino je storila cesarska pesem, ki smo jo vsi navdušeno peli: „Segen Oestreichs hohem Sohne — Unserm Kaiser Ferdinand“. V tistih časih ni bilo treba umetnih pomočkov za vzbujanje in krepčanje dinastičnih čutov in avstrijskega mišljenja. To se je kazalo tudi vsako leto 19. aprila, cesarja Ferdinanda rojstni dan.

K maši smo hodili vsak dan, na normalki ob 10. uri, na gimnaziji ob 7¹/₂, in sicer v mrzlo, zanemarjeno cerkev sv. Ignacija; ob nedeljah in praznikih pa je hodil gimnazij v semeniško kapelo ob 9. uri. Jez nisem nikdar maše zamudil, če ravno mi je o snegu, burji, poledici itd. bilo težko priti za

¹⁾ Smejalo se je vse občinstvo, ko so prišli št. andrežki Nanut-i na vrsto. Bilo jih je v istem razredu, z istim krstnim imenom toliko da so jih morali razločevati po starosti in imenu očetovem n. pr. „Nanut Jos. der ältere, der jüngere, des Anton, des Josef“ itd. Pis.

časa. — Temu, da sem o vsakem vremenu in vsak letni čas točno ob 7. uri zjutraj z doma odhajal, imam se zahvaliti, da sem se utrdil. Če je padel sneg, moral sem ga po Rojicah navadno prvi gaziti; mraza in vročine, blata in prahu sem skoz osem let užival toliko, da se je na meni gotovo izpolnil latinski rek: „In scholis sudavimus et alsimus“.

Učil sem se po zimi zvečer v kotu pri slabo brleči „lužêrni“ (kositreni svetilnici na olje), zjutraj me je oče klical ob 5. uri in sem studiral v postelji. Nekega dne pa — kaj se pripeti? zmotil se je oče in me zbudil še pred 2. u. Prebravši naloge vstanem, se umijem in odidem, misleč, da je 7. ura. Bilo je m. novembra, vreme deževno in luna pod meglami, tako da se je res zdelo, kakor da bi bila 7. ura. Mraza ni bilo. Ko pridem na pol poti proti mestu, srečam dva št. andrežka kmeta, ki sta peljala iz mesta gnoj. Gledata me čudno, pa nič ne rečeta. Grem par korakov naprej in slišim, da bije ura v bolnišči usmilj. bratov 3 ure; ker se pa ná-njo nisem zanesel, korakam le naprej, ali tudi drugod po mestu slišim biti le 3 ure. Kaj storiti? Vrnem se nazaj domu in smuknem spet pod plahto. — Med tem je bil oče svojo zmoto že zapazil. Zanesljive ure nismo imeli doma.

Kakor sem v otroških letih včasih pasel ovce in „št. andrežke fazane“, t. j. neumne „pičulate“, tako sem tudi kot „latinec“ — o počitnicah — gonil vole in konje na našo „senžet“ (senožet) na južnem koncu vasi, pičle ½ ure od doma. Jezdec pa nisem bil nikoli prav dober, zlasti zajezditi konja od tal nisem znal, moral sem imeti kako više podnožje. Konj, ki je svojega jezdeca poznal, nesel me je, kamor je hotel, zlasti če so mu nagajale konjske muhe. Oh, kako dobro je, sem si mislil, da ima konj grivo, za katero sem se z obema rokama držal.

Kot „latinec“ sem včasih igral na *karte*; igrali smo na Rojicah ali Nad-skalami za kako mejo (t. j. živo ograjo pri potih, oziroma rjivah). Navadne igre za en krajcar so bile: „kalabrága“, „bríškula“, „trenta-un“ in „bankúc“; poslednji dve ste bili „hazardni“ igri. Čutil sem že resnico pesnikovih besedi, ki smo se jih v šoli učili: „Weihe die Zeit nicht dem Spiele gebildeter Blätter“, „Vieles Unheil folgt der Empfindungen stürmischem Wechsel“. Hvaležen sem očetu, da je zatrl v meni veselje do igre, predno je postalo strast. Skočil je namreč nekega večera nenadoma izza meje, pobral nam karte in jih vpričo nas razrezal; malo je manjkalo, da ni prišlo še kaj hujšega. Ta drastična kazen je imela pri meni trajen vspeh.

„Nóli“! Gorkega zajuterka nisem bil vaju prvih 8 — 9 šolskih let. V predmestji blizo kapucinov sem ukupil en krajcar

„nôli“-ja (t. j. hlebček kruha iz pšeničine moke niže vrste) in, dokler sem bil še majhen, mlel ga gredé gori po ulicah proti Travniku. Po hišah, zlasti v nunski ulici, so ob tisti uri smodili in mleli kavo, ktere duh mi je bil posebno prijeten; kavo *piti*, pa ni bilo še modérno pri nas, bilo je preveč gosposko.

Od l. 1838/9 — 1845 sem ostajal o poldne v mestu, zvečer pa hodil domú. Kot tretjo- in četrtošolec na gimnaziji (1841/2 in 1842/3) sem stanoval v zavodu *gluhonemih*, s kterimi sem prav lahko občeval, ker sem skor vsa njihova znamenja poznal; ž njimi sem obedoval, ž njimi molil. Bilo je to v Fornasarijevi hiši šte. 4 v ulici sv. Klare, prav v tistih prostorih od zadej, kjer je zdaj en oddelek slovenske šole in slov. otroški vrt. Ravnatelj v zavodu je bil, kakor sem že popred povedal, moj rojak in bivši katehet, vrli g. Iv. Budau. — Iz teh 2 let par anekdot! Nekega dne je učil g. B. gojence na vrtu gnoj kidati in trositi po lehah, kar pride nenadoma g. knez-nadškof Frančišek Ksav. Lušin. Jez sem ga brž zagledal, gluhonemi tudi, samo pridni ravnatelj — v ponošeni suknji z vilami v rokah — ga ni videl; bil je na nasprotno stran obrnjen. Nemi so ga z znamenji in krikom opozorili na visocega gosta. Smilil se mi je ubogi ravnatelj v svoji zadregi, ko ga je ponižni in pohlevni nadškof prijazno nagovoril in pohvalil. — Gluhonemi so sploh trmastí in imajo marsiktero napako. Enkrat n. pr. so vrgli vse učne knjžice v stranišče. Kaj stori ravnatelj? morali so sami vpričo njega stranišče iztrebiti, knjžice izvleči in oprati ter se spet po njih učiti. To je bila lékcija!

Na nižem gimnaziji sem nosil še kratko jopo in kapo. Ko sem bil dognal IV. razred, napové oče nekega dne m. sep. tembra: „V nedelju pejdemo na Svetu horu“. Oh, kako sem se jez veselil! Pride nedelja, vstanemo ob 3. uri popolnoči; jez se oblečem, umijem; ko sem pa hotel obleči navadno kratko jopo, oglasi se oče: „Ne, *kapôt* obleči, ali pej osteni domá“. To je bila strela z jasnega. Doma ostati? nemogoče! Ni bilo torej drugače, ko obleči v prvo nesrečni *kapôt*, kterega sem imel že nekaj časa v skrinji, pa ga nisem hotel nositi, ker me je bilo sram in ni bil po mojem okusu. — Oče pa me je hotel imeti gospoda!

K popoldanji službi božji — k *litanijam* — ob nedeljah in praznikih sem hodil do novembra 1845 v Št. Andrež. Med krščanskim naukom, ki sem ga že zual, prebiral sem v sakristiji škofijski duhovski šematizem, krajevna in osebna imena; vedel sem, bolj ko zdaj, kje je ta ali ta duhovnik. Tudi osebno sem mnogo dekanov, župnikov i. dr. poznal; tako n. pr. zadnjega „cesarsko-kraljevega“ župnika v Solkanu, Fil. Perica, in pa vikarija št. ferjanskega Ant. Maliča, ki je sklepal pridige navadno z besedami: . . . Tako delajte, da boste „vredni

purgarji nebeškega kraljestva“. — Ko sem bil neki krat ves zamaknjen v svoje berilo, slišim, da me kliče gospod kapelan (Ant. Kobal): „Marušič!“ Stopim iz sakristije in, ker nisem vedel za kaj gre, ponovi mi vprašanje: „Kdo je nesel kosilo Danielu, ko je bil med levi?“ Jez se srčno odrežem: „Habakuk. Primu ga je angelj za lasá in nésu k jami“. — Še pred tem časom, po smrti g. kapelana Persolja-e, o pustu 1839, je hodil kapelana nadomestovat kôrni vikarij Jož. Grusovin iz Velike cerkve — trd furlanski Goričan. — Pri krščanskem nauku vpraša neko nedeljo: „Ti, fant, je Bog tudi v pêku?“ Fant: „Ja“. Gospod: „Kaj pa dêla Bôg v pêku?“ Fant molči. G.: „Ali se grêje môrebit' zdáj, k' je snêg?“ Smeh po vsej cerkvi, tem bolj, ker se je visoki vikarijev glas odmeval s podstropja. (Izgovarjal je g. Grusovin konečni „g“, kakor trd „k“, vsak „e“ pa debelo kakor nemški „ä“ ali latinski „ae“).

Ples. (Pa ne, da bi se kdo pohujšal!?) Že naprej naj povem, da nisem svoje žive dni nikdar plesal, pač pa sem hodil „hladat' hódci“. Tako smo rekli v Št. Andreži, ko je šel kdo k plesišču, po leti pod milim nebom, o pustu pa v sobi. Jez sem — obrnivši „brejarju“ hrbet — res samo „hladev in poslušev hódci“, katerih je bilo do l. 1848 navadno po pet: bas, škánt (gosli), klarinét (piščalka), dolga in krajša trobenta. Še le od l. 1848. naprej je prišla v navado „banda“ z vélikim bobnom. V tem, ko sem „hódci hladel“, zavljal je navadno tamkje blizu dvoriščnih vrat kak „lačenbêrger“ iz mesta: „Čipsa! čipsa! — Kdor ne vaga, nima blaga“; pa smo tekli vsi tje. „Čipsa“ je bila igra v kocke, jako zapeljiva za mladino. Všeč mi je bil pri poletnih plesih duh od šopkov, ki so jih imele dekline. V teh šopkih so morali biti nageljni, majaron, meta, baziljka in luža. — Ples na kmetih je bil v mojih mladih letih práv nedolžen memo sedanjega. Če se je primerilo, da je med plesom zvonilo za mrliča, prenehali so, dokler ni odzvonilo! tako tudi ob „Ave-Mariji“. — Na „naš suminj“ (3. nedeljo julija) so šli fantje z godci pred litanijami storit „šunadu“ (Ständchen) ne le županu, temuč tudi „gospodu“ (kapelanu).

Vojaki. Rójice so bile ob ugodnem vremenu vsakdanje vojaško vadišče. Ko sem šel poleti zjutraj v šolo, moral sem iti mimo čet in četic. Kakšenkrat je meril kateri izmed raztresenih strelcev (Plänkler) s pušo na-me; ker sem se pa smejal, vedel je brž, da imam vse le za šalo. Vse sem opazoval in poslušal; vsa znamenja, bodisi z bobnom ali trobento, sem razumel in znal posnemati; vsi tehnični poveljski izrazi so mi bili znani; leta 1848. sem si zapomnil celó tudi vojaški šematizem, namreč lastnike, številke in barve, pa tudi domovino vseh polkov. — Vojaške reči so me mikale tem bolj, ker smo imeli domá mnogokrat med letom, sosebno pa o glavnih jesenskih manôvrah (brigadnih koncentracijah), raznotere

vojake iz vseh avstrijskih dežel nastanjene. Naši kmetje so znali kaj malega nemški in od vsacega slovanskega narečja toliko besedi in rekov, da so za silo z vojaki občevali. — Ko so prišli potujoči vojaki na Rójice, je „tuku zhon“ in od vsake hiše je hitel gospodar, sin ali hlapec pó-nje, kolikor jih je bilo njegovi hišni številki odkazanih. — Ker so tukaj pri nas „laška vrata“, imeli smo v Št. Andreži prav po gostem nastanjence od krdel potujočih v ali iz Italije. O času raznih puntov v Italiji je čakala tu ob Soči reserva. Tako smo imeli leta 1831-32 več mesecev vojake domá, in sicer Poljake ali Rusine. Eden teh, po imenu Berg, se je rad z mano igral. Tudi še dobro pametim, da so se ti vojaki na dvorišči meseca januarija na solncu prali, drugi drugemu z mrzlo vodo hrbet polivali. Znabiti, da so bili Rusini, ki so na ta način slavili svoje praznike — božične ali Razglašenja Gospodovega (po staroverskem koledarji). — Jeseni pa, o času vsakoletnih koncentracij, sta bila ne le Gorica in Št. Andrež, temuč bilo je še 11 družih občin okoli mesta z vojaki napolnjenih. Naši domá so imeli navadno vrle kanonirje ali pa konjike, večkrat tudi kakega častnika. Med nastanjenci in domačimi ljudmi je nastalo v boljših hišah prijateljstvo. O vendimi so nam pomagali kanonirji trgati grozdje, so pa tudi z nami večerjali. — Moje naj večje veselje o počitnicah so bile manôvre in zlasti veličastne mašne parade na Rójicah, o katerih se je zbrala vsakrat tudi obilna množica civilne gospóde in kmečkih ljudi iz vseh bližnjih vasi. Ena naj sijajniših takih parad — naj sežem tu čez gimnazijsko dobo — je bila 18. oktobra 1846. Krasen dan je bil. Po nepopisno lepem redu in defilovanju, so šli lovci v Podgoro in Ločnik, kjer so bili nastanjeni. Čez Sočo pa ni bilo mosta. (Most na čolnih je bila odnesla Soča okoli l. 1835. Vem, da smo otroci vpili: „Mati, mati, most hra dol' po Soči“!) Ljudí in vozove so in prepeljavajo še zdaj z „barko“. Omenjeni nesrečni dan je bilo na ladiji krdelo lovcev in mnogo družih ljudij. Vse bi bilo šlo dobro, če bi ne bil začel majorjev konj sred ladije nekaj nagajati. Ljudje so se umaknili većinoma na eno stran, ladija se je nagnila in lovci in civilisti so se zvrnili v globoko vodo. Hvala Bogu, da nisem sam videl grozopolnih prizorov, katerih so celó daljni gledavci pri moji rojstni hiši koperneli. Vojaški kapelan je pritekel tudi nad Skale ter dajal umirajočim sv. odvezo. V mestu smo nesrečo brž izvedeli; popoldne je romalo vse mesto k Soči, tje doli do blizu Sovodenj. Povsod so ležali celi kupi oblečenih in že slečenih trupel. V torek potem je bil v Gorici pogreb ponesrečenih vojakov, večidel lovcev, pa tudi nekterih „fuhrweznov“, skup 42 mrličev, ki so jih peljali na šestih vojaških vozovih na mestno pokopališče, kjer so jim postavili lep spominek. — Civiliste so pokopali v dotičnih domačih krajih.

Sveto Teló. V Gradcu mi je rekel pred 6 leti neki gospod, da najlepša procesija sv. Rešnjega Telesa dan, ali kakor rečemo mi: „na sveto Teló“, je v Gorici. Da, sem rekel, ali ko bi jo bili Vi videli pred 50—60 leti bi jo bili še bolj občudovali. Slovesna tihota med gledavci po ulicah in po oknih, sprelepi red povsod in vernih ginljiva pobožnost — to je delalo procesijo še le prav veličansko. Ko smo stali mi gimnazijci sred Rastela, slišali smo vsako besedo, ki jo je pel g. nadškof Franc Ksaver daleč gori od nas pred altarjem na Travniku, kjer ga narejajo še zdaj. Poveličevala je sijajno slavnost tudi ta zunanjost, da so se je razen vojakov in meščanske garde, udeležili tudi „soldatíci“ t. j. vojaški gojenci iz nekdanjega tukajšnjega zavoda na Studencu, zdaj via Álvarez. Streljali so navadno preciznejše, ko uni dve krdeli. — Ginljiva je bila meščanske godbe budnica že o zgodnji uri in po procesiji meščansko-gardna maša pri nunah.

Srcé Jezusovo. Jez sem bil od mladih dni in sem še zdaj bister opazovavec in premišljevalec vsega, kar vidim in slišim okoli sebe. — Kar smo se v šoli učili, ni mi zadostovalo, širil sem si obzorje tudi zunaj šole; škoda, da nam je bila studijska knjižnica malo da ne zaprta. Zlasti cerkvene reči in obrede sem po mestnih cerkvah sam opazoval, ker nismo v šoli nikdar nič slišali o njih. — God sv. Srcá Jezusovega n. pr. nam je bil neznana reč. Najslovesnejše so ga že tisti čas obhajale nune Uršulinke. Cerkev in trg pred njo sta bila lepó ozališana in celi dan je bilo izpostavljeno sv. Rešnje Telo, zvečer procesija po trgu. Jez, ki sem moral biti vsako leto povsod zraven, stal sem nekega leta pri kropilniku in vse premišljeval; kar naenkrat začutim tujo roko na svojem desnem ramenu; roka prihaja čedalje teža in me prisili, da poklekнем. Ozrem se in vidim velečastitljivega, jako pobožnega nunskega spovednika, g. Jož. Bacci-a. Aha! Cape tibi hoc! — si mislim: kedar je izpostavljeno sv. Rešnje Telo, moraš klečati.

Mestno pokopališče. Ker sem hodil v šolo in iz šole po tržaški (mirenski) cesti, imel sem priliko, soznaniti se z mestnim pokopališčem (odprtim eno leto pred mojim rojstvom, 1. novembra 1827). Kapelo ná-njem so zidali l. 1833; podaljšali še za toliko na zahodno stran proti sedanji železnični cesti so je l. 1850. Na tem pokopališči sem poznal vsak kamen in vsak križ; križev, železnih ali lesenih, je bilo veliko več, ko kamnov. Malokdo znabiti je spremil toliko mrličev na to pokopališče, kakor jez; ni ga bilo skor slovesnejšega pogreba, zlasti z muziko, brez mene. Gorica se je do l. 1848 (z Gradcem, Dunajem, Holomucem, Prago) ponašala, da je imela svoje meščansko-vojaško krdelo (Bürgergarde), infanterijo in granatirje (z visoko, kosmato — medvedovo — kapo); rekli so jim vulgo „i Cittadini“, „i Cittadinš“, mi Št. Andrežnje pa smo izgovar-

jali „Cetudini“. Vsacega teh „cetudinov“ so pokopali z muziko igrajočo krasno Beethoven-ovo mertvaško popotnico, (ki sem jo jez potlej domá tužno-srčno žvižgal). Mikavni zá-me so bili tudi pogrebi plemenitašev z grbi in služabniki v livréejah. — Srečaval pa sem, ko sem šel v šolo ali iz šole, tudi prav borne pogrebe. Revežev iz bolnišča ali ubožnice namreč niso nosili v župnijsko cerkev v mestu, ampak naravnost na pokopališče in opravljali mrtvaški obred v pokopališčni kapeli. Tudi niso imeli lastne krste taki ubogi, ampak nepobarvano „omnibus“-krsto; cerkovnik s križem, duhovnik, 4 nosilci . . . to je bil včasih ves sprevod. Truplo so zvrnili v jamo in krsto spet odnesli.

Vojake so do škofa Walland-a (menda do leta 1825) pokopavali na Gradu, zunaj trdnjavskega zida na severni strani, tam, kjer je zdaj škofijska senožet nad „ronkom“; od škofa Walland-a naprej jih pokopavajo na mestnem pokopališči. Uboge vojake so vozili po noči proč. Taki vojaški in že prej omenjeni civilni pogrebi so mi vsakrat presunili srcé. — Ker sem bil na pokopališči ves domač, hodil sem včasih trgat lepodiseče vrtnice (centifölije), zato sem pa molil za dotičnega ranjcega; in vendar me je včasih vest vznemirjala. — Še nekaj, kar je, rekel bi, vrhunec vseh strašno-veličanskih dogodkov ali prizorov v mojih dneh. Šel sem nekega večera poleti iz šole. Brž zunaj mesta zapazim, da je severo-zahodno nebo vse črno; bobnelo in grmelo je in bliskalo se; čim dalje bolj se je bližala nevilhta; že je začelo drevesno listje po sumljivi tihoti šumeti — vihar in toča nista bila več daleč in skor tema je bila. V teh okoliščinah so nesli mrliča pokopat. Hitel sem jez, hiteli so za mano pogrebci. Ko pridem enomalo niže pokopališča, zaslišim tisto znano votlo bobnenje in pokanje, ki nastane, kedar usipajo drobno in debelo kamenje na polvotlo krsto. To bobnenje je nekako tekmovalo z gromom. Nisem bil več otrok, ali groza, ki me je tisti večer obšla, bila je res — groza; nisem več samo hitel, tekel sem, kar sem le mogel, dasi mi je strah zapiral sapo.

Stotine mojih znancev in prijateljev, predstojnikov in dobrotnikov počivajo na zdaj opuščenem, pa čedno poglajenem starem mirodvoru ($\frac{1}{4}$, 1827 — $\frac{3}{8}$, 1881.) in ne morem si kaj, da ne bi semkaj zapisal velepomembnih napisov v vhodni veži. Nad vrati od zunaj: „Proborum mors — eximia sors“. Notri, vratom nasproti: „Fuimus, qui estis; eritis, qui sumus“ (pozdrav mrličev vstopajočim živim). Na desni strani veže: „Nascimur in lacrymis, lacrymosum ducimus aevum: — Clauditur in lacrymis ultima nostra dies“. (Ovid.); na levi: „Omnia sunt hominum tenui pendentia filo; — Et casu subito, quae valueré, ruunt“. (Ovid.). — Vse te napise sem znal na pamet že kot

dijak. — Še nekaj družega sem se učil na „goriškem žegnu“ : — italijanski jezik.

Italijanski jezik se mi je povsod usiloval, samo v šoli ne. S pomočjo furlanščine, ki sem jo že znal, in latinskega jezika, v katerem sem bil tudi precej dobro podkovan, začel sem si kot samouk tolmačiti, kjer koli sem videl kaj italijanskega, n. pr. po mestu nadpise nad prodajalnicami, plakate po uliških voglih in kakoršna koli druga oznanila; na pokopališči pa nagrobnice, katerih velika večina je bila italijanskih; nekaj jih je bilo nemških, nekaj latinskih; na protestantovskem oddelku pokopališča so bili vsi napisi nemški. Stereotipna fraza na križih je bila: „Qui giace le ossa“. „Giace“ in „ossa“ sem brž razumel (jacent ossa), ali uho mi je reklo, da oblika „giace“ (ednina) ne more biti prava. — Naj več pa so za italijanščino izdale postne pridige, ki sem jih začel hoditi poslušat l. 1846. Postni pridigarji v Veliki cerkvi so pri nas od nekdanj tujei iz raznih krajev Italije. To mi je ponudilo priliko, da sem spoznaval tudi različno izgovarjanje slovstvene italijanščine. Drugače so namreč izgovarjali nektre črke Benečani, drugače Rimljani in spet drugače Neapolitani; bistveno pa je bil jezik pri vseh enak.

L. 1847 je vlada ustanovila učna tečaja za slovenščino in italijanščino na modroslovskem učilišči, toda ne samo za dijake-modroslovce, temuč za kogar koli. Odprla sta se ta 2 tečaja po novem letu 1848. — Slovenščino je prevzel gimn. prof. Premru; italijanski jezik pa je prvi učil bogoslovski profesor g. Jakob dr. Dellabona († l. 1885. kot knez-škof v Tridentu). V italijanski tečaj sem se vpisal tudi jez, in tu še-le soznanil se s slovnico. Spopolnoval sem se pozneje z branjem in govorjenjem.

c) Modroslovsko učilišče.

Po vseh v lepo gimnazijsko dobo vpletenih epizôdah, ki naj značijo moj čas in obraz, pojdimo zdaj nazaj v Werdenbergovo (gimnazijsko) poslopje, na modroslovsko učilišče.

Začetek šolskega leta 1845/6 mi je prinesel važnih sprememb; ne le učilišče mi je bilo novo, temuč spremenile so se tudi okoliščine mojega zasebnega življenja. Prišel sem namreč — kot naslednik mojega št. andrežkega rojaka, poznejega ravnatelja v zavodu gluhonemih, monsg. Andr. Pavletič-a — v imenitno hišo angležkega polkovnika (pa roj. Goričana) g. Karola pl. *Catinelli-a* kot učitelj dveh njegovih sinov, Ivana in Vilhelma, tretjošolcev na gimnaziji; oba sta kot sodnijska uradnika že davno umrla. Oče Catinelli je bil precej velik, pa vsled vojne rane šepast, nenavadno resen možak; učen in delaven; bil je predsednik c. kr. kmetijske družbe in v vsakem

oziru dika goriškega in vojaškega plemstva. Vitez je postal še le pozneje. Polkovnik Catinelli je bil do l. 1809 avstrijski oficir. Ko so bili pa Francozi posedli našo deželo in se je bila avstrijska armada pomaknila proti vzhodu, lotil se je pod imenom Karol Karner nekake „guerilla“-e tam pod Nanos-om — brez uspeha, se ve že. — Francozov ni mogel videti v naših krajih, zato je prestopil v angleško službo kot načelnik generalnega štaba in kot tak brž zaslul. Da so Angleži vzeli Genovo, bila je Catinelli-jeva zasluga. Postal je polkovnik. Po končanih vojskah se je vrnil v Gorico. — L. 1848. se je pridružil kot prostovoljec svojemu prijatelju feldmaršalu Nugent-u v Italiji. — Kot pokojnik je spisal mnogo kmetijskega, menda tudi vojaškega in pa l. 1858. politiško knjigo „Sopra la questione italiana“. „Studi di Carlo Catinelli. — Gorizia, tipografia Paternolli“, v kateri imenuje svojo pisavo „stile d'un vecchio soldatuccio“. Razpravlja pa v tej važni in mikavni knjigi „zedinjenje ali nezedinjenje Italije“; on je proti zedinjenju. V tej knjigi se kaže vsa učenost polkovnika-pisatelja.

V tem, ko je imel g. polkovnik navado tako glasno govoriti, — zlasti kedar ga je kdo obiskal — da ga je bilo slišati v tretjo sobo in na ulico, ni pri mizi skor nič govoril; otroci so se ga bali. Tem bolj sem se nekega dne začudil, ko sem ga videl celó posmehljati se. Prišle so namreč na mizo hruške; on vpraša starejšo hčer, ki je gospodinjala: „Che peri sono questi“? Ona: „Brutti-boni“, papà. On: „Ma no, cara; sono brutti e cattivi“! Ta nedolžni dovtip je spravił ubogo „frajlo“ v zadrego. („Frajla“ ali „frajle“ so rekli Lahi v Gorici tisti čas in še dolgo pozneje; je še le kakih 30 let, od kar so „frajle“ postale „signorine“).

Moja gojenca sta se pridno učila; mlajši (Vilhem) je bil odličnjak. Hodil sem ž njima vsakdan na sprehod in enkrat spoznal, kaj je odgovornost za lahkomišelné otroke. Bili smo pri moji rojstni hiši, in ko se nisem zanesel, šla sta fanta pod skale in po strmi, grdi stezi hotela priti menda do Soče, ki je tekla tačas tik skal in bila prav ondi grozno globoka. Da bi si lože pomagal naprej, izzuje si Ivan en škorenj, ki mu pa zdrči doli po stezi, da ga ni mogel več doseči. Mislite si moj položaj, ko prideta fanta na vrh in mi vse povesta. Z veliko težavo in nevarnostjo se splazim jez blizu do škornja in se mi posreči potegniti ga k sebi; ali, ena sama napačna stopinja — in padel bi bil v globočino. Solnce (meseca aprila popoldne) je strašno prepekalo in kri se mi je spustila iz nosa, ko sem bil v največi nevarnosti. — Moj gospodar-polkovnik je bil vdovec; † soproga mu je bila zapustila sedmero otrok, med njimi dve majhni deklici in enega še prav majhnega sinčka, katerega so dali na odgojo dvema ljubljanskima gospema, stanujočima v Št. Petru (v sedanji kapelaniji); bili ste vdova in

hči milanskega policijskega direktorja Kremnitzer-ja. Tega dečka, Maksa, smo hodili v Št. Peter obiskavat; in tisti deček je zdaj slavnoznani feldmaršallieutenant (trdnjavski poveljnik v Tridentu), Maksimilijan vitez Catinelli! Pohodov v Št. Petru se še iz nekega družega vzroka rad spominjam. Bil je cerkveni shod — sv. Peter — plesali so, pol mesta je bilo tam doli. Meni pa ponudi gospodična Kremnitzer „Laibacher Zeitung“; bral sem jako mikavno sporočilo o izvolitvi novega papeža Pija IX. To je bil prvi časnik, ki sem ga čital. Smrt papeža Gregorija XVI. (1. junija) sem bil izvedel na shodu pri Sv. Duhu na goriškem Gradu, drugi vinkoštni praznik, ko je šla od ust do ust novica: „Le muàrt il papa, le muàrt il papa“!

Hodili smo z gojencema obiskavat tudi tri njune sestrice v Uršulinskem samostanu, in zahajali večkrat v sprelepo, rodovitno in dobro obdelano Catinelli-evo „brajdo“ v Podturnu, kjer je zdaj ital. oddelek deželne kmetijske šole. Tam blizu je tista glasovita bivša „Catinelli-jeva kasarna“, kamor je hotel goriški municipij spraviti „Slogino“ slovensko šolo. Tisto poslopje je bilo l. 1846. vzgledno Catinelli-jevo sviloprejsko rejšče. — Koliko papirja in črnila je šlo zdaj zadnja leta (v slovensko-šolski zadevi) za te borne zidove!

Kdo bi pa mislil, da Catinelli-jevo posestvo v Podturnu zadeva tudi mojo osodo? Ekonomične okoliščine v polkovnikovi hiši so bile postale take, da je brajdo prodal, da se je rodbina pozneje preselila iz prostorne, plemenitaške hiše v sedanjem „Passaggio Edling“ („generališče“), kjer smo stanovali l. 1846 — za „Mesnice“ (zdaj: via „Morelli“) in da se je sploh morala v vsem skrečiti. Vsled tega ni kazalo imeti domačega učitelja. Dne 31. okt. l. 1846. sem se poslovil od preblagega polkovnika, ki me je z vojaško odkritosrčnostjo prav laskavo zahvalil in pohvalil.

Vitez Karol Catinelli je umrl 27. julija 1869. in je pokopan na Sveti gori.

Zdaj pa v šolo! Profesorji so bili, kakor sem že na drugem mestu povedal, strokovnjaki, in sicer za veroznanstvo in vzgojstvo dr. Anton Fuster; za modroslovje (psihologijo, logiko in metafiziko) Ant. Viktorin; za klasično filologijo in zgodovino dr. Edvard Schwab; za matematiko in geometrijo Matija Hartmann; za fiziko (v II. tečaji) Filip Jordan. Izpraševali so profesorji sicer tudi med semestrom ali merodajne so bile le bolj semestralne preskušnje, katerim je hodil predsedovat prvostolni prošt baron Avgustin Codelli-Fahnenfeldski, kot (častni) ravnatelj modroslovsk. učilišča, kakor je bil kresijski glavar gimnazijski ravnatelj. — Dne 6. decembra 1845 se mi je pripetilo nekaj prav nevšečnega. Popravljali in prenavljali so tisto leto Werdenbergovo poslopje od zunaj. Zraven prvega okna pri odru, blizu ktereга sem v tretji klopi sedel jez, bila

je (zunaj) postavljena dolga lestva za zidarje. Strogi profesor Viktorin je modro govoril; vse tiho je bilo po šoli; kar nenkrat zavpije zidarski podajač, ki je nesel ravno mavto po lestvi, na ves glas: „Toni!“ Jez sem ga videl in slišal in kdo ne bi se bil smejal? saj od veličastnega do smešnega, od modroslovja do — mavte je en sam korak. Namuznil sem se torej, pa tudi moj sosed, žid Treves. Profesor se ustavi, vzame katalog in začne brati imena, ker ni dijakov še poznal; potlej pokliče mene in še dva druga. „Herr Marušič, was habe ich heute vorgetragen?“ Jez sem ponovil dovolj dobro njegovo predavo, a vse zastonj: črna pika mi je ostala in je tudi pri semestralni preskušnji nisem mogel zbrisati. To je bila prva in zadnja „dvojka“ v mojem šolskem življenju. Reparaturu sem častno opravil in bila sva s profesorjem spet dobra prijatelja, dokler je ostal v Gorici. — Matematiko sem še-le v I. modroslovskem tečaju dobro razumel, ker jo je prof. Hartmann tako racionalno in jasno razlagal; posebno mikala me pa prav za prav ni. Prof. Hartmann je bil levičar, pa z levo, prosto roko tako lepe kroge risal, da nobeden drugi profesor ali dijak še s šestilom ne taci. — Dr. Schwab je bil pri nas novinec in sicer boljši zgodovinar, kot jezikoslovec. Za zgodovino smo dobivali v prvem semestru I. leta posamezne pole še-le izhajajoče knjige, v drugem sem. in v II. letu pa smo jez in dva druga sošolca zapisavali, kar je profesor govoril. Po šoli smo prišli skupaj in sestavili vso predavo. Ko sem bil jez vprašan, čudili in smejali so se profesor in dijaki moji natančnosti. Rokopis Schwabove zgodovine še zdaj imam. — Ko smo latinske klasike prevajali, imel je profesor navado reči: „Ja, ja, aber es könnte besser sein“. Tega „besser“ pa ni nikoli povedal. Dr. Schwab je bil enomalo boječ in je zmeraj pokašljal. Smilil se mi je, ko smo se enkrat homêrski zakrohotali, ker je izgovoril „zed“ namesti „sed“ (ssed). To naj si zapomnijo tisti Slovenci, kateri izgovarjajo in pišejo „zakrament“ namesti „sakrament“. — Blaga, preblaga duša je bil učeni, dobrotni in zgledno pobožni fizikar g. Filip Jordan, oče sedanjega prvostoln. prošta, samo da se mu je včasih pri dolgih dokazovanjih na tabli utrgala nit. Imeli smo pa med kollegi izvrstnega matematikarja, Fr. Kodre-ta, ki je profesorja spoštljivo opozoril: „Ich bitte, Herr Professor, da, da ist das Versehen“. Profesor se je zdajci zavedel, razpravo nadaljeval in srečno dognal. Kot praktičen experimentator je bil odličen in zmeraj srečen. — Rekel sem, da je bil prof. Jordan pobožen. Vsak dan je hodil k prvi maši k sv. Ignaciju ali pa na Kostanjevico in vsak dan opravljal „Officium parvum B. Mariae V.“ Kot mladomašnik sem ga srečal nekega dne po zimi, ko se je vračal s „Kapele“. Že od daleč me je začel pozdravljati z besedami psalma 147.: „Qui dat nivem sicut lanam; nebulam

sicut cinerem spargit“. Snežilo je namreč. — Rojen je bil Fil. Jordan v Malencah na Dolenskem; služboval na Reki, v Tridentu in od l. 1825—55 v Gorici; umrl je 15. nov. 1857.

Dr. philos. Anton Füster! Bil je rojen v Radoljici na Kranjskem 5. januarija 1808. Predno je l. 1839 prišel v Gorico, bil je 4 leta nemški pridigar pri novem sv. Antonu v Trstu in še popred v stolni cerkvi v Ljubljani. Bral in znal je dr. F. veliko, bil pa bolj leposlovec, ko bogoslovec. Govornik je bil izvrsten, če sodimo po lepem jeziku in deklamácii. Tudi v šoli je bilo njegovo predavanje zanimivo in poučno, dasi je rad preskakaval z ene reči na drugo. Njegova zunajnost je bila prikupljiva, samo predebel je bil, (Rekel nam je včasih: „Molite vsak dan en „Oče-naš“, da ne boste tako debeli, kakor jez“.) Prva leta so ga dijaki jako častili in ga nad vse druge profesorje povzdigovali; cela truma ga je po šoli spremljala domú. Stanoval je o mojem času na Travniku v 3. nadstropji tiste hiše št. 7, tik sedanje Pallich-ove knjigarne in imel razgled čez ves trg. Kakšenkrat je rekel v šoli: „Sie, Herr X. ich habe Sie gestern von meinem Olymp gesehen, Sie haben einen „Calabreser“ auf gehabt“. Klobukov kalabrezarjev (zmečkanih) namreč ni mogel trpeti; nosili smo sploh le „cilindre“. Če so se ga dijaki v gostilnici enomalo bali, rekel je: „Meine Herren, wo ich bin, können Sie auch sein“. — Ena ob nedeljah popoldne naj bolj obiskovanih cerkvá je bila tisti čas frančiškanska cerkev na Kostánjevici — „Kapela“. Tudi mi dijaki — „filozofi“ — smo hodili navadno vsako nedeljo tje gori k blagoslovu in sicer tem rajše, ker je orglal izvrstni organist P. Rafael Ilovski (Čeh), ktereга skladbe se po goriških cerkvah še dandanašnji pojó. Pred blagoslovom smo se nekaj časa na trati pri cerkvi med sabo pogovarjali; ko je prisopel gori dr. Füster, smo ga spoštljivo pozdravili, ž njim enomalo pokramljali in potlej šli v cerkev, on pa v samostan, v oratorij. — Mene je postavil za mašnega nadzornika v semeniščni kapeli in me sploh rad imel. — L. 1847. (v 2. sem.) smo izvedeli, da je gosp. doktor imenovan univerzitatni profesor in pridigar na Dunaji. Pred l. 1848. se je predavalo na modroslovski fakultati še veroznanstvo kot zapovedan predmet in vsi vseučilišniki so hodili ob nedeljah k pridigi v univerzitatno cerkev; prihajali so pa tudi mnogi drugi izobraženci. Dijak Preschern iz Trsta, je novoimenovancu v imenu nas vseh častital. „Zuerst muss ich Ihnen gratulieren“ — je odgovoril F. — „Sie sind ja dieser Tage ein halber Millionär geworden“. (Res je bil Pr. po nekem stricu ne vem koliko tisoč gld. podedoval). „Für Ihre Gratulation danke ich Ihnen und allen Herren herzlich. Ja, ich versichere Sie, meine Herren, dass mich die Ernennung für Wien mehr freuet, als wenn mir der Papst den Cardinals-hut geschickt hätte“. Oh nesrečni mož! Kdo bi bil tisti dan

mislil, da bo Dunaj in služba na Dunaji njegova naj večja nesreča?! Akademični govornik v vseučilišni cerkvi ima ves drugi auditorium, ko ekshortator na modroslovskem učilišču v Gorici; tam je imel pred seboj cvet dijaškega in družega dunajskega razumništva. Mi smo se zadovoljili z lepimi, čeprav znabiti puhlimi frazami, na Dunaji so bili vajeni temeljitih in jedernatih govorov. Ni čuda torej, da je bila že prva Füsterjeva pridiga — „fiasco“. Tako se je vsaj govorilo. — Zdaj pa poslušajte, kako je vseučilišni govornik dr. F. čez 5—6 mesecev spet vspel do veljave. Prišla je revolucija marca m. 1848.; vseučilišniki, kakor je to že navada, so se vtikali v politiko; cesar Ferdinand je podelil „ustavo“, ustanovile so se na Dunaji in drugod „narodne straže“, na Dunaji tudi dijaška „akademična légija“. Dr. F. Füster, ki se je preveč in nedostojno bratil z dijaki, bil je popred „kapelan“ potlej fakični načelnik akad. légije.

Nova „svoboda“ je marsikoga oslepila; tako je bil tudi dr. F. ves zateleban v francosko revolucijsko trojico „svoboda, enakost, bratovstvo“. — Po tukajšnjem rodoljubu, kôrnem vikariji Mateji Pircu († 20. nov. 1883) sem dobil pred mnogimi leti dunajski časnik „Der österreichische Volksbote“ l. 1850, v katerem so se od 23. aprila naprej priobčevale dr. F. Füsterjeve „Memoiren“; „Volksbote“ jim dodaja tu pa tam kaj ojstre kritike. F. Füsterjeve „Memoiren“ so kos dunajske — deloma tajne — revolucijske zgodovine l. 1848, segajo pa do julija 1849. — Prvi javni čin svobodoljubnega F. Füster-ja je bil ta, da je — od necerkvene strani izvoljen — vodil na čelu nekih mladih Benediktinov (Šotov) in Minoritov pogrebni spreved nesrečnih žrtev prvega dunajskega punta in vpora 13. marcija 1848. Ker je bilo med padlimi („die Märzgefallenen“) tudi nekaj judov, sta bila prišla v bolnišče, kjer so ležali mrliči, tudi judovski viši rabin Manheimer in njegov pevec Sulzer. F. Füster — v cerkveni opravi — gre k njima in ji povabi, da naj se mu pridružita, kar sta rada storila. Katoliški obrednik z judovskima levitoma!! Vse to v imenu „svobode in bratovstva“ — 17. marcija 1848 popoldne. — F. Füsterjeva slava in veljava pri akad. légiji, deloma pri narodni straži in meščanstvu je čedalje rastla. Izkoristil je to svojo veljavo in svoj vpliv zdaj v dobrem, zdaj v slabem zmislu; včasih je prenapete mladeniče krotil in brzdal, včasih spet hujskal in k vporu napeljeval. Bil je ob časih mogočnejši, ko ministerstvo (Pillersdorf); posluževala se ga je tudi vlada za pomirjenje dijakov ali socialističnih delavcev, katerim je bil tudi voditelj, in sicer sploh korrekten voditelj, samo da jih je porabil za napravljanje barikad. — Ko je bil, vsled „naskočne peticije“ („Sturmpetition“), ki jo je bil znabiti najbolj zakrivil F. Füster, cesar Fer-

dinand m. maja ubežal v Inomost, bil je Dunaj sploh osupnen in je bila čutiti neka reakcija; Füster se svojo légijo je vstrajal pri „revoluciji“, da si je slutil, da pride prevrat. — Meseca julija je bil izvoljen v prvi avstrijski državni zbor, ki se je pričel 10. jul. Brezštevilnih homatij in rabuk poleti in jeseni 1848 se je več ali manj udeleževala tudi Füster-jeva légija. Dne 6. okt. so umorili vojn. ministra Latour-ja; Füster bi ga bil lahko rešil, če bi bil hotel; — tako je sam rekel! — Cesar in dvor sta iz Schönbrunna odpotovala v Holomuc. (Iz Inomosta se je bil dvor vrnil že poleti.) Vojaščina je začela Dunaj stiskovati; rešila sta ga revolucije konec oktobra ban Jelácič in knez Windischgrätz. Zdaj je prišel Füster v zagato; vojaška oblast ga je dala vjeti in njegove krivice preiskovati, ali, ker je bil državni poslanec, kazalo je, ga spet izpustiti. — Od začetka revolucije so bili osnovali na Dunaji neki „Sicherheitsausschuss“ (odbor za javno varnost), ki je bil zraven akad. légije in ministerstva „tretja vlada“. Dijasko-Fürster-jeva vlada — čudovito urejena — je imela svoj sedež v vseučiliščni dvorani in se je imenovala kar naravnost „Aulo“. — Po dogodkih m. oktobra in cesarjevi preselitvi v Holomuc je izvolil državni zbor izmed sebe „permanenčni odbor“, (vulgo „permanenco“, die „Permanenz“), ki je bil nekaj varnostni odbor. V tem odboru je bil tudi Füster. Pozneje so preložili državni zbor v moravski Kromeriž (Kremsier); Füster je bil tudi tam, kakor popred na Dunaji, eden naj radikalnejših levičarjev.

Ko je bil državni zbor razgnan (7. marca 1849), bežal je F. z velikimi težavami proti sleski meji in pri Oderburgu prestopil na Prusko ter ustavil se v Ratiboru in Vratislavi, pa tudi tam ni bil varen; dohitel ga je iskalni list dunajske preiskovalne komisije, imela ga je že v rokah pruska policija, toda jej je ušel in prišel na Saksonsko, v Draždane in potlej v Lipsko, od koder pa je moral čez nekaj časa spet odrinuti vsled neke rabuke, katero so podtikali avstrijskim begunom. Ni vedel, ali bi šel v Švico ali v Hamburg; odločil se je za Hamburg. Ker pa tudi v tej „republiki“ ni bil za-nj zrak prav čist, odpeljal se je v severno Ameriko. Kaj je izprva tam počel, ni za gotovo znano; — pravili so, da je celó krčmaril — pozneje je bil učitelj. Pred kakimi 20 leti se je vrnil v Evropo, bival nekaj časa v Gradcu, kjer so njegovi stari somišljeniki nabrali za-nj celih osem gold. in nekaj krajcarjev! Preselil se je torej na Dunaj in dobil tam po prizadevanji nekih prijateljev „48 letcev“ eno mesto v mestni ubožnici, toda ni živel notri, ampak kot „Pfründner“ v privatnem stanovanji. Obiskovali so ga nekteri znanci in dijaki. Umril je pred 12 — 15 leti, pa ne, da bi se bil spametil! — Dasi se je Füster zeló ponašal, da je bil l. 1848, kar je bil, srečnega ga ne moremo imeno-

vati. Naj večja uganjka gledé njegovega značaja je meni ta, da pri vsem tem, kar je očitno storil in govoril na Dunaji in kar povdarja tudi v svojih „Memoiren“, v katerih kaže, da je imel o katol. veri in duhovskem stanu svoje — recimo — posebne pojme, imenoval se je vendar o vsaki priliki z nekakim ponosom „katholischer Priester“ !! O svojih cerkvenih govorih pripoveduje F., kaj so mu ljudje očitali: „Hier predige ich zu protestantisch, dort zu katholisch; da war ich zu lax, dort zu rigoros, immer aber zu wetlich, zu freisinnig“. Jez sodim, da „zu weltlich“.

Po vseh opisanih dunajskih zmotah mojega nekdanjega profesorja in prednika vrnimo se nazaj v Gorico. V slovo od modroslovišča naj navedem nekaj šaljivega iz našega dijaškega kroga. Bil je med nami l. 1847 in tudi še v I. letu bogoslovja neki Talijat (od sv. Lucije na Mostu domá), enomalo len, pa genialen mladenič, ki se je pozneje kot vojak bojeval in mučil na Ogerskem in vsled tega l. 1849 ali 50 v Ptujju kot invalid umrl. T. je sestavil elegijo v lat.-slov.-furlanski mešanici po kopitu Ovid-jeve „Me miserum, quanti montes volvuntur aquarum“: — „Jamjam tacturos sidera summa putes“. Nadpis elegiji je bil: „Supplex prošnja studentis ad Jovem O. M.“ Iz pesmi same sem si zapomnil prvi distichon:

„O Jupiter revnih, tolaži, consoli ti mene!
Eu, nec križa¹⁾ imam, quem pro cidellis²⁾ darem“.

Tej elegiji naj dodam h koncu še nekaj veselega.

Pri nas nismo poznali imena „črna“ šola, jez bi modroslovišče imenoval raji „bela“ šola, ker je to doba naravnega mladeniškega veselja. Cvetú veselja iščejo dijaki navadno v tem, da se shajajo v gostilnah. V gostilne hoditi je bilo seveda nam akadêmikarjem po šolskih disciplinarnih pravilih dovoljeno. Gostilna, v katero sem jez z dvema prijateljema m. novembra 1846 v prvo zašel, bila je, pa le prav malo časa, v tisti Catinelli-jevi hiši („Passaggio Edling“), kjer sem bil popred domači učitelj. Mislite si: v istih prostorih popred domači instruktor, potlej vesel pri kozarcu vina; 11 let pozneje so me hoteli spraviti tje — kakor pozneje povem — za ravnatelja mestne deške šole, ki je še zdaj tam, in od l. 1884 naprej nadzorujem v isti šoli — verouk. Tako se v človeškem življenji vse spreminja! Iz omenjene nove gostilne smo šli tisti večer v dijaško gostilno „Alla Speranza“ v kapucinski ulici. Našli smo tam 3 — 4 sošolce, ki so se mene — novinca —

¹⁾ „Križ“ = *krajcar*

²⁾ „cidella“ (furl.) = v izvirnem pomenu sladčica, v dijaškem jargonu pa *hlebec kruha (nôli)*.

posebno razveselili in mi začeli brž napivati: „Trink' aus, sauf' aus“! potem so peli „An der Quelle sass der Knabe“ Ti kolikor toliko hrupni, dasi pošteni izrazi veselja niso prav ugajali moji naravi; veliko bolj so mi pa ugajali tihi „likofi“ — po prestanih preskušnjah — v Solkauu pod skalami pri Soči („Janda“!). Poviševal je moje veselje pri „plutzerjih“ nepopisno romantični kraj.

d) Bogoslovska in semeniščna doba.

Dober učenec živi v mlajših letih sploh le za šolo; kaj je prihodnji poklic, ne razumé še prav, zato tudi le mimogredé včasih na-nj misli. Jez nisem nikoli kaj družiga mislil, ko da pojdem v „žeminár“, in to tem rajši, ker sem se bil že kot deček v „kler'ke“ zaljubil, ko so hodili na Rójice na sprehod in smo jim mi otročaji tekali naproti in spoštljivo vpili: „Kup'ju vijol'ce“? „Nej kup'ju, nej“! Všeč mi je bil na njih častitljivi obleki sosebno višnjevi pram („franze“) spredej na pasu in višnjevi rob zadej na plaščicu. Pa tudi druga znamenja so kazala menda mojo sposobnost za duhovski stan: da so me namreč cerkveni obredi veselili, da sem znal že kot gimnazijec na pamet peti vse, kar poje mašnik pri peti maši; najbolj všeč mi je bilo slovesno predglasje.

Prišle so počitnice po končanem II. letu modroslovišča, sept.-okt. 1847. Stikali smo sošolci glave vkup, kje bi našli kak formular za prošnjo, ki smo jo imeli vložiti v „škofiji“. Oglasilo se nas je 18 samo za našo škofijo, v centralno semenišče pa je bilo sprejetih le malo, ostali smo skor vsi ekster-nisti, ker ni bilo v semenišči prostorov; razločevali smo se od „filozofov“ le v tem, da smo hodili civilno-črno oblečeni v semenišče, v bogoslovski kolegij. Novo življenje se je pričelo.

V I. bogosl. tečaji (letu) smo imeli dva profesorja: za cerkv. zgodovino starega prof. Jak. Stibiél-a; za vse starozakonske predmete, katerih je bilo čvetero, pa mladega prof. Štef. Kocijančič-a. Po pravici povem, da prvi vtis od teh dveh profesorjev ni bil prav ugoden. Mi smo bili namreč prejšnji 2 leti vajeni poslušati naj lepša nemška predavanja, in zdaj? G. prof. St. je obširno Klein-ovo zgodovino *bral*; prof. Kocijančič pa, čegar vrlin nismo še poznali, bil je v pravem in priličnem pomenu sramežljiva devičica, mlad, lep, nedolžen, pobožen in — kakor se je pozneje pokazalo — učen duhovnik, pa govoril preveč mrtvo. — Vse knjige za stari zakon smo dobili iz semen. knjižnice; „Klein-a“ 4 debele zvezke je imel pa vsak sam.

Ravnatelj je bil še nekaj časa stari kanonik. Mons. Peter Filley, za njim prof. III. leta (moralist“) g. Anton Caffou

(Kafol) iz Cerknega. Spiritual je bil — tudi še-le kratek čas — dr. Dominik Castellani, mož resnega, asketičnega obraza in značaja. Z novembrom 1847 so vpeljali za eksterniste nekaj novega, namreč posebno ekshorto ob nedeljah (ob 11. uri dop.) in lat. večernice v zaprti semen. kapeli. To pa ni trajalo dolgo. Pretresla me je prva ekshorta po tekstu: *Quousque claudicabis inter Baal et Dominum Deum nostrum?*¹⁾ Videti bledega dr. Castellani-a podobo in slišati njegov tresoči se glas in pa vsebino govora — to je ostalo zá-me nekaj nepozabnega.

Ali prišlo je „noro“ leto 1848., prišla je „ustava“ („konstitucijon“). Kar se je tisto leto, kakor drugod, tudi v naši še primitivni, blagodušni stari Gorici uganjalo. tega bi mlajši rod skor ne verjel. Gorica je bila do dna srca zvesta in vdana Avstriji in cesarju. Beseda „konstitucija“ je bila od marcija naprej noč in dan na vsakem jeziku, ali razumeli so jo le nekteri starejši in izobraženi gospodje, drugi so znali le tje v en dan vpiti „Viva la costituzion“! Kakor hitro smo bili izvedeli, kaj se je od 13. marcija naprej na Dunaji godilo, napravili so tukaj sijajno bakljado z godbo, ki je — dasi je bilo vreme deževno in ulice blatne — vse mesto prehodila; kdor je le mogel iz hiše, udeležil se je tega velikanskega odhoda; vsa okna so bila razsvetljena. Tik mojega stanovanja „via Macelli“ — zdaj „Morelli“ — šte. 7 je bilo eno stanovanje nerazsvetljeno; množica se ustavi in začne tuliti: „Fuora i lumi“! Jez posežem vmes in zavpijem na ves glas; „Non v' abita nessuno“! in zdajci so se te besede ponavljale čedalje v širjih krogih, če ne, bili bi okna pobili. Pred škofijo se vsa ogromna množica zopet ustavi; knez-nadškof Franc Ksav. Lušin, preblagi ljubljeneec vseh Goričanov, je stal na mostovžu; kar naenkrat zaženejo: „Altezza, benedizione“! Ko premilostljivi in prečastitljivi knez roko za blagoslov povzdigne, klečalo je znabiti kakih 6000 ljudi v — blatu! Ta prizor je eden naj veličastnejših in ginljivših v mojem življenji. Ko smo se pomikali mimo centraln. bogoslov. semenišča, pozdravljali so nas z oken semeniščani z robci, brisavkami in prestrali; ves navdušen zavpijem jez: „Evviva il giovane clero“! „Evviva“ se je odmevalo iz tisuč grl. Mislil sem si: „No, saj vender nisem tako slab *claqueur*“. — Ko je bil kresijskemu glavarju uradno došel konstitucijo zadevajoči cesarjev manifest, prebral ga je 22. marcija z mostovža kresijskega, — zdaj glavarstvenega — poslopja. Tresle so se mu roke, nekaj zarad slovesnosti trenotka, nekaj, ker je videl ves Travnik natlačen ljudi. — Ves

¹⁾ Menda prosto po III. bukvah kraljev (18. 21.) „... Elias... ait: Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal, sequimini illum“!

čas „ustavnega“ veselja in hrupa smo nosili „kokarde“, ¹⁾ izprva belo-rudeče, potlej rudeče, nazadnje bele — vse na neko skrivno povelje. Hodili smo tudi v kolegij s kokardami; nekoga dne pa spregovori prof. Stibiel: „Ich bemerke bei einigen Herren Cocarden; das, das ist unsere Cocarde“ (dotaknil se je svojega ovratnika).

Stara goriška meščanska straža — „cittadini“ — se je prelevila v novouniformljeno „narodno stražo“ („Nationalgarde“, „guardia nazionale“), ki je imela svoje posebno stražišče v kosarnskem poslopju tik cerkve sv. Ignacija in opravljala ponočno patroljsko službo po mestu. Poveljnik tej straži je bil stotnik v pokoji Jak. grof Mels-Colloredo. Vojaške vaje — jako smešne — je imela nova „garda“ na Rójicah. Izprva so se narodni stražniki veselili svojega „Diensta“, ali že v kratkem so se ga naveličali. Ostalo jim je pa vendar še eno veselje: da so hodili ob nedeljah v uniformi v Solkan, Št. Andrež i. dr. po stari goriški šegi na dobro južino (spomladi: „quartuzza cui spargs“ = jagnje s špargeljmi). Največi „jux“ leta 1848 za nas vse je bila „dijaška akademična légija“ na modroslovišči. Na magistratu so dobili dijaki stare rjave „cittadinske“ puše in uganjali vojaške vaje na šolskem dvorišči; „filozof“ prof. Viktorin je bil stotnik akad. legije. Toda zadosti o rogoviljenji l. 1848; kar je dobrega in stalnega prineslo, kazalo se je še le pozneje, ko so se bili ljudje streznili.

Po mojem površnem opisu zgodovinskega l. 1848 je vsak čitatelj že lahko sam sodil, da so novi vtisi kolikor toliko v kot potisnili vtise prve dr. Castellani-eve ekshorte, pameti pa nismo izgubili in poklica tudi ne vsi; vendar pa je ena tretjina mojih goriških kollegov v I. ali II. letu odpadla. — Vkljub vsem homatijam smo obeh semestrov preskušnje redno in dobro opravili. — V nedeljo 6. avg. je bila velikanska patriotska slavnost na grof Attems-ovem dvorišči v Podgori v veseli spomin vseh naših avstrijskih zmag v Italiji. Tisti dan — česar pa mi v Gorici nismo še vedeli — je bil po 5 hudih mesecih slovesni vhod fm. Radecki-ga in naše zmagonosne vojske v Milan. — Drugi dan je imela biti zá-me preskušnja iz cerkv. zgodovine, ktere debelega IV. zvezka nisem bil še prebral. Eno vprašanje me zadene res iz IV. zvezka; pomagala mi je dr. Schwab-ova zgodovina, ki sem jo imel še živo v spominu. (Šlo je za Napoleona I. in papeža).

Govoril sem o „ustavi“ 15. marcija in kako smo jo v Gorici slavili; važnejši pa so bili pundi in vojni dogodki v Italiji, na Ogerskem, v Pragi i. t. d. Naj navedem tu nekaj

¹⁾ Na gimnaziji in modroslovišči smo se učili zgodovino franc. revolucije, v kateri se pogostem omeuja „kokarda“, ali nikdo nam ni povedal, kaj je to.

črtic samo o homatijah v sosednih krajih Italije. — Milan se je po večkratnih napadih na avstrijske vojake že od januarija naprej — resno in strašansko spuntal 18. marcija; po petdnevnih pouliških bojih se je moral fm. Radecki umakniti v Verono. — Dne 22. marcija so se spuntale tudi Benetke in razglasile „republiko“. Zgled teh dveh glavnih mest so posnemala druga mesta na Beneškem in v Lombardiji; tako tudi bližnji Videm in mejna trdnjava Palma. Okoli Palme so nagajali tudi „Crociati“ („križarji“) t. j. prostovoljci iz raznih, zlasti rimskih krajev; govorilo se je o njih, da jih je bil papež Pij IX. blagoslovil, kar pa ni bilo res. Sploh so vtikali agitatorji papeža že od prejšnjega leta sem v revolucijske spletke, da so jim šli na limance tudi preprosti ljudje, češ Pij IX. bo načelnik federativno združene Italije. Italijanski „organetti“ so tudi tukaj pri nas neprenehoma orglali lepo papeževo pesem, ki je bila pa že postala izraz revolucijske in protiavstrijske politike. Celó naš ital. postni pridigar se je dal zapeljati po tej zviti politiki ter je ubežal iz Gorice pustivši poslušavce v Veliki cerkvi na cedilu. — Naj hujše so stale reči proti Velikemu tednu. Velika noč je bila tisto leto 23. aprila; oljčno nedeljo, 16. apr., so bile Rójice velikansk, jako mikaven arsenál. Kar je bilo živega v Gorici, romalo je popoldne na Rójice gledat kupe in vrste raznoterih topovskih krogel in družih vojnih priprav. Vreme je bilo krasno; v srca naša pa ni sijalo prijetno pomladansko solnce. Iz Vidma so prihajale novice in govornice, da za Veliko noč pridejo naši sosedje Videmci sem gori igrat z našimi glavami na krogle! Veliki ponedeljek je bila prva praska pri Palmi in so pripeljali drugi dan ranjene „Crociate“ in druge v našo bolnišče milosrčnih bratov. Meščani so stali od Placute do bolnišča v dveh vrstah kot gledavci in izražali svoj avstrijski patriotizem. Žalosten vtis je zapustilo v meni to, da se je na Veliki petek dopoldne pomikal po naših ulicah en bataljon ravno došlih graničarjev — z muziko. — Dne 20. aprila je fzm. grof Nugent napadel Videm in se potem pomikal dalje proti zahodu. Palmo so naši večkrat bombardovali. Mi smo hodili to gledat na gorišk! Grad, na podgorski hrib ali pa na grič sv. Antona pri Medeji (furl.: Midžeji) prav blizu Palme. Enkrat sem bil jez eno celo noč tam doli. Mikavno je bilo gledati svetlobo, ki je nastala, kedar se je v mestu po bombah kaj vnelo; toda so brž plamen pogasili. — Podala se je pa trdnjava še le 25. junija.

Dne 4. nov. 1848 sem prišel tudi jez, kot drugoletnik, v semenišče. Spet drugačno življenje! Milo mi je bilo pri srcu, ko sem šel v „konklave“; veste zakaj? Vajen sem bil udeleževati se razen družih godeb tudi vnočnic z muziko, vsacega „Zapfenstreicha“. Imeli smo pa l. 1848-49 skor vsak dan kaj novega vojaškega v Gorici, ko so namreč razni pólki potovali

v Italijo ali iz Italije in imeli eden boljšo muzično bando, ko drugi. In zdaj — „Zapfenstreich-i“ brez mene?! Strašno!! Človek pa se vsemu privadi, naj lože v družbi prijaznih in veselih prijateljev. Ker nisem mogel hoditi več za muziko po ulicah, poslušal sem jo od daleč, vse drugo so mi nadomestili ljubeznjivi prijatelji in tovaruši. Da, lepo je v semenišči to, da se sklepajo naj tesnejša, slajša in zvestejša prijateljstva za vse življenje. — Po občevanju z raznimi mladeniči štirih škofij in 3–4 narodnosti se je moj obzerc čedalje bolj širil. Navadil sem se govoriti istersko hrvaščino; tudi tržaška italijanščina mi je gladko tekla; zraven dialekta pa sem gojil slovstveno italijanščino, katere slovnico z vajami sem bil opravil — kakor je že znano — prejšnje leto v I. ital. tečajih na modroslovišči. Glavna skrb pa mi je odsehnal bila, da sem se po slovnici ter branji knjig in časnikov slovenščino temeljito učil. Sicer sem jo že od doma bolj ko drugi poznal, ker sem že kot učenec očetove knjige prebiral. Naudušil sem se zá-njo v semenišči posebno po duhu časa, po lepih narodnih pesmih, ki smo jih vedno prepevali, in zlasti po slov. dvospěvu nekih gosposkih zaročencev v Vipavi v D. gostilni, kjer sva enkrat s prijateljem Z. prenočila. — Dalje me je mikala domača — goriška in oglejska — zgodovina, za katero sem imel v semeniški knjižnici, kolikor sem hotel, virov. Ko sem sedel in sanjaril za zeleno pečjó v muzeji o svojem prihodnjem službovanji — znabiti kje v gorah — mučila me je včasih misel: kaj boš delal v samoti, zlasti po zimi? Za vsako silo in potrebo sem začel torej iz raznih latinskih in italijanskih bukev prepisavati naj vaznejše zgodovinske podatke. Takih mikavnih prepisov imam še zdaj lep snop. Hvala Bogu, vsega tega pisanega aparata mi ni bilo treba, kakor se pozneje pokaže. Bili smo, kar se tiče berila, svobodni, saj slabih knjig nismo poznali; imeli smo mnogo časnikov v vseh jezikih. Jez sem bil naročen na pražke „Erinnerungen“ (s poštenimi novellami in drugo občekoristno vsebino); čital sem, zlasti o počitnicah, Manzoni-jeve „I promessi sposi“, Ces. Cantù: „Margherita Pusterla“ i. dr. V Seitz-ovi tiskarni, nam nasproti, je izhajal Favetti-ov organ „Il Giornale di Gorizia“, katerega imam menda še vse številke na kašči. Prvi goriški italijanski list pa je bila že brž l. 1848. dr. Deperis-ova „Aurora“. — Ker sem že pri tem, da opisujem semeniščno življenje, naj omenim, da narodne mržnje med nami ni bilo; kolikor se spominjam, imeli smo samo enega madžarončka (Bl.) in enega lahončka (Ted.) med nami; prvi je bil Hrvat z Reke, drugi Tržačan. Majhne postave madžarončka so tovaruši nekega dne vzdignili, postavili na studijski pult in mu ukazali vpiti „živio“; pa vse je bilo le nedolžna burka; Bl. se je z drugimi vred smejal. Življenje v semenišči je meni sploh dobro ugajalo, samo ena reč mi je bila

neprijetna: Po zimi zgodaj vstajati, umivati se na mrzlem kraji precej daleč od spavnice in potlej iti v mrzli oratorij. To bi bil jaz rad drugače uredil. Prijetno je bilo po drugi strani to, da je gosp. ravnatelj Caffou mene in moje kollege rad imel in nam marsikaj zaupal. Bilo je namreč med njim in rigoroznim spiritualom nekako načelno nasprotje zaradi vzgoje. Ko se je ravnatelj nekega dne z nami o raznih rečeh pogovarjal, rekel je med drugim: „Er (spiritual) möchte aus Euch gleich Engel machen. Das geht nicht, Ihr seid ja junge Leute“. Namuznili smo se in mislili: „Saj je res, ali taktno ni, da ravnatelj tako odkritosrčno govori“. Neka druga navskrižnost med njima je bila ta. Ravnatelju je bilo načelo: Mašnik je zavoljo vérnih, naj torej mašuje ob taki uri, da ustreže njih želji; — dr. Cast. pa je trdil: Mašnik naj mašuje zgodaj, potlej naj gre delat. Značilo je g. spirituala u. pr. to, da je enkrat prav zadnje tri dni pusta napravil eksercicije, ko je zunaj pod našimi okni vse norelo. Sicer je bil mož pobožen in učen; njegove vsakdanje ekshorte so bile v lepi latinščini sestavljene, škoda, da mnogokrat preveč pessimistne. — Knjižničar je bil g. prof. Kocijančič — mož rojen za bibliotheko. Kocijančič - evo vsestransko učenost sem zmeraj bolj spoznaval in cenil, ž njim sem kot mladomašnik veliko let prijateljsko občeval.

Zdaj pa urno v šolo — pardon! — v „kollegij“ nazaj! Prvi tečaj sem že zgorej označil. V II. letu sta učila prof. Stibiel „ius canonicum“ (cerkveno pravo), prof. Jožef Crobath iz Kranja, originalec skoz in skoz, pa „novi zakon“. Nadškof Gollmayr ga je imenoval pozneje v šali „pêti“ evangelist, in sicer zato, ker je imela pri njem na videz Katarina Emerich več veljave, ko vsi 4 evangelisti skupaj. Predaval je prof. Cr. „novega zakona“ čvetero predmetov, namreč biblijsko hermeneutiko, grščino, eksegezo in introdukcijo. Kdor ni že peprej, kot modroslovec, poslušal vzgojstva, moral se je navadno kot bogoslovec-drugoletnik obligatno učiti ta predmet. — Jez nisem imel v II. letu nobenih bukev ali „script“ razen grškega teksta sv. Pisma. Dolgo časa še celó vedel nisem, kaj prav za prav pusti g. prof. predava; slišal sem samo besedo „tetrabiblicum“ in „Matthaeus tako, Marcus tako . . .“ Kdo bi bil tačas mislil, da mi bode pozneje kot veroučitelju nova zaveza eden naj ljubših bogosl. predmetov! Ko smo brali grški tekst ss. evangelijev, razlikovali smo se od profesorja samo v tem, da je on z naglaskom čital, mi brez naglaska. Dr. Joh. Nep. Sepp-a, („Das Leben Jesu Christi“, Regensburg, 2. izdaja 1853) imenoval je prof. Crobath zaničljivo: „iste luridus Doctor Sepp“, ali pa: „Doctor bavaricus“. — Originalni so bili njegovi zgledi k bibl. hermeneutiki. Mi smo se „govorne podobe“ (Redefiguren) že v V. gimn. razredu (I. humanitatnem) po

zlati knjigi „Praecepta eloquentiae“ temeljito učili, mikali so nas torej v theologiji le bolj originalni Crobathovi dovtipi in primeri, n. pr. „Titius portat carrôtt“¹⁾, — „Miops in Majnizza“²⁾. — „Prédiča, prediča, predičá“³⁾.

O prof. Stibiel-u naj povem to, da nam je rodoslovje s prstom po zraku risal, ne da bi bil vstal in je zapisal na tablo. V dopolnitev njegove karakteristike pa naj iz I. leta še nekaj dodam. Vsako uro, predno je začel brati zgodovino, bil mu je stereotipni vvod: „Nuper pervenimus in praelegenda historia ecclesiastica usque ad paragraphum . . . ; nunc autem continuabimus“. Dopoldne je bral, popoldne izpraševal. Če so prvi vprašanci naučeno tvarino predobro znali in govorili prehitro, morali so zadnji (do konca ure) orati ledino. Imel je tedaj vprašanec knjigo pod klopjo ali naslonjeno na hrbet spredež sedečega tovaruša; z enim očesom je gledal profesorja, z drugim v bukve. Profesor je to videl in vedel, pa molčal; samo, če je kateri vrsto preskočil, oglasil se je: „Attende! saltasti lineam“; ali če je kdo dva lista obrnil, je rekel: „Bone Deus, vertisti duas paginas“; če je pa vprašanec slabo bral, ali celó jecljal, rekel je (profesor): „Bone Deus, lege melius! alioquin etiam ex arte legendi accipies tertiam“ (naj slabši red). — Med čitanjem zjutraj ali zlasti med izpraševanjem popoldne je prof. po leti odganjal ali lovil muhe, ki so mu okoli obraza nagajale. Kedar je eno ujel, zmečkal jo je enomalo, zabrusil v tla in s celim stopalom, na vso moč poteptal. To streljanje s topom na — muho nam je bilo vesel „jux“, pa ne da bi bilo naše spoštovanje do g. profesorja zaradi tega ali zaradi branja zgodovine kaj oslabelo; saj smo iz marsičesa spoznali, da je bil g. Stibiel izobražen mož. Da je pa zgodovino čital, prihajalo je neki od tod: Auctorja Klein-a je bila usilila vlada; Stibiel ji je očital, da po štirih tako obširnih zvezkih ne bo mogoče vse tvarine predavati; odgovorilo se mu je, da, če noče predavati, naj — bere.

V III. letu sta učila g. ravnatelj Caffou „morálo“ — in prof. Alojzij Zängerle (z Reke) „dogmatiko“. Caffou je pričenal predavanje vsako leto z besedami: „Auctor est Stapf“; sicer pa se je za auctorja malo zmenil; govoril je, kakor dober oče v kotu za ognjiščem. Poslušali smo ga radi zaradi familiarnega tóna in ker je bilo skor vse praktično in aktualno, n. pr. „Ecce, servus et serva Goritiae volunt contrahere matrimonium. Si quis eos interrogat: Quomodo autem vivetis? respon-

¹⁾ „Corrotto“ (ital.) „corrott“ (furl.) je žalost po mrličih ali znamenje žalosti na klobuku; Crobath pa je izgovarjal „carrott“. Pis.

²⁾ „Májnizza“ (= gmajnica), neki kraj na desnem bregu Soče in dolga cesta od Ločnika do Fare. Pis.

³⁾ Samo po tem, da se povdarja 1., 2., ali 3. slovka, dobi beseda „prediča“ drug pomen. Pis.

dent: Eh, metterin botteguzza“. Latinščina Caffou-ova ni bila posebno klasična; za „verba deponentia“ n. pr. ni maral. — Nadškof Gollmayr, ki je bil Caffou-u prijatelj, je pozneje enkrat rekel: „Njegova morál' je že plesnjeva“.

G. prof. Zängerle je o mojem času najlepše, prav resnično akademično po scriptih predaval, v poznejih letih pa se mu je v glavi v znanstvenem oziru precej mešalo, in pripovedujejo o njem marsiktero anekdoto. Mož je veliko bral (Güntherja i. dr.) Kot mladomašnik sem bil ž njim naročen na tedanji slavni katoliški časnik „Germania“.

V IV. letu je predaval še mladi prof. dr. Jak. Dellabona (Goričan) „pastorálo“ po „scriptih“. Dr. Dellabona-o († kot knez-škof v Tridentu) smo prav radi poslušali; preprosta latinščina mu je gladko tekla in praktični predmet je bil sam na sebi mikaven. Opozoril nas je praktični gosp. profesor na marsikaj, kar nam je v poznejem življenji dobro došlo; še celó logično in s pravim povdarkom brati nas je učil. Zlata vredno pa je naslednje pravilo, ktereга naj bi se vsak duhovnik — oziroma tudi neduhovnik — vse svoje žive dni držal. „Meine Herren“ — je rekel — „schämen Sie sich nicht, wenn Sie eine Predigt ausarbeiten, rechts die Grammatik und links das Wörterbuch vor sich zu haben“.

Stranski, pa zapovedani predmeti so bili: pèdagogika s katehetiko in surdomutiko (t. j. gluhonemstvom), slednjič liturgika in petje. Prve 3 predmete je učil ravnatelj zavoda za gluhoneme, že dobro znani gospod Ivan Budal, liturgiko pa spiritual dr. Castellani. Castellani je bil v rubrikah prav izveden, enkrat pa se mu je vendar nekaj človeškega pripetilo. Razlagal je, ktere dni v letu ni pripuščeno, da bi nesli pri pogrebih krsto gori pred altar, ampak zapovedano, da se položi pri vratih od znotraj in se molitve na tihem molijo; — rekel je, da gre tako storiti zadnje 3 dni Velikega tedna in vse 3 prve velikonočne praznike. Ko je naslednjo učno uro mene o tem vprašal, odgovoril sem, da zadnje 3 dni Vel. tedna in pa na velikonočno nedeljo. On: Porro . . . porro . . . ? an non etiam feria II. et III. ? Jaz: Non. On: „Woher wissen Sie das“ ? Jez: „Aus dem Directorium“. On: „So, hollen Sie es“ ! Directorium, po ktereга sem tekel v sakristijo, je kazal, da, kar sem jez trdil, je pravo. Moj kollega Bl. Rjavec in jez sva bila v IV. letu naj boljša rubricista; R. se je pozneje spolnoval in skoz veliko let, do smrti († kot župnik batujski 21. avg. 1887.) izvrstno izdelaval Directorium. — *Petje* (cerkveno) sta učila g. katehet na normalki, Fr. Mercina, in kapelan na Placuti, pozneje sakristan Vel. cerkve Ant. Zernitz; ta bolj theoretično, uni bolj praktično.

V III. letu se odločujejo tisti gospolje, ki imajo biti posvečeni v mašnike in postati v IV. letu prefekti. Jaz sem bil

za to premlad. Ker me je hotel pa g. ravnatelj vendarle odličiti, ustanovil je navlaš za-me novo častno službo: postal sem „sacrista“ (cerkovnik). Zapazil je bil namreč, da me veseli streči pri službi božji pa da mi je mar za red in snago v sem. kapeli. Moja nova „šarža“ me je res srčno veselila; bil sem namreč v kapeli gospodar, napravljaj in kinčal altar, kakor sem hotel; in dobrega okusa mi ni manjkalo. — Veliko truda mi je prizadelo moje častno cerkovništvo zlasti o sv. Petru. Za praznik sv. Petra in Pavla, ki je bil tisti čas naj slovesnejši v semenišči, znašali smo skup preproge, svečnike i. dr. r. iz 3-4 mestnih cerkva. Ob 3. u. zjutraj sem vstajal in plazil se po visokih lestvah; pomagali so mi pa tudi drugi. Ker je bila navada, da je prihajalo za sv. Peter vse pobožno občinstvo, kakor v druge cerkve o njih patrociniju, tako tudi k nam, imeli so ljudje priliko, povedati svoje menjenje o naši kapeli, in l. 1851 je bilo občno menjenje posebno ugodno in laskavo.

Najvažnejši dogodek mojega semeniškega življenja je tale svetovni dogodek: Pretekkel je bil ravno en mesec po mojem vstopu v semenišče; bilo je menda 6. decembra 1848 zvečer, ko smo bili v refektoriji pri večerji. Ravnatelj pride v obednico nekako tako spremenjen v obrazu, kakor veliki duhovnik Zaharija — sv. Ivana K. oče — ko je po znani prikazni stopil iz templja; pomigne na desno in na levo ter naznani: „Cesar Ferdinand se je v Holomucu vladi odpovedal: njegov naslednik je mladi Franc Jožef“. To vam je bil zdaj klik in krik! „Živio Franc Jožef — Franjo Josip —; Evviva Francesco Giuseppe“! Ne vem, ali je bilo to vpitje mladeniška naudušnost ali že frenezija. Vmes je moral ravnatelj zdaj pri tej zdaj pri uni desetih miz marsikaj razlagati in pojasnovati, n. pr. kako je prišel mladi Franc Jož. do prestola (ker se je bil namreč tudi njegov oče, cesarja Ferdinanda brat Franc Karol, vladni pravici odpovedal). Ko se je bil prvi vihar ulegel, zažene nekdo: „Još jedan put: Živio Fr. J.“! Človek bi bil za malo oglušel. Čudite se znabiti, blagi čitatelji, da smo svetovni holomuški dogodek 2. decembra 1848 še le 6. (?) zvečer izvedeli. Tako je bilo tisti čas; dohajali so nam dunajski časniki še le 4. dan po izdani (ali 3. zvečer), pozneje skoz veliko let tretji dan. Telegrafa ni bilo. — V kn. nadškof. ordinariatnem arhivu sem našel te-le podatke: Manifesta zadevajoča cesarja Ferdinanda odpoved in nastop ces. Franca Jožefa sta bila od gubernija v Trstu poslana škofiji dne 6. dec.; tukajšnja kresija pa je 8. decembra prosila za „Te Deum“, ki je bil v nedeljo 10. dec. 1848.

Šolsko leto 1851 — zadnje! -- se je nagibalo h koncu. Nekega dne po leti sva se srečala z ravnateljem na hodniku. „Wissen Sie“ — spregovori blagi starček — „Sie können nach

Wien gehen; der Erzbischof erlaubt Ihnen schon; aber, wissen Sie, er hat Doctoren nicht besonders gern.“ Jez in pa „Wien“! Moje menenje je bilo od nekaj: „Extra Goritiam non est vita...“ Odgovoril sem: „Ich danke, Herr Director, aber — entschuldigen Sie — nach Wien zieht es mich nicht.“ Da je doktorstvo nekak pogoj morebitne škofovske časti, nisem še razumel kot bogoslovec. — Čez nekaj časa sva bila spet sama z ravnateljem prav na tistem mestu, kakor unikat. „Wissen Sie“ — mi reče — „ich habe dieser Tage nach langer Zeit wieder einmal mit dem Grafen Zanut Attems gesprochen. Wie Sie vielleicht wissen, bin ich mit der Familie gut bekannt. Der Graf klagte mir seine Verlegenheit wegen eines Hofmeisters; die Kinder sind schon groß. Möchten Sie nicht diese Stelle annehmen? Ich werde schon mit dem Erzbischof reden“. Jez: „Ja, Hauslehrer möchte ich werden. Ich danke Ihnen, Herr Director, für Ihre zu große Güte und Gewogenheit.“ Dne 26. julija me je g. ravnatelj grofu predstavil; vse drugo opravil on sam.

Po dovršeni zadnji preskušnji IV. leta in po ginljivem slovojemanju sem 14. avgusta 1851 semenišče zapustil. Ko sem šel med 10. in 11. uro dp. počasi sam doli po stopnjicah, utrgale so se mi solze. Stanoval sem po 5 letih in skor 10 mesecih spet enkrat na rojstnem domu, prišel pa kvaterni teden m. septembra nazaj k eksercicijem pripravljat se z drugimi četrtoletniki vred na ordinacije. Dne 17. sept. nam je premilostljivi kn.-nadškof Franc Ksav. Lušin podelil subdiakoniat, 20. sept. diakonat; na presbyterat (mašništvo) pa sem moral čakati do m. decembra. Tako sta čakala tudi še mlajša prijatelja Štef. Bensa in Martin Zucchiati.

Po prejetem diakonstvu sem se vrnil za nekaj dni spet domu na Rojice. — Prejšnjih let sem bival o glavnih počitnicah v mestu, ker sem imel opraviti z instrukcijami. — O Veliki noči sem ostal vsako leto v semenišči zaradi strežbe po cerkvah; Veliki teden sem prepeval po hodnikih „lamentacije“ in „oratio“ Jeremije preroka.

e) Duhovnik; — domači učitelj pri grofu Attems-u.

Ko sem bil že v srednjih in viših gimnazijskih razredih, hodil sem rad čedno oblečen, zato sem večkrat mater prosil, da naj mi ukupi zdaj to, zdaj to. Odgovarjala mi je lakonično: „Muči! — muči!“ Če je bila pa zaradi moje nadležnosti že nejevoljna, odrezala se je s besedami: „Kaj misliš, če sem jest hrof Attimus?!“ Naj pojasnim to. Proti severo-zahodu od naše hiše, na desnem bregu Soče stoji sprelepi „podgorski“ hrib, tudi „Kalvarija“ imenovan — obrnjen na solčno stran proti jugo-vzhodu. Ves hrib je vinograd in sadovnjak, zlasti kostanjev,

breskev, fig itd. raste veliko. Sleme podgorskega hriba je na sredi — od nas gledé — više. Tam so še razvaline cerkvice sv. Trojice podrte za Jožefa II. in nekoliko više „trije križi“, kot konec nekdanjega križevega pota, kterege postaje so se začinjale pod hribom. — Pod tem hribom — na sredi, složno s srednjim višim njega grebenom — stoji grof Attems-ov grad, na sredi, kjer je dvorana, viši, ko na straneh. Krasni podgorski hrib in ž njim simetrični grad sta vzbujala in krepila v meni že v otročjih letih romantični čut. Od tega hriba in grada je prihajala pa tudi „associatio idearum“ pri materi, ki je dobro vedela, da je grof „Attimus“ naj imenitnejši plemenitaš in naj bogatejši posestnik v deželi. Posestva in „kmete“ („kolone“) je imela rodbina Attems-Petzenstein v Podgori in Ločniku (v okolici goriški); v Vipolzah in Cerovem (v Brdih); v Korminu in Flumiželu (v Lahih); v Gorici palač na Kornji, več drugih hiš itd. Oskrbniki teh posestev so bili v Podgori, v Vipolzah, Korminu in Flumiželu. Stanovala je rodbina po 8 mesecev v Gorici, 4 mesece (od septembra do Božičev) v Podgori. Otrok je bilo l. 1851. šestero. tri dečki in 3 deklice: Sigismund, Wolfgang, Eberhardt; Josephine, Bertha in Karla; pozneje se je rodil še en deček — Hubert. — Peslov je bilo v mestu 10, pet možkih in pet žensk; povrh teh v Podgori še oskrbnik, vrtnar in lovec. — Konj 6: dva para voznih, in dva jezdna; v Podgori je bilo tudi še celo krdelo raznih lovskih psov, ker je bil grof eden naj slavnjših lovcev v deželi.

V to grofovsko hišo sem prišel jez za domačega učitelja in mi je res „grof Attimus“ pripomogel do — „čedne obleke“. Čudna so božja pota — tudi v malenkostih. Kot diakon tedaj sem se napotil v četrtek 25. sept. 1851 popoldne v Podgoro. Ker je bila Soča velika in niso vozili „barke“ (10 minut daleč od naše hiše), šel sem skoz mesto na veliki most. — Grof in grofinja sta me prav prijazno sprejela.

Učil sem dva grofca in eno grofico, ki smo jih po domače klicali „Mundi, Pepi in Wolf.“ V ljudskoškolskih predmetih so bili že vsi trije še precej pripravljeni; Mundi je naredil brž drugo leto preskušnjo za IV. razred normalke.

Moj „princpal“ Ivan Ev. Ludovik grof Attems-Petzenstein, c. k. ključar itd., je bil na prvi pogled strog in osoren, kakor hitro je pa odprl usta, prikupil se je vsakemu. Bil je značaja vitežkega, skoz in skoz poštenjak. Red in točnost tudi v manj važnih rečeh sta mu bila vodilo življenja. Mehkužnosti ni poznal, marveč bil utrjen kakor kak vojščak; kurilo se ni v njegovi sobi, tudi v najhujši zimi ne; sicer pa v Podgori — razen ene — peči še imeli nismo, ker je bil grad zidan le za vendimski čas. Po sobah so bili „kamini“ po starem, ki smo jih pa samo eno leto in le enkrat zakurili. — Prenapeta etiketa je bila grofu zoperna; vse v njegovem življenji je bilo pre-

prosto in merilo na „Abhärtung“; tako je dal tudi otroke odgojevati. Vendar pa je znal grof biti tudi aristokrat in dvorán, kjer je bilo treba. Konservativen je bil ne le v politiki, temuč sploh. Železnice n. pr. so mu bile neugodne novotarije; češ, da v svoji kočiji je sam svoj gospodar, na železnici več ali manj sužnik mašine. Ko so pa 27. jul. 1857 odprli progo iz Ljubljane v Nabrežino, moral je iti kot prvi plemenitaš v Sezano reprezentovat. Domá smo bili radovedni, kakšne vtise prinese zvečer domú. Smehljal se je in pritrdil, da tudi vožnja po železnici je zložna in prijetna. — Za cigare ali za pipo ni nikdar rabil užigalnic, ampak kresal ogenj po starem — do smrti. — Pozneje še kaj značilnega o mojem veleecenjenem gospodarji.

Grofinja je bila Antonija (Tony) roj. baronovka Erberg. Njen oče je bil gojitelj (aio) cesarja Ferdinanda; po njem je bila rodbina Erberg v dotiki z dunajskim dvorom. Pozneje se je preselila v Dol (Lustthal) v okolici ljubljanski. Baron Erberg je bil prijatelj umetnosti in napravil v Dolu muzej, ki je slul daleč po svetu. — Grofinja A. je bila bistrourna, duhovita, dobro izobrazena gospa, škoda, da je bila nje duševnost nekako izjemna; bila je včasih nervozna, ali pa čutila se brez pravega vzroka nesrečno. Dotične izpovedi in tožbe sem moral poslušati sosebno jaz; imel sem pa pri tem priliko, da sem studiral na njej več let interessantno psihologijo; da, temeljito sem grofinjo spoznal, v marsičem pa mi je ostala vsa njena duševnost vendarle uganjka. Sicer so pretekla cela leta, da je bila prav krotka in ljubeznjiva pa tudi vesela. To so bili časi, ko sem od nje za svoj god ali za Novo leto dobival po stotakič z dopisom: „Für Tinte, Federn, und Papier.“ — Še kaka črtica o njej pride pozneje na vrsto.

Grof in grofinja sta mi bila naklonjena; to sem v kratkem zapazil in tudi po drugih izvedel; moji 3 vzgojenci so bili dobri in pridni; ljubeznjivim trem mlajšim pa sem bil „Hofmeister“; rizali so se z mano prav po otročje. Udomačil sem se pri hiši že brž perve mesece, ko smo bili še v Podgori. Med tem se je bližal dan, ki je eden naj imenitnejših v mojem življenju — bližala se je

„Nova maša“. Ravno tri mesece po diaconatu, na kvarterno saboto adventno, 20. decembra 1851, sem bil z intimnim svojim prijateljem — sedanjim kanonikom - scholastikom, kn. nadškof. ordinariatne pisarnice ravnateljem, — Mons. Štefanom Bensa-o v mašnika posvečen. Tri dni pred ordinacijo sva se v semenišči le bolj privatno po navodu g. spirituala na-njo pripravljala. Obedovala sva s predstojniki.

Ko sem prišel popoldne po ordinaciji v Podgoro, poskuševali so v Št. Andreži dva nova v Ljubljani ulita zvona; za večega je bil ostal moj stari znanec.

Za novo mašo je bil odločen god *nedolžnih otročičev*, 28. dec. — tisto leto nedelja. — Duhovni oče in duhovna mati sta želela biti grof in grofinja; za pridigo sem naprosil Frančiškana vč. P. Mansveta Šmajdek-a (Dolenjca), izvrstnega govornika in slov. pisatelja, ki je hodil ob nedeljah v grajsko kapelo v Podgoro maševat. Pred Božiči smo se preselili v mesto. Moja skrb je bila pripraviti v št. andrežki cerkvi vse za novo mašo. Cerkveno obleko (rdečo) so mi posodili čč. OO. Frančiškani; preproge in damaste sem dobil s privolitvijo g. prošta Avg. bar. Codelli-a iz Vélike cérkve; orchester in pevce sem najel tudi v Véliki cerkvi in si izposodil tisto mašo, ki so jo peli prvi božični praznik pri pontifikalu¹⁾. „Tantum ergo“ († domačega kapelnika Kubik-a) sem si izvolil sam; drugo sem prepustil kapelniku g. Fr. Pirz-u. Veselilo me je, da je prišel pet tudi kapelnikov prijatelj. moj nekdanji katehet Fr. Mercina — naj prijetniši dilettant.

V saboto 27. dec. je bil grofov god in so imeli v palači goste; jez pa sem bil celi dan v Št. Andreži in v cerkvi vse napravljal.

V nedeljo je bil krasen zimski dan, pa hud mraz z burjo. — Ker se je grofinja s svojo toiletto zapoznila, odpeljali smo se iz mesta pol ure prekasno in, ker sem hotel duhovnemu očetu in duh. materi mesto v cerkvi sam odkazati in potlej še le iti v kapelanijo cerkveno opraviti se za slovesni vhod, preteklo je spet dobre pol ure. Ubozi ljudje v cerkvi so se mi smilili; namesti ob 10. u. smo začeli še-le po ednajsti. — Okoli 2½ u. popoldne smo prišli — kakih 60-63 svatov — na moj rojstni dom k obedu, ki pa ni bil še pripravljen (!). Solnčili smo se po dvorišči; grofu je bila ta „španjska“ peč gotovo najljubša.

Ko smo šli iz cerkve sem po Rójicah proti domu, prinašala nam je burja pozdrave od prijat. Bensa-e iz Št. Mavra; streljanje je bilo slišati, kakor da bi bilo ob manovrah na Rójicah. Jez sem želel, da bi bil imel on novo mašo na sv. Štefan — svoj god — in prišel v nedeljo k meni, ali dispense za mesne jedi (bil je petek) ni bilo mogoče dobiti. — Po naši 3½ ure trajajoči slavnostni gostiji v mrzli sobi sem se bal, da grof in zlasti grofinja kaj porečeta — tri ure v cerkvi, 3 ure pri mizi, to ni bila šala! — ali, lejte, ko smo se peljali zvečer v mesto, bila sta oba prav zadovoljna in nenavadno yesela. Grofinja mi je med drugim rekla: „Marušić, Marušić! ich habe Sie heute bewundert“. Jez: „Weshalb denn, Frau Gräfin“? Ona naivno: „Sie haben in der Kirche alles so gut gemacht“. — Domá na Kornji, ko mi je vročila svoj zname-

¹⁾ Značilno petje pri božični maši je „pastorella“ (pastirska): „Laetentur coeli...“ (offertorium), ki jo je zložil nekdanji tukajšnji kapelnik Vratny (Čeh) in se poje v Gorici že kakih 60 let vsako leto.

niti dar, rekla je: „Für meinen geistlichen Sohn“. Grofov dar me je čakal v moji sobi. Posebno pa sta izražala grof in grofinja svojo radost pri večerji, h kateri smo šli le bolj za- voljo „plavša“. — Drugi dan sem mašaval pri sv. Antonu in so mi duhovni prijatelji pri maši peli. Obed smo imeli spet na mojem rojstnem domu, toda v ožjem krogu duhovnih sošolcev, kapelnika, nekterih pevcev in godcev iz Velike cerkve. Bilo je bolj veselo, ko tisti dan prej, ker je bil mraz ponehal in so bili med nami spretni šaljivci. — Ko smo se zvečer na- pravljali domú, prigovarjali so mi zlasti svetni gospodje, da naj vzamem od starišev formalno slovó, česar ni bilo ravno treba, ker sem vedel, da jih pridem vsaj vsak teden enkrat obiskat. — Jez sem bil prvi duhovnik v Št. Andreži, ktereга niso stariši *onikali*, ampak *tikali*; bila je to moja želja.

V Attems-ovi hiši nisem učil le svojih gojencev, učil sem se tudi sam za-se in napravljajl čedalje širjo podlago svoji občni omiki. Zahajal sem v semenišče k profesorju Kocijančič-u; bavila sva se s slavistiko; seznanil me je vsaj površno z vsemi slovanskimi narečji, sosebno pa sè staroslovenščino; podaril mi je tudi glagolitske mašne bukve in glag. breviarij; oboje imam še. — Naročen sem bil skor na vse slovenske časnike, ki sem jih pazljivo bral, kakor sploh vse slovensko. — Ne le čital, temuč prav študiral sem tedanjo dunajsko „Kathol. Li- teraturzeitung“, po kateri se mi je literarno obzorje kaj lepo širilo; ter sem opazoval duhovno borbo na znanstvenem in zlasti vérskem polji. — Čital sem dalje dunajski „Volksfreund“ in s prof. Zängerle-m veliki katol. časnik „Germania“, izhaja- joč v Frankfurtu (enak današnji berlinski „Germania“-i). — Grof je imel „Wiener-Zeitung“, kateró sem véasih tudi bral. — Da sem mnogo knjig, bogoslovskih in občekoristnih, ktere sem po recenzijah spoznal, tudi kupoval, je naravno. — S tem bodi zaznamljena mér mojega duhá in napredovanja, kateri sem ostal sploh zvest tudi v poznejih letih. Kot prijatelj domače zgodo- vine — goriško-oglejske — nisem potreboval tistih pisanih zbirk, ki sem si jih bil napravil v semenišči, našel sem v imenitni grofovi biblioteki skor vse. Tudi grof oče in moj gojenec Mundi sta ljubila take studije. Sploh je grof rad kaj pravil o starejših časih, kar je mene mikalo, in me na marsikaj opozoril. — Prvi nadškof goriški Karol Mihael n. pr. je bil iz grofovske Attems-ove hiše. Ker je bil milosrčen do ubozih in sploh radodaren, zahteval je od brata majoratnika Sigis- munda — na račun svojega deleža — vsako toliko kaj denarja in poslal mu vsakrat majhen prejemni list, v katerem ga je naslavljal z „Eccellenza“. Takih potrdil sem mnogo vi- del; eno mora biti tudi med mojimi papirji.

Ker sem že pri nadškofu naj povem tu prav značilno poznejo dogodbico. Grof je hodil vsako nedeljo in vsak

praznik točno ob 9. uri k maši k sv. Ivanu, samo dvakrat v letu — na oba cesarjeva goda (18. avg. in 4. okt.) — je šel kot cesarski ključar v Veliko cerkev k pontifikalu. Neko letosem ga vprašal pri mizi: „Herr Graf, was hat Ihnen heute in der Domkirche am besten gefallen?“ On: „Damals, als alles still war und man nur die Chorglocke hörte“ (To je bilo povzdigovanje). V tem njegovem odgovoru tiči naj boljša kritika godbenih in pevskih razmer v naši Veliki cerkvi. Trobente, bobni in ves hrupni orchester duši še tistih par pevskih glasov, ki jih imamo.

Večkrat je grof kaj pravil o Terezijšči (Theresianum), ktero so o njegovem času vodili Piaristi. Posli v zavodu so bili sploh Čehi in so lomili česko nemščino, n. pr. „Am Sonntag und Dunnerstääg, wann kummt der Eilwaagen vun Praag“. Te besede je znal grof izvrstno povdarjati. — Naj hujše sanje ki so ga še v poznih letih mučile, bile so — šolske preskušnje v Terezijšči! Za to ni hotel pri mojih gojencih o javnih izpitihi nič vedeti; napravil sem pa vsako leto preskušnjo doma vpričo starišev in drugih gostov.

Grof, kakor sem že popred omenil, me je imel rad, samone reči je pri meni pogrešal: „lovec“ nisem bil! Popravil sem pa to pomanjkljivost tako-le: Moj sošolec in intimni prijatelj Jožef Kumar (iz Šempasa), oni čas kapelan v Mirnu, me je hodil obiskavat in se je po svojem uglajenem vedenju in lepi postavi Attems-ovim vsem prikupil in, ko je grof izvedel, da je K. lovec, bil je še-le „der Hahn im Korb“. Vabili so ga jeseni na vse love, po katerih je — se ve da — tudi ostal pri „Jagd-Diner-u“, kjer je bil „Jägerlatein“ glavni predmet pogovorom. Neki krat zaslišim, da ga šaljivi gostje (zlasti Jak. grof Mels) kličejo „Pater Velu“. Imajo namreč pri nas lovci (gonjači) navado, da se opozarjajo na memotekočega zajca z vsklikom „velu“ (t. j. vèdilo). Preprosti ljudje naglašajo to besedo „velù“; prav za prav pa se mora izgovoriti: „vèlu“. Prijatelj K. je izgovarjal tudi „velù“; od tod šaljivi priimek.

Leta 1852. sem potoval z dvema prijateljema skoz Čepovan, Roče, Št. Viško goro v Cérkno, kjer je bil „kvaterno nedeljo“ (sept.) ravno shod s procesijo. Drugi duhovniki so šli na vse jutro v spovednico, mene pa, (ker nisem imel še jurisdikcije), so odločili, da naj imam zgodnjo službo božjo; da naj berem evangelij, molim toliko in toliko „Oče-naš“-ev in to in to oznanim. To je bila precej težka naloga zá-me, ker nisem od mladih nog po slovenski več molil. In zdaj naj govorim coram populo, obrnjen proti ljudem! V Cérknem tedaj sem v prvo pred vérnimi spregovoril in javno molil. — Iz Cérknega smo jezdili in se peljali v Idrijo, šli o polnoči v ručnik in drugi dan v — *Ljubljano*, naš slovenski Rim, ki sem ga prvičkrat videl. Mislite si moje občutke! Videl sem pa tam v prvo-

tudi železnico, po temi prihajajoč vlak in parni stroj z rdečimi očmi. Drugi dan smo se peljali do druge postaje in potlej čez Savo ogledat incognito grajščino Lustthal, kakor mi je bil naročil grof. Ker sem jez v muzeji preveč določno po tem in tem popraševal, bil bi se oskrbniku za malo izdal. Vrt je bil zanemarjen.

Med tem mojim prvim potovanjem so se godile na naših Rójicah velike reči: bil je „lôher“ (vojaško taborišče), bile so velike manôvre in raznotere vojaške slavnosti na čast poveljniku Radecki-mu. Predno sem se bil napravil iz Gorice, videl sem „lôher“ že narejen; Rójice so bile podobne mestu z nizkimi hišami (šotori) in rednimi ulicami.

Grofov petletni sinček *Eberhard* je bil kaj ljub otrok; lep, rdeč, čvrst, zdrav. Ko je tekal po dvorišči, ustavil se je vsak hip in gledal na moje okuo, da se mu prikažem, pa se pristrčno-ljubeznjivo posmehljal, ko me je zagledal. Tako je bilo tudi 17. febr. 1853, samo da je že zjutraj enomalo kašljal. Ko sem prišel zvečer po sprehodu domu, bili so ga že davno spravili v posteljo, bila je bolezen (croup) že nevarna; z recepta je grof posnel, da gre zdravniku za zadnji poskus. Ob 1 uri popolnoči zaslišim jok: moj ljubček je bil že mrtev! Malokedaj v svojem življenju sem bil tako žalosten, ko tisto noč. Trl nas je vse skup pa še drugi strah. Grofinja je bila v Lustthalu in tisti čas ne prav mirna. Bali smo se, da, kedar pride domú, poreče: „Ihr hab't mir das Kind umgebracht“! Po dogovoru z grofom sem prevzel jez nalogo v Ljubljano telegráfiti. Ko stopim v telegrafsko sobo (v poslopji sedanjega okr. glavarstva), reče mi uradnik: „Hochwürden werden gedulden müssen; seit mehr als einer Stunde gehen chiffrierte Depeschen nach Mailand hier durch; es muss in Wien was geschehen sein“. (V Milanu je bil nadvojvoda Maksimilijan, pozneji cesar meksikanski). O tej priliki sem v prvo videl telegrafski aparat. Drugi dan ob 7. uri zjutraj, ko sem šel mašavat, so že pravili, kaj je bilo na Dunaji: Libényi-ev atentat na cesarja! Dne 19. febr. je prišla grofinja in tu še-le ji je grof razodel vso resnico. Razjokala se je mílo; in — čudno! — katastrofa je spravila njeno duševnost za dolgo časa v normalno stanje. — Značilen za grofovo vérnost je grobni napis na Eberhard-ovem spominku: „Ihm ist nun wohl bei seinen Brüdern, den Engeln“!

Prestopimo od tega k drugemu spominku na mestnem pokopališči. Obiskovali smo pozneje nekega dné z grofinjo in otroci rodbinske grobove in druge; ustavili smo se tudi pred spominkom grofice Marije Coronini (Rubije-Tolmin). Naša grofinja: „Betet, betet, Kinder“! Več minut smo bili vsi zamišljeni, potlej se obrne grofinja proti meni in reče pologlasno: „Es ist doch besser, dass sie hier liegt“. Mislila je, ko bi ona ne le-

žala tukaj, ne bi bila jez „grofinja Attems“. Grofica Marija Coronini je bila namreč z našim grofom malo da ne že zaročena. Pravili so, da jo je s svojimi prijatelji osebno nesel k pogrebu. — Na Svečnico je grof vsako leto ponovil znani rek: „Sole lucescante Maria purificante, maius frigus postea, quam ante“. Spominjal se je tisti dan nekdanjega veselega godú ranjke grofice Marije C.

L. 1853 m. sept. sem popotoval s sedanjim kanonikom Zernitz-em iz Trsta po morji v *Benetke* in dalje do Verone. Med drugim se živo spominjam te-le drobtinice: Na trgu sv. Marka v Benetkah, sedeč pred kavarno, sem čital v časnikih, da so 8. sept. t. l. našli ogersko krono in druge insignije na hribu Allion, pičlo uro od Stare Orsove. Košut jih je bil l. 1849 tam zakopal. — V Benetkah in družih mestih sva ogleдалa vse, kar popotnike-tujce navadno mika.

L. 1853. m. novembra smo sedeli (v Podgori) enkrat do večera pri „Jagd-Diner“-ju; služabnik mi pošeptá, da je neki gospod na vrtu, ki želi govoriti z mano. Bil je ljubeznjivi gimnazijski ravnatelj Anton Stimpel, ki me je prišel prosit, da naj bi sprejel *slovenščino*, kar sem z grofovo dovolitvijo tudi rad storil, pa še le po novem letu. Bila sta dva tečaja; I. ga je prevzel kôrni vikarij Matej Pirec, II. ga jez; imela sva vsak po 3 ure na teden.

Od l. 1853—56 je bila „*krimska*“ vojska, (med Rusijo na eni in Turčijo, zvezano z zahodnimi državami Francijo, Anglijo in Italijo, na drugi strani); neutralna Avstrija je vsled pogodbe s Turčijo (14. junija 1854) posedla Moldavijo in Valahijo (sedanje Rumunsko). Vsi smo se zanimali za to vojsko; sosebno naša grofinja in jez; ona je bila „Rusinja“, jez „westmächtlich gesinnt“, kakor smo takrat rekli. Diplomatične „note“ tistih let sem prav študiral z ozirom na njih vsebino in na elegantno vzvišeno pisavo. Lepi slog je diplomatom navadno plašč, s katerim zagrinjajo svoje prave misli; sicer pa sem se iz teh „nôt“ — v stvarnem in zlasti stilističnem oziru — veliko naučil. — Eno in isto „noto“ sva grofinja in jez nasprotno tolmačila: po njenem menjenji so bile n. pr. avstrijske „note“ Rusiji prijazne; po mojem narobe. Da sem jez resnico zadel, kaže zvezna pogodba med Avstrijo, Francijo in Anglijo 2. dec. 1854. v dosego mirú. Ne le pri mizi sva uganjala grofinja in jez politiko, temuč tudi dopisovala sva si diplomatične „nôte“. Če je namreč ona v katerem koli časniku kaj našla, o čemur je sodila, da je voda na njen mlin, podrisala je dotične stavke ali pa še pristavila svoje opazke s svinčnikom in poslala meni; jez spet sem druge reči podrisaval in njene opazke ovračal. Tako sva delala pa tudi gledé družih nasprotij, ne samo političkih. — Ker je bila grofinja vsa za vizite (grof pa ne), obhodila je prav po gostem vse aristokratske hiše,

in ker je imela navado, spraviti v pogovor vse, kar je imela na srcu, vpletala je v konversacijo tudi mene ter me tožila, da sem nasprotnik Rusom. Zatožila me je n. pr. pri poznejem deželnem glavarji Vilh. grofu Pace tu, ki je večkrat kosil pri nas. „Wie kommt es denn“ — me je vprašal enkrat grof P. — „dass Sie als Slovene gegen die Russen sind“? „Herr Graf“, — sem odgovoril — „wenn Russland siegt, so kommt auf di Sophien-Moschee das griechische Kreuz; ich als Katholik kann das nicht wünschen“. P.: „Ah — so“! Sicer pa ne, da bi bil imel jez posebno gorko simpatijo za Turčijo (!) in zahodne velevlasti, zlasti za Italijo.

Dne 18. junija 1855 je prišel v Gorico novi kn.-nadškof dr. Andrej Gollmayr; pri prvih hišah na tržaški cesti smo ga čakali; jez sem mu vrgel v kočijo svoj prvi slovenski na svili tiskan sonet; pobral ga je njegov prijatelj in spremljevalec kanonik-dekan Jan. Ev. Mozetič. Na dan slovesne inthronisacije (24. jun.) je nadškof pri obedu omenil, da in kako je slovenski sonet dobil, pa ni vedel čegav je. „Wissen fürsterzb. Gnaden nicht“? — reče g. prošt baron Codelli, blizu kterega je sedel naš grof — „das Gedicht ist vom Hofmeister des Grafen Attems — hier“. Ko sem se 27. julija v gr. Lanthierjevi hiši ¹⁾ pri novem sv. Antonu nadškofu predstavil, spominjal se je še moje pesmice in me zahvalil. Šel sem pa k njemu v osebni zadevi. Rajnki nadškof Lušin namreč je rad dovolil, da je šel kateri duhovnik za gojitelja v kako plemenitaško hišo, češ, da, če je plemstvo v vérskem duhu odgojeno, upliva to tudi na niže ljudstvo; o Gollmayr-u pa so pravili, da ima drugo načelo, namreč, da služba privatnega učitelja je za duhovnika pretesen delokrog. O tem sem z našim grofom govoril in sva bila oba na morebitno spremembo pripravljena. Sicer pa se nisem predrznil, siliti nadškofa, da bi bil že tisti dan (27. julija) mojo osodo odločil; stvar je ostala in suspenso.

Z ozirom na današnji čas naj povem, da vse raznotere pesmi poklonjene novemu višemu Pastirju Gollmayr-u so bile prilepljene po cerkvenih vratih in po vseh voglih in — da se ni slovenskih nikdo dotaknil, marveč so slov. pisatelje tudi Lahi spoštovali. — Prof. Štef. Kocijančič je bil napravil nekaj hebrejskega.

Konec novembra (29. in 30.) 1855. je bila v centralnem semenišči pismena in ustna konkursna preskušnja za mesto kateheta na nižem gimnaziji (izpraznjeno po g. Jož. Budin-u); udeležil sem se je za vsako potrebo tudi jez. Bilo nas je pet konkurentov: Andrej Respet, bivši l. 1848 doktorand na Dunaji; Fil. Jak. Kafol, lokalni kapelan v Batujah, slov. pisatelj,

¹⁾ Kaka 2 meseca je novi nadškof tam stančoval, ker so škofjsko poslopje popravljali. Pis.

poznejši deželni poslanec; moj rojak Jožef Marušič, takrat kapelan na Placuti; znani g. Franc Mercina, tedaj dekan v Št. Petru; in jez. Okoliščine so bile take, da smo vsi slutili, da katehet bo Respet. Ocenjali so elaborate vsi bogoslovski profesorji; vse skup je kn.-nadšk. Ordinariat predložil vladi. Jez sem bil v tîrni 2. loco. Veroučitelj je bil imenovan 31. jan. 1856. res *Andr. Respet* iz Cerknega, tačas kapelan na Gorenjem polji, ki je prevzel tudi v vseh 3 tečajih slovenščino (v II. sem. 1856). — O počitnicah 1857 je postal g. Respet profesor pastorage na tukajšnjem bogoslovnem učilišči. Brž po tem me je povabil nadškof k sebi in rekel: „Ich habe Sie rufen lassen, um Sie zu fragen, ob Sie die Supplierung der Katechetenstelle am Gymnasium übernehmen möchten“. Te premisljive besede so me električno prešinile in se ve, da sem ponudbo srčno rad in hvaležno sprejel; saj gimnazij je bil od nekdanj jedro mojih želj. tem bolj, ker mi je bil ravnatelj Coffou (26. julija 1851.), ko sva se vračala od grofa Attemsa, rekel: „Ich glaube, dass unser Herr Gott mit Ihnen so verfügen wird, wie mit Ihrem Vorgänger Hualla (Hvala). — Karl Michael (naš prvi nadškof) wird schon für Sie bitten“. Mons. Hvala je bil tisti čas kanonik; pred tem veroučitelj na gimnaziji in še popred domači učitelj pri grofu Attems-u (odgojitelj mojega principala). Kot kanonik je bil kn.-nadškofijski komisar za gimnazij in modroslovišče. — Prvega okt. 1857. sem imel že dekret.

Dve leti popred (m. sept.) sem bil tudi pri g. nadškofu in me je vprašal, ali ne bi hotel sprejeti mesto ordinariatnega kancellista in dvornega kapelana; ker pa nisem lepopisec in me tisti čas neznane pisarniške reči niso mikale, odgovoril sem v tem zmislu. Par dni pozneje me je obiskal v Podgori bolehní prijatelj Štef. Bensa, kapelan v Kanalu. Vedel sem, da je on že kot modroslovec in bogoslovec razumel uradniške pisarije, ki se jih je bil naučil pri kapelanu g. Juren-u v Št. Mavru, izvrstnem uradnem pisatelju. Povem mu vse o nadškofovi ponudbi in svetujem, da naj gre brž k sem. ravnatelju Coffou-u (Kofol-u), kateri naj bi z nadškofom govoril. Storil je B. tako in 31. okt. 1855. je bil že nastanjen v škofiji. Veseli me še zdaj, da je ta moj svèt obveljal, ker je postal B. pod spretnim vodstvom Gollmayr-jevím sloveč „bürokrat“ (parce, amice!) in ljubljeneц njegov.

Preskušnja za službo gimn. veroučitelja je bila spet konec novembra (26. in 27. nov.) 1857; oglasila sva se za-njo samo moj rojak Jožef Marušič, ta čas ravnatelj mestne trivialne (deške) šole. in jez. Tekmovanje ni nič slabega in morála prav lepó uči, da v tekmovanji ni iskati žaljivega nasprotstva ali celo sovraštva, toda žalibog: človek je — človek. Marsikakšenkrate nastane med tekmeči, tudi če so si prijatelji,

neka nepovoljna mrzlost, oziroma — pozneje — zavidnost, ki jih greni. — Že to, da je bil nadškof začasno izročil verouk meni, osupnilo in vznemirilo je prijatla Jožefa in neke druge gospode, še bolj pa spomin na prvo preskušnjo l. 1855, ktere uspeh je bil veliko ugodnejši meni, kot prijatelju-tekmecu. Še pred preskušnjo me je neki gospod po dogovoru z dvema svojima veljavnima somišljenikoma obdelaval, da naj sprejemem ravnateljstvo mestne deške šole ¹⁾, in gimnazij prepustim Jožefu; ali — moje srcé je bilo pri gimnaziji. Imel sem za gimnazij, ne gledé na uspeh prve in druge preskušnje, pred Jožefom to prednost, da sem znal učiti in že tudi učil slovenščino, kateri on ni bil kos. Izid iz neprijetnega položaja pred in po preskušnji je bil 12. febr. 1858. ta, da je prišlo, kar je moralo priti: *veroučitelj sem bil imenovan jez.* — Nekaj časa potem je g. Jož. Marušić — Gorico zapustil, šel za kurata v Leopoldstadtsko kaznilnico na Ogerskem, prišel l. 1863 nazaj, postal tukaj katehet na c. k. normalki (vadnici) in na — popred možkem, potlej ženskem — učiteljišči, ob enem ravnatelj Werdenbergovega deškega semenišča in častni kanonik in je 2. marca l. 1893. po dolgem bolehanji na naglem umrl; pokopan je v Št. Andreži. — Gledé vérstva na gimnaziji pride prijat. Jožef v tem životopisu še enkrat na dan.

Dasi zatrdén veroučitelj ostal sem vendar še do konca šolskega leta 1858. pri gr. Attems-u, saj na gimnaziji sem imel vseh skup le 14 učnih ur, 8 vérskih z ekshorto in pa 6 ur slovenščine; pri grofu sem imel pomočnega učitelja.

Po sedmih letih (25. sept. 1851 — 2. sept. 1858) je prišel dan ločitve. Draga mi grofova rodbina se je 2. sept. 1858. po navadi preselila v Podgoro, jez pa sem šel — v prvo — v „svoje“ (v Levi-jevo bišo v ulici sv. Klare, zdaj šte. 3). Slovojevanje je bilo meni od nekđaj žalostna dolžnost; tako tudi od Attems-ovih. — Sicer sta grofiča pozneje za nektere predmete še par let hodila k meni na dom in se ve, da sem ostal z grofovimi v prijateljski dotiki, zlasti o veselih in žalostnih rodbinskih dogodkih. — Od mojih gojencev je majoratnik grof Sigismund, c. k. ključar, v podgorskem gradu in že v drugo oženjen; prva soproga je bila Karolina grofinja Attems iz Gradca, druga je grofinja Ksaverina Waldburg-Zeil-Wurzach z Würtenberškega. — Grof Wolfgang, nadporočnik v p., oženjen, stanuje v novozidani lepi „villi“ tudi v Podgori; njegova soproga grofinja Matilda je Slovenka. — Grofinja Jozefina, poročena z grajščakom št. ferjanskim Rudolfom baronom Tacco-m, je že 12 let vdova. — Dve mlajši hčeri, ki jih nisem jez učil, pač pa v grajski kapeli v Podgori poročil, ste: Bertha baronovka Baum v. Appelschöfen;

¹⁾ Po višem šolskem nalžorniku Mons. Iv. Mozetič-u bi bili oni gospodje to prav lahko dosegli.

g. soprog Karol bar. B. je zdaj podpolkovnik v p., — in Karla grofinja Mels Colloredo; soprog Liabordo je veleposestnik v Prapotnem blizu Čividada; grofinja Karla je umrla, 45. let stara, 18. okt. l. 1895. — Naj mlajši sin Hubert roj. 1852. je umrl kot mladenič 23. maja 1869. — Moja duhovna mati je dolgo časa bolehalo in 22. maja 1878, 71 let stara, v palači v Gorici umrla; na Veliko noč sem ji jez slovesno nesel sv. obhajilo. Grof pa, ki je kot vdovec stanoval v Podgori, umrl je po kratki bolezni 13. januarija 1885; 81 let star, in je pokopan na pokopališči podgorskem, kamor so prepeljali z goriškega mirodvora tudi vseh družih rodbinskih rajnikov ostanke. — Nočem pa skleniti s temi žalostnimi spomini, dodam naj nekaj veselejšega.

„Il cappellanùt di Sant' Antoni“. Blizu grof Attems-ovega palača na Kornji je podružnica sv. Antona, kjer sem jez mašaval. Ta cerkva ima od nekdanj svojega „kapelana“ z nalogo, „ut custodiat et augeat“. Tisti čas, ko sem bil jez pri gr. Attems-u, bil je kapelan bolehn g. Iv. Lustik, popred nunski katehet in drugi dvorni kapelan kn.-nadškofa Lušina, pevec-dilettant. Redna opravila g. kapelana pri sv. Antonu so bila: maša s sv. Rešnj. Telesom ob nedeljah in praznikih ob 9. uri, litanije in blagoslov ob nedeljah, praznikih, petkih in nekterih osminah; slednjič o petkih v postu križev pot, rožni venec v osmini roženvenčne nedelje in neka izredna opravila med letom in Velik. teden (nekdanj celó maša na Vel. četrtek!). Ker ni mogel kapelan L. vsega tega opravljati, bil sem njegov namestnik jez. Zato me je muhasti in prilizni cerkovnik Jos. Buffolin klical „il cappellanùt“ (kapelanček), ktereга naslova so se brž babice ondotnega okraja (rione) poprijele.

Lani in predlanskim se je vnel hud prepir po časnikih zaradi petja in pridige v cerkvi sv. Antona, ki smo jo imenovali pred 40—45 leti „l'abbazia di St. Antoni“. — V katerem jeziku se je tedaj pelo? Po latinski in slovenski. Pri glavni maši z izpostavljenim sv. R. Telesom ob nedeljah je pela vsa cerkev koralni „Tantum ergo“ po maši in nič drugega. Ob slovesnejših praznikih popoldne je pela spet vsa cerkev latinske litanije, kakor jih je obrednik zapel; potem „Tantum ergo“ in na zadnje „Salve Regina“. Namesti „Tantum ergo“ smo peli ob navadnih nedeljah in petkih: „Santo“. To je bilo edino italijansko. Še-le ko so l. 1857 napravili orgle, hodil je moj prijatelj Ant. Cumar († 1. sept. 1876), ravnatelj v zavodu zanemarjenih otrok („fanciulli abbandonati“), orglat in so njegovi vzgojenci peli italijanske pesmi. Po Lustik-ovi in Cumarjevi smrti je šlo vse tako naprej. V adventu pa, pri zórní maši, se je pelo od nekdanj po slovenski; peli so dijaki (n. pr. tudi sedanji gosp. baron Winkler) in pozneje kakoršni koli drugi dilettanti. — Pridige ni bilo nikdar nobene, ker so

župniki sv. Ignacija želeli, da bi prihajali ljudje raji v župnijsko cerkev. — Tako tedaj vidite, da tudi nekdanji „cappellanùt“ še kaj ve. — Na sv. Teló sem mašaval pri sv. Antonu glavno mašo po procesiji celih 20 let, za gimnazij je mašaval kollega Pertout. H koncu tega kapiteljčka še to: Bilo je en petek m. junija, ob času sardêl. Pel sem po litanijah navadne molitve, kar zavpije „Križan“ pred cerkvijo: „Sardelle, ej; sardelle, ej“! — kakor je pri nas navada. Ministranta začneta zamolklo smeha prhati in mene je tudi strašno lomil smeh; bal sem se res, da mi prsi počijo, ker sem se po sili smeha zdržaval. Edên ministrantov, ki je imel kot pevec krasen srebern glas, je zdaj dekan na laški meji v Višku (Visco), g. Ferd. plem. Posarelli.

V velikih hišah so tudi posli „veliki“. Imeli smo pri gr. Attems-u starega Karnjela Ant. Pividor-ja; bil je 40 let pri hiši, služil že pod grofovimi stariši in užival po starem grofu pokojnino. Tresle so se mu roke močno, pa Bog váruj, da bi ga bili odstavili od strežbe pri mizi, čeprav smo se vsak hip bali, da mu padejo krožniki iz rok in da nam posodo pobije. Privilegij, pogrinjati in napravljati mizo, imel je le on; več ko pol ure jo je pripravljaj, pa je bilo vse simmetrično in elegantno! Ta originalni starček „Toni“ (drugi ljudje so mu rekli: „Sior Antoni“) je bil moj služabnik in me je imel rajše, ko svoje otroke; imel je namreč družino v lastni hiši tik cerkve sv. Antona. Bil je varčen v vseh rečeh; varoval je tudi — metle, da se preveč ne pogulijo. Prej ko je začel n. pr. pometati mojo sobo, pomočil je pôd še preveč in pustil ga tako kakih 5 — 10 minut; potlej je začel iz vseh kotov prav rahlo spravljati prah na mokre deske, slednjič je tudi po sredi pometel, pa — ker se mu je metla smilila — je pôd le bolj božal; po vseh mokrih mestih se je naredilo blato. Ko se je to blato posušilo, spremenilo se je v prah, kakor po cesti, tem bolj, ker sem hodil med ukom gori in doli. Prah je meni in učencem nagajal, zato sem ga večkrat skrivši in v naglici sam pometel; postavil sem pa k oknu stražo, da me očka Toni ne zasači. Enkrat se je to vendar le zgodilo. Toni stopi nenadoma v sobo, gleda in vpraša: „Po, Prè Andrée, — ce faš“? Jez: „A, nuja, nuja, Toni! I kontinš...“ (sem nekaj mencial za zobmi.) Poparjen gre T. ven, pa mrmrá sam s sabo. Hišni je pozneje rekel: „Ča del Diâu! Le plùj kunjòš, kome il kont“ (ali po furlanskem pravopisu: „Chià del Diâu! l'è plù curios, come il cont“. To pomeni: „Ti hudir, ti! — je bolj siten, ko grof.“ Prav za prav pomeni nedolžna furlanska kletev: „chià del Diâu“ = „hudirjeva hiša“ t. j. pekel.) Sicer je pa T. že popred sumil, da za njim pometam; saj me je izdal čisti pôd. Po tej anekdoti naj se še enkrat od grofovega palača na Kornji v duhu poslovim.

f.) Učitelj slovenščine in veroučitelj na gimnaziji.

Pomočni učitelj na gimnaziji sem bil že l. 1854 in (v 2. sem.) 1855; učil sem *slovenski jezik*; učil sem ga, izvzemši l. 1856 in 1863, tudi še kot katehet do leta 1865. Leta 1856 ga je učil novi katehet g. Andr. Respet; l. 1863 pa novosistemizirani prof. J. Pajk — sam.

Organizacija za slovenščino ni bila v omenjenih ednajstih letih zmeraj enaka. Leta 1854 sta bila dva učna tečaja (po 3 ure), l. 1855-57 tri tečaji (po 2 uri); od l. 1858-62 tri tečaji in še en ponavljavni tečaj (ta z eno uro na teden). Z razpisom državn. ministerstva z dne 8. okt. 1861 se je raztegnil pouk v slov. in ital. na vse gimnazijske razrede; poprejšnji tečaji so bili namreč samo za dijake višega gimnazija, pozneje tudi IV. razreda etc. Od l. 1863. naprej smo imeli tudi slov. tečaje za Neslovence in ital. tečaje za Neitalijane; v prvih (slov.) sem eno leto (1864.) učil tudi jez. Učitelji slovenščine zraven mene so bili l. 1854 in 55 korni vikarij Matej Pirc; l. 1858-63 prof. Iv. Šolar, ki je imel navadno po eden tečaj; pozneje se je izročala slovenščina v raznih gimn. razredih raznim zá-njo sposobnim (notranjim) učiteljem. Zadnje leto (1865) sem imel n. pr. jaz IV., VII. in VIII. gimn. razred.

Vtisi, ki so mi ostali iz prvih let poučevanja slovenščine, so ti, da sem težko pogrešal pri odraslih dijakih jezikovne in narodne zavesti; moral sem jo še-le buditi, ker brez nje ni zanimanja za materni jezik in ugodnega uspeha. Zbujal in krepčal sem jezikovni čut ne samo z zlajšano in podsladkano slovnico z ozirom na domače dialekte, temuč med drugim tudi s tem, da sem bral (višega gimnazija) mladini primerne, mi-kavne, aktualne spise v „Novicah“. Moj namen je bil namreč, pripraviti več ali manj potujčene dijake do tega, da bi sami pri sebi rekli: No, lejte, saj tudi naš materni jezik je še kaj vreden! Ta namen sem tudi dosegel.)

Verouk sem prevzel o začetku šolsk. leta, m. novembra, 1857. — Bila sta po reorganizaciji gimnazija 1849-50, po-tem, namreč, ko se je bilo prejšnje modroslovišče zedinilo z gimnazijem, ki je štel potem 8 razredov, — po dva redna, si-stemizirana kateheta, eden za 4 više razrede, drugi za 4 niže. Ko sem prišel jez na gimn. za niže razrede, učil je v viših g. Lovr. Pertout, Goričan. Učni jezik je bil po vseh razredih skoz in skoz nemški in to do l. 1863. V letih 1863-65 je bil I. gimn. razred po narodnosti učencev na 2 parallelki razdeljen in sem začel v prvo učiti katekizem po slovenski in italijanski. Če je bil kak Nemeč, pridružil se je razdelku *a* (ital.) in učil se v svojem jeziku. — Po nasvetu c. k. namestništva v Trstu je državno ministerstvo z razpisom 5. maja 1865 štev. 3791, „do-

volilo, da se sme verouk, zlasti na nižem gimnaziji, predavati v maternem jeziku učencev v posebnih razdelkih, samo da se s tem občni uk in njega enakost ne moti“. Prof. Pertout ni hotel in mogel na višem gymn. tega razpisa izvršiti; pa saj je bilo tudi navadno premalo dijakov za 2 parallelki.

V nižih razredih sem jez vse izvršil: l. 1866 v II. in III. razr., l. 1867 tudi še v IV. r. Tako je ostalo vse do l. 1875 (incl.); z začetkom šolsk. leta 1875-76 se je po minist. ukazu 10. jul. 1875 pouk v maternih jezikih skrčil na I. in II. razred; v III. in IV. razredu se je vpeljal spet nemški kot skupni učni jezik in ni bilo več treba parallelk za verouk. Takó je še zdaj.

L. 1873 in spet 74 je prosil moj kollega Lovr. Pertout za začasen odpust zarad bolehnosti.

Ministerstvo mu ga je dovolilo popred za tri mesece, potlej za celo š. leto 1874. Namestovala sva ga Mons. dr. Castellani v VII. in VIII. razredu, v V. in VI. razr. pa jez. Ekshorto za viši gymn. je imel namesti Mons. Castellani-a večkrat dr. Jos. Gabrijelčič. — V š. letu 1874-5 sem učil jaz v vseh štirih razredih viš. gymn., na nižem pa je prevzel obe parallelki I. razr. in ital. parallelko II. razreda, kakor tudi ekshorto in pripravljavnico Jož. Marušič ter mi s tem zljajšal učno nalogo za 8 ur.

Z minist. razpisom 20. decembra 1874 je bil prof. Pertout na svojo prošnjo zatrdno vpokojen in je šlo torej za novo zatrdno uredbo verouka na gimnaziji. Ker je moj nekdanji tekmeč še zmeraj hrepenel po tem učilišči, sva se prijateljsko pomenila, da prevzame on 4 parallelke na nižem gymn., ekshorto in potem še pripravljavnico, skup 10 učnih ur. Nalogo, nadškofu Gollmayr-u ta načert razložiti, prepustil je Jož. M. meni. Trikrat sem Prevzvišenemu to — za-nj zahomotano — stvar razlagal; prvi in drugikrat me ni prav razumel, pa tudi nič ugovarjal, tretji krat je vse dobro razumel in mi pritrdil. Na to še le sem vložil jez pri dež. šolsk. svetu svojo prošnjo za viši gimnazij in za niži v omenjenem zmislu t. j. da bi bil Jož. M. moj pomočni katehet. Ne vem pa, kdo je nadškofa pregovoril, da je pozneje odstopil od mojega ustmeno razložene-ga mu, pa gotovo že pozabljenega načrta ter zahteval dva kateheta po starem, enega namreč za viši in enega — tudi pravega — za ves niži gimnazij.

Ta predlog prič. kn.-nadškof. Ordinariata pa ni obveljal, kakor tudi moj ne; dne 4. avgusta 1875, o priliki maturitane preskušnje, mi je deželni šolski nadzornik dr. Ernest Gnad, osebno vročil dekret (z dne 2. avg.), v katerem je med drugim pisanó: „Prevzvišeni gosp. minister za bogočastje in uk je odločil, da imate prevzeti Vi, Velečastiti, začensí s šolskim letom 1875/6 verouk v vseh pravih gimnazijskih razredih in zato

Vam gre tudi plača kakor pravemu gimnazijskemu učitelju.“ Z drugim dekretom je odkazal minister Jož. Marušič-u ekshorto za niži gimnazij in vercuk v pripravljavnici združeni z gimnazijem. Vlada je hotela imeti samo enega veroučitelja za ves gimnazij „behufs einheitlicher Leitung des Religionsunterrichtes und der Erziehung.“ Kakor je bilo to za-me častno, tako spet žalostno za prijatelja Jožefa. Prevzel je sicer, dasi nerad, odločeno mu nalogo. Od okt. 1. 1874 do l. 1876 je imel za niži gimn. vse posebej, mašo in ekshorto; od l. 1876-1882 je še samo ekshortoval — po maši, ki je bila od prve adventne nedelje 1876 za viši in niži gimnazij skupna (mašaval sem jaz); od 1882 naprej ni hotel tudi ekshorte več imeti; torej je ravnatelj Pantke z laskavimi besedami in pozneje tudi deželni šolski svet v redni seji naprosil mene, da naj prevzamem ekshorto tudi na nižem gimnaziji, češ, da sem že vaju, da učence nar boljše poznam. da vem, kaj, in kako naj govorim odraslim, kako malim i. t. d. Tako je prišlo, da sem postal v verskih rečeh papež in cesar na goriškem gimnaziji. Res omenjena doba mojega službovanja (1882-1894) bila je taka, da sem se ž njo lahko ponašal.

⌈ Razkazavši zunanjo slovenščino in uravnovo-verouka in veroučiteljske službe na gimnaziji, naj dopolnim opis gimnazijskega aparata s pregledom ravnateljev in viših predstojnikov od l. 1854-1894.

Ravnatelji: *Anton Stimpel*, popred začasen, od 17. nov. 1853 naprej definitivno. Po njegovem premeščenju v Trst, za katero je prosil, nastopil je 22. okt. 1855 kot začasen ravnatelj *Vencesl. J. Menzel*, šel pa m. avg. 1. 1858 kot zatrden direktor v Trst. Do konca I. sem. 1859 je namestoval ravnatelja prof. Franc. Ks. Schaffenhauer. Dne 25. jan. 1859 imenovan je prišel o Veliko noči iz Salzburga *Karol Holzinger* in ostal pri nas do 7. jul. 1869; tisti dan je šel za srednješolskega dež. šolsk. nadzornika v Gradec. Njegov naslednik, popred provizorno, potem definitivno je bil *Fr. Schaffenhauer* (imenov. 11. sept. 1869). Dne 21 avg. 1874 je bil vpokojen in na mesto njegova imenovan *dr. Franc Zindler*, že ravnatelj v Rudolfovem. Po štirih letih (30. avg. 1878) je Z. postal dež. šolski nadzornik v Gradcu. Za njim je prišel iz Bocna (imenov. 14. jan. 1879) *Teodor Pantke*. Medčasni ravnatelj pred njegovim nastopom je bil prof. dr. Jož. Frapperti. — Vsled dolge in hude bolezni je bil Pantke 9 avg. 1889 z odliko vpokojen. Naslednik mu je *Henrik Gross*, popred prof. v Trstu; imenov. 18. avg. 1889, nastopil službo 2. sept. 1889.

Kn. nadškofijski komisarji: Ves čas mojega službovanja so bili samo trije: Od 19. maja 1854 do svoje smrti 18. avg. 1865 hakonik *Anton Urdih*, bivši ordinariatni kancelar (ni bil nobenkoli v mojih verskih urah). — Od avgusta 1865 do l. 1875 *dr. Dominik Castellani*, popred spiritual v cent. semeni-

šči, potlej kanonik. Od l. 1875 21. dec. naprej *dr. Jožef Gabrievič*, popred profesor theologiae, potlej tudi ravnatelj centr. semenišča in častni papežev ključar. — Poslednja dva sta hodila vsako leto verouk poslušat.

C. k. deželni šolski nadzorniki: Vincencij Koren (1853—1862) z naslovom „c. k. šolski svetovavec“; umrl na naglem, za mrtudom, v Trstu 23. nov. 1862. Začasno je nastopil tudi za gimnazije nadzornik ljudskih šol in realk, *dr. Alojzij Cezar Pavissich*. L. 1864 (5. dec.) je prišel spet *Anton Stimpel* kot „šolski svetovavec“ s Tiroljskega na Primorsko in nadzoroval naš gimnazij do junija 1869. — Dne 1. julija 1869 se je ustanovil „c. k. goriško-gradiški deželni šolski svet“ in je prevzel nadzorstvo za vse šole na Goriškem strokovnjaški ud dež šol. sveta *Anton Klodič* (pozneje „vitez Sabladoski“). Imenovan definitivno (4. nov. 1870) za Istro, poslovil se je od tukaj v decembru 1870¹⁾, zapustivši nadzorstvo *Ferd. Gatti-u*, višje realke ravnateljju in udu dež š. sveta. L. 1871 je šel vit. Klodič namesto Močnika v Gradec, vrnil se 1. nov. 1873 v Trst. L. 1873 je prevzel srednje šole spet *Anton Stimpel* in sta ostala Klodič in Gatti nadzornika samo za ljudske šole. L. 1874 (26. julija) je šel Stimpel z odliko najvišega priznanja v pokoj. Naslednik njegov je bil od 1874— (9. dec.) 1889 *dr. Ernest vitez Gnad*; vpokojen kot dvorni svetovavec, živi zdaj v Gradcu. Za njim je prišel pazenski gymn. ravnatelj *Viktor Leschanofsky*, l. 1897 prestavljen na Tirolsko. — Umrli so od teh 7 nadzornikov trije: Koren, Stimpel in Gatti.

Cesar, cesarski namestniki primorski in drugi dostojanstveniki, ki so od 1854—94 razen rednih nadzornikov počastili gimnazij, katerih pa ni bil nobeden ob veroučnih ali slovenskih urah pri meni:

L. 1854 sta bila na gymn. 13.—16. jun. nekdanji prof. zgodovine in philol. na tukajšnjem modroslovišči, ministerstveni svetovavec *dr. Ivan Kleemann*; 30. avg. pa minist. svetovavec *Marijan Koller* (benediktinec).

L. 1855 namestništveni svetovavec, častni kakonik — cerkveni in šolski referent v Trstu — *Ignacij Beck* in kresijski predsednik Fr. bar. Buffa-Castellalto-Lilienberg; 12. dec. 1855 in 30. jul. 1856 novi kn.-nadškof *dr. Andr. Gollmayr*. L. 1857 9. marcija je došla gimnazij redka in najviša čast, da ga je obiskalo Nj. veličanstvo presvetli *cesar Franc Jožef*, vrnivši se po 4 mesecih iz Italije. — V istem letu sta bila na učilišči tudi tržaški namestn. svetovavec *Rudolf Kink* (11. maja) in ondašnji dvorni svetovavec *Karol bar. Pascotini* (6. jul.).

¹⁾ Vitez Klodič je služboval (kot suppl.) v Gradcu; potlej kot def. prof. v Spljetu; na mestnem ital. gimnaziji v Trstu; l. 1867 (1. okt.) v Gorici; od 13. jun. 1869 naprej je nadzornik. Pis.

L. 1859 (27. jun.) spet baron *Pascotini* z baronom Buffa-o.

L. 1860 namestnik *Moric baron Burger* z baronom Buffa-o.

L. 1863 je sprejel učiteljstvo namestnik *baron Kellersperg* (9. sept.)

L. 1864 (5. jan.) sprej. učiteljstvo drž. minister *Ant. vitez Schmerling*, vrnivši se iz Italije, zadržan v Gorici po zametih in sploh hudem vremenu.

L. 1867 obisk. gimn. namestnik *Edvard bar. Bach* (9. jul.) z vitezom *Jettmar-jem* in baronom *Kübeck-om*.

L. 1869 v II. sem. je iznenadil gimnazij voditelj namestništva *Karol fnl. Möring* z namestn. svetovavcem baronom *Pino-tom*.

L. 1871 (10. jul.) je bil na gimn. namestnik *Sisinio baron Pretis de Cagnodo* (z bar. *Rechbach-om*).

L. 1873 (15.—16. maja) min. sekijski načelnik *Karol vit. Fidler* (bil popred v Trstu), in (6. jun.) namestnik *baron Ceschi a Santa Croce* z bar. *Rechbach-om*.

L. 1874 namestnik *Feliks baron Pino-Friedenthal*; 4. avg. prevzel vodstvo namestništva etc in obiskal gimn. l. 1877 (20. aprila).

L. 1880 (16.—17. apr.) počastil gimn. namestnik baron *Pretis*. — 1890 (31. jan.) je bil na učilišči namestnik *Theod. vitez Rinaldini*.

L. 1894 (30. marca) nas je počastil minister za bogočastje in uk *dr. Stanislav vitez Madeyski*.

Profesorjev-kollegov sem imel v 40 letih 135.

Že po vnanjem je gimnazijski aparat velikansk; kaj še-le, če strokovnjak od bliže pogleda, kako se notranja kolesa in kolesca v učnem stroju vjemaje se vrtijo?! Gonilo stroju je ravnatelj in posamesnih učiteljev znanje pa trud in — vestnost.

Ker so ravnatelji tako važni činitelji v vsem gimnazijskem delovanju, naj podam tu vseh sedmih kratko označbo.

A. Stimpel je bil odličen ravnatelj brez nepotrebne pedanterije. Gledé na znanstvene zahteve je bil z ozirom na naše jezikovne razmere prizanesljiv in prišlo je neko leto do tega, da ni bilo v enem semestru na celem gimn. nobene „dvojke.“ Kot pèdagog na vérski podlagi je bil vzoren. Štel je v mestu vse polno prijateljev, sosebno tudi med duhovništvom.

V. J. Menzel-a sem označil že zgorej kot svojega profesorja. Ker je naša deželna jezika znal in ljubil, uplivalo je to dobrotno na ves pouk. Škoda da ga je neka nezdrava ekscitacija kvarila; bila mu je v Trstu vzrok prostovoljne smrti; ustrelil se je sam.

K. Holzinger je bil, predno je šel za profesorja, dolgo let domači učitelj pri grofu *Chotek-u* na Českem. Bil je ne le znanstveno vsestransko izobražen, temuč tudi v družbenem oziru olikan in ljubeznjiv. Kot philologa sta bila on in prof. *Šolar*

„stari in novi vek“, t. j. reprezentanta stare in nove philologiske šole. H. je bral klasike zavoljo oblike in vsebine, S. zavoljo — slovnice. Šolar je bil namreč eden prvih epigonov Bonitz-evih. Po modernem Bonitz-evem sistemu so pisali klasiki menda zato, da se učijo philologi po njih — slovniške dlake cepiti; Holzingerju — kakor tudi meni — je bilo to „ein bornierter Standpunct“. Kot ravnatelj je bil priletni H. vzor patriarhalnega direktorja. — V konferencijah je nastal večkrat prepir med njim in prof. Šolar-jem, na čegar strani smo bili vsi domači, slov. in ital. profesorji. Zdelo se je, kakor da bi bil prepir med H. in Š. naroden, prav za prav pa je bil le bolj didaktičen. Š. je hotel, da naj se ves, zlasti jezikovni uk opira na materni jezik, da naj uči torej nemščino in latinščino v prvih letih deželnih jezikov več učitelj. To je imel ravnatelj za oviranje nemščine. — L. 1861 je izdal direktor H. jako mikavno brošuro „Zur Reform des österreichischen Gymnasialwesens vom Standpuncte polyglotter Schulen“. „Görz; gedr. bei Paternolli.“ V jezikovnem oziru se je v tej knjižici približal našemu narodnemu stališču. — Veroučitelj je bil v tistih časih še „gimnazijska mati“ zraven „gimnazijskega očeta“ direktorja. Načelnega razpora med ravnateljem H. in mano ni bilo nikdar. Mene je imel nekako za „tenax propositi vir.“ Navskriž sva si prišla enkrat zarad neke malenkosti. Prof. Matej Lazar († 15. jun. 1888.) je bil skoz 10 let moj sošolec in sva 2 leti skupaj stanovala. Kaj je tedaj naravnejše, kot to, da sem, ko je bil 1865 imenovan za tukajšnji gimnazij (bil je popred v Varaždinu), izrazil svoje veselje v „Umnem Gospodarji“, ki sem ga tačas izdajal, z besedami: „... To je enkrat kost od naših kosti.“ Direktor H. mi brž pošlje uradno dekret, v katerem mi to očita in me tudi dolži, da pišem v tedanjo slovansko „Zukunft“, kar pa ni bilo res. Jez sem se pismeno opravičil in ravnatelja prosil, da naj dene moj spis v gimn. arhiv. S tem je bila stvar končana; vzajemno spoštovanje ni zavoljo tega nič trpelo. Da, spoštovali in ljubili smo direkt. Holzinger-ja profesorji in dijaki. To se je pokazalo zlasti 7. jul. 1869., na dan njegovega odhoda v Gradec. Po ovacijah prejšnjega večera zbrala se je vsa mladina v gimnazijskem poslopju in skupno s profesorji vred spremila priljubljenega ravnatelja na kolodvor. Prav piše „programm“ tistega leta: „Wer... das tausendfach ertönnende „Zivio“ u. „Slava“, das „Hoch“ u. Evviva“, das „Haire“ u. „Salve“ vernommen, der muss bekennen, dass der Mann an seinem Platz gewesen, der diese Harmonie der Seelen schuf.“ — Umrl je v pokojeni dež. nadzornik Holzinger kot „vitez v. Weidlich“ v Gradcu 25. jul. 1886. Predikat „v. Weidlich“ je priimek rajnke njegove soproge.

Fr. Ks. Schaffenhauer je bil že kot gimn. adjunkt na starem gimn. začasno moj učitelj, dober učitelj, v III. razredu.

Bil je jako prijazen in dobrotljiv; poznal naše goriške razmere in deželna jezika prav dobro; bil dober pèdagog, toda v težavnih okoliščinah njegovega vodstva premalo enèrgičen in veljaven; bil l. 1874 vpokojen kot nedolžna žrtev katastrofe, ki jo je povzročil brezverec prof. Schenk z nekimi drugimi učitelji. — Umril je 5. jan. 1894.

Fr. dr. Zindler. Beseda „možak-veljak“ strinja v sebi skor vse, kar je zanj značilno. Že samo odprte direktorjske duri so vzdržavale red in disciplino v poslopji med profesorji in dijaki. Kot strokovnjak v matematiki je bil Z. ves filozof. Dasi sicer občno izobraženemu šla mu je matematika čez vse. Naj mi prebl. gospod deželni nadzornik ne vzame za zló, da povem tú to-le anekdotico. Bili smo nekega leta (menda 1875.) profesorji in dijaki 1. maja v Kormin-u, na hribu. Z. se uleže z nekaterimi učenci na lepo travo ter začne ž njimi nekaj — računati. Jez: „Aber ich bitte, Herr Direktor, wollen Sie sich unser Land nicht ein wenig anschauen“? Proti severju in severo-vzhodu krasna cvetoča Brda s 16 vasmi; za njimi alpe; proti jugu in jugu-zahodu rodovitna laška planjava do morja; vreme jasno. Ravnatelj urno vstane in reče precej mrzlo: „Schön, schön; ein Garten, ein Garten!“ — uleže se spet in nadaljuje svoje računске igre! In to — 1. maja!! — Z direktorjem Z. sva uredila cerkveno petje gledé jezikov; pelo se je po lat., nemški, slovenski in italijanski.

Th. Pantke. Kar je bil dr. Zindler kot matematikar, to blizu je bil P. kot philolog. — Vodil je gimnazij dobro. Svojo ravnateljsko oblast in veljavo je — včasih brez potrebe — neodjejnljivo varoval. Semkaj nekaj črtic. Dne 1. maja je bil nekega leta petek; jez sem ga prosil, da naj majnice in izlete odloži. On ne in ne; samo zato, da ne bi svet mislil, da sem zmagal jez. Najino pravdo je razsodil — dež. — Kakor nocoj smo klasifikovali nravnost. Pri nekem dijaku sem jez želel, da bi mu nasvetovani red iz navedenih vzrokov znižali za pol stopinje. Direktor — ves trmast — ne! Drugo jutro pride pa sam k meni in mi reče: „Wir werden müssen dem..... die Sittennote doch herabsetzen“. Pa ne samo to, dejal ga je pod policijsko nadzorstvo! Dijaki so to brž zavohali in nastal je velik hrup. — Gledé narodnosti ni imel predsodkov, izvrševal je kar mu je bilo ukazano od „zgorej“; zlasti pri pogrebih ni smelo biti narodnih barv, kar je tudi prav. Mrtvaška barva je črno-rumena ali črno-bela. — Enkrat je uradno in formalno vprašal deželni šolski svet, ali gre meni naslov „kn.-nadškofijski viši šolski nadzornik“. Odgovorilo se mu je, da mi gre. — P. je bil v cerkvi redno na svojem mestu. Ko je organist g. Hribar bolehal, namestoval ga je včasih kak nevajen dijak. Direkt. P. ni mogel napačnega ali nerodnega orgljanja prenašati; teče na kor, seže v orgle in igra kakoršno koli pesem, tudi slovensko

ali ital., ex abrupto. — Pa ne, da bi kdo mislil, da P. in jez nisva bila dobra prijatelja; da sva bila, pokazalo se je l. 1892 v Gradcu, ko me je šolski svetovavec in vitez Franc-Jozefovega reda, vpokojeni ravnatelj, posebno odlično častil in kratkočasil. — Umrl je 8. apr. l. 1896.

H. Gross vodi zavod na tihem, z avktoritajto, spretno. Žalibog, da ni prav zdrav.

Taki so bili gimnazijski „očetje“; kaj pa gimnazijska „mati“? Bil sem res gimnazijska „mati“ kakih 12-14 let, bodi si, ker so ravnatelji in kollegi po tradiciji in zakonih priznavali, da je veroučitelj v marsikaterem oziru nekaj drugega, ko drugi učitelji; bodisi, ker sem se v konferencijah načelno potegoval za učence v milejšem zmislu — po svoji naravi in svojem stanu. — Prišel sem na gimnazij v začetku konkordatne dobe, bil priča, ko se je liberalizem razvijal, ko je cvetel in okoli l. 1870 (?) šel v klasje; ustrajal sem, dokler je bil svoje „Flegeljahre“ že prestal. Ker je bila verska odgoja mladine moja glavna naloga, moral sem duhá časa spoznavati in menim, da sem razliko med časom in časom dobro razumel. To pa po tihem in bistrem opazovanji ljudi in reči, rado ali neradovoljnem občevanji z možmi različnega mišljenja (učec se od nasprotnika!), po branji knjig in raznovrstnih časopisov, v katerih sem iskal in našel reči, o katerih se znabiti večini bravcev še ne sanja ne. Tako sem si nabral potrebnih duševnih zakladov, porabnih za verouk in odgojo. Bilo je to tem potrebnjše, ko sem skor v naj hujši dobi liberalizma prevzel viši gimnazij. — Kar sem doživel in skušal, slišal ali bral, porabil sem — to smelo trdim — pravočasno in neprisiljeno, diskretno in taktno v šoli ali cerkvi — zmeraj z ozirom na starost, omiko, nravni stan, na prihodnji poklic ali druge okolnosti razredov ali dijakov. Držeč se načela da k vérstvu spada vse, in da ni ga dejstva ali dogodka, v katerem ali za katerim ne bi tičalo kaj bogoslovskega, presojal in razsojal sem vse z vérskega stališča N. pr.: Mladeniči so zahajali v gledišče; jez sem, dasi me take reči ne mikajo, brž prebral v kakem časniku recenzijsko dotične tendenciozne igre, pa potem v šoli, kjer je bilo treba, vso stvar z vérskega stališča pojasnil, povdarja-joč zlasti, v čem tiči v igri ost in tendencija. Oziral sem se v nižih in viših razredih sploh na vse, kar so dečki ali mladeniči gotovo ali dozdevno brali, domá ali na ulici videli in slišali; nisem pa vedno ex professo moralizoval, ampak le bolj indirektno, obračaje na-nje s pomenljivim povdarkom posamne primerne točke v raznih predmetih ali nalogah. Kedar so me pa vnanje ali notranje okolnosti prisilile, govoril sem — zlasti v viših razredih — resno, ojstro tudi po cele ure.

Kar sem tu pregledno navedel o svojem postopanju, kaže le bolj duhá in meritorno stran mojega delovanja, kateremu so

bila vodilo ta-le in soglasna načela: „Moderata durant“; „est modus in rebus“; „ne nimis“; „hilarem datorem diligit Deus“ etc. etc.

Methoda. „Meine Herren“! — je rekel ravnatelj dr. Zindler v prvi konferenciji — „Die Methode ist *individuell*“. Če je to res, velja gotovo o meni. Ko sem postal katehet, nisem bil več novinec v učenju, saj sem že 10 let poučeval privatnike in javne gimnazijske dijake (v slovenščini) —; in vendar sem se moral marsikaj učiti gledé methode in predmetov samih. Sedanji katehetje ne bi verjeli, kako je bilo pred 40-50 leti s pomočno katehetsko literaturo. Kakor spravlja dandanašnji veroučitelje v zadrego strokovnega slovstva preobilnost, tako smo nekdanj stradali. Tem bolj sem posnemal način učenja po učencih, po njih zmóžnosti in predomiki, njih mišljenji, in govorjenji, po njih napačnih in pravih pojmih, po njih navadah in razvadah itd. Ko sem čez nekaj let našel pravi kolovoz, bil sem uverjen, da theoria, methodika je lepa reč, in potrebna, pa da tudi v italijanski prislovcí „la pratica val più che la grammatica“ tiči zdravo jedro resnice. Da, preveril sem se, da gola theoria je v marsikterem pogledu — siva; spoznal sem, da — kakor „poëta nascitur, orator fit“, — tako tudi „catechista — fit.“

Kako sem prišel jez n. pr. do tega, da sem dajal bistvene besede in točke v vseh predmetih in razredih *podrisavati*? V methodiki kaj tacega ni; skušnja me je to učila. Če sem se hotel sam kaj na pamet navaditi, uredil sem si popred s podrisavanjem vrsto ali tečaj misli. Pri učencih sem sto- in stokrat zapazil, da ne znajo razločiti jedra od lupine, bistvenih besedi ali stavkov od podrednih in nevažnih; da ne znajo — tudi v viših razredih ne — logično čitati. Sicer je to skor navaden pogršek tudi pri starejših in omikanih možeh; povdarjajo namreč v javnih govorih besede, ktere nimajo nič v sebi, kar močno žali uho izvedenih poslušavcev. Tako podrisavanje v šolskih knjigah, ki so za naše razmere sploh preučeno pisane, bilo je posebno vsčč šolsk. nadzorniku g Stimpel-u; pohvalil me je na glas enkrat v II. razr. zaradi tega.

Zakaj sem postal cel pedant gledé zemljepisnega *razvedavanja* (orientiranja), zlasti tukaj v mestu in okolici? Primerjal sem Jeruzalem in njega okolico Gorici, ali žalibog zapazil, da naši dijaki lastnega mesta lege ne poznajo. Ko sem jim razlagal, da naj si mislijo, da tam za našim Gradom je Kedron, Getsemani itd., pokazalo se je, da ne vedo, kje je to „za Gradom“ in kaj in kakó je tam. Učil sem jih vdariti v šoli z roko na 4 strani sveta. Zgodilo se je enkrat, da neki učenec v IV. razredu ni vedel, kje je naš „Grad“; peljem ga za roko iz sobe in še le tam — pa ne brž — je zagledal Grad, ki ga je imel vsak dan pred nosom! — Kje vstaja ali zahaja solnce po

leti (iz šole gledé), kje po zimi, ni vedela znabiti večina mladine, ker ni bila od nikogar opozorjena, da naj se za to briga. — Se večí križ sem imel z luno in njenimi spremembami. — „Ko so šli bériči Kristusa lovit v Getsemani, zakaj so vzeli s seboj svetilnice, saj je svetila luna“? „Kako vem jez, da je svetila luna“? „Ker tisti večer, ko so judje jedli velikonočno jagnje, bila je polna luna (ščip)“. etc. Tako smo prišli na „luno“, pri čemur se je pokazalo marsikaj nevednosti. — Na tak in enak način je prišlo vse pred moj „forum“. V tem pa, ko sem vse z ozirom na verouk učencem razlagal in si skušenj nabiral, uresničeval se je na meni rek, da „catechista — fit“.

Na gimnaziji ni treba več tiste methode po sekiricah in tistega pedantičnega detovodstva, kakor v ljudskih šolah, n. pr. ni treba, da bi gimnazijec, tudi celó v I. razredu ne, učiteljevo vprašanje vsakrat doslovno ponavljal. Veroučitelj in učenec se lahko prosteje gibljeta. Tako sem se jez držal marsikakih individualnih načel in navad, katerih nisem našel v pedagogičnih knjigah, pač pa mi jih menda potrjuje sv. Pismo. V Ekleziastu (Pridigarji, pogl. III.) namreč berem: „Vse ima svoj čas. Je čas moriti in čas ozdravljati; čas jokati in čas smejati se; ... čas molčati in čas govoriti.“ „Moriti“ pomeni tu „kregati, svariti, kaznovati“. Do „joka“, vsaj do solz v očeh smo prišli večkrat. Ali — smejati se!? Poslušajte izmed tisoč šolskih dogodkov tri.

Osel na ribjem trgu blizu šolsk. poslopja slovesno zatrobi; otroci — tudi že odrasli — se enoglasno srčno zakrohota — eine sonore Lachsalve. — Jez — kaj hočem otroško naravo zatreti? Ne, gledam, molčim in se sam pedagogično namuznem. Ko je osel vse svoje registre napevši svojo melodijo sklenil z interessantno kadenco, rečem patetično: „Similis simili gaudet“. „X., was heißt das“? Prestavlja X, prestavlja Y, jez: „Nein, die richtige Übersetzung lautet: „Ein Schimmel erfreuet sich des anderen Schimmels“ Zgodilo se je, da celó v srednjih razredih niso nekteri vedeli, kaj je „Schimmel“ in mnogi niso šale razumeli. — Po takih ali enakih enoličnost pretrgajočih intermezzo-ih sem resni pouk nadeljeval.

Katekizem pravi: „(Kristjan) mora to, kar v srcu véruje, če je treba, očitno z besedo spoznavati ali pričati“. Jez: „Po šoli pojdeš ti (vprašanec) domú — tje čez Travnik proti Rastellu, kaj ne“? U. „Da“. „Tedaj, kedar prideš iz šolske ulice, boš začel na ves glas vpiti: „Jez sem katoličan, jez sem katoličan“! (Učenci se sladko smejaajo). U. „Neee!...“ Jez: „Kaj pa“? U. razlaga, kar je slišal v prejšnji učni uri.

Stal sem sred sobe pri klopih, kar naenkrat pri učencu zraven sebe nekaj zapazim (v III. razredu). Vzdigni ta 2 prsta, mu rečem. On vzdigne tri, kakor da bi prisegaval. To vidijo bržbližnji sošolci, potle vsi in se zakrohota, ker so brž razumeli

vzrok „prisege“. Imel je namreč dotičnik prste rumene — od cigarêt. Fant pobesi glavo. in jez rečem resno: „Smeh tvojih součencev naj bode za zdaj tvoja kazen“.

Sploh je bila moja prislovica: „Ridendo dicere verum“.

S pomočjo zgledov ali analogij, gledé katerih mislim, da sem bil posebno srečen, znal sem pojme n. pr. „cerkev“, občinstvo svetnikov“, „sakrament“ in sto drugih natančno razjasniti (sakrament sem primerjal bankovcu); podajal sem malim mleko, odraslim kruh. Veliko mi je koristilo v nižih razredih znanje jezikov in narečij naših učencev in pa to, da sem njih mišljenje, njih običaje itd. poznal. — Ker so bili učenci v svojem in nemškem jeziku slabo podkovani, moral sem biti nehoté tudi jezikoslovec in smem reči, da so se v mojih urah gotovo skor toliko naučili, kolikor v jezikovnih urah. Popravljanje pogreškov se je pri meni tako unaravilo, da še zdaj težko molčim, če mi kdo v kaki družbi očitno napačno govori. Lahki (dečki) n. pr. imajo med drugimi to napako, da izgovarjajo s, kakor naš š („šono“ namesti „sono“); tudi to sem doživel, da mi je nekdo povdaril „altrèsi“ (altrèzi) namesti „altreši“ (in to v II. razredu!)

Skrajšavanje učne tvarine mi je bila važna reč in sem dobro premislil, kaj in koliko naj izpustim, in to vse z ozirom na sedanje ali prihodnje razmere in potrebe mladine. — Mimogrede naj tu nekaj omenim. Enkrat me je nekdo zatožil, da sem v katekizmu nekaj izpustil, češ, da navlašč, ker mi dotična partija ne diši! To ni malenkost za kateheta. Ni bilo sicer treba opravičevanja od moje strani, ker me je „sodnik“ v tej reči — dobro poznal. Sicer pa je bila moja opravičba v mojem in drugih učencev katekizmu očitna. Imel sem namreč navado, da sem na čelu vsake naloge zapisoval dan in letnico, in tudi učenci so morali tako zapisavati. Katekizem je tedaj kazal, kateri dan sem dotični odlomek razlagal in naložil. — Veste pa, kaj je tožnika zapeljalo, da je mislil, da je bil tisti odlomek izpuščen? Bukve nekega norčastega učenca, kateri je igraje s svinčnikom eno stran znabiti nehoté prečrtal. — Gospodej kateheti! „Uomo avvisato — mezzo armato“!

ie Andrej Marušič z lastnim peresom popisal svoje življenje. Dne 16. oktobra 1898 je od kapi zadet v Gorici v tuji hiši nenadoma umrl. Njegovi pozemeljski ostanki čakajo vstajenja v domači rojstni vasi, kjer počivajo vsled lastne želje med njegovima roditeljema. R. I. P.

Ker bi bila pa škoda, da bi ta njegov življenjepis, katerega je rajniki namenil podariti svojim prijateljem, ležal v prah, zato naj sledijo v njega spopolnenje še te le vrstice:

Politična doba.

Bavil se je pa naš Marušič s politikom, kateri se, dasi je kočljiva stvar, kdor je vnet za pravico, ne more lahko odpovedati. Zrasel v absolutni dobi je opazoval Marušič, ko je nastopila v Avstriji nova doba z bistrim očesom vsakdanje politične dogodbe in zlasti, kako so se začele izpreminjati in polagoma razvijati naše razmere na narodno-političnem polju, katero je bilo, kar se tiče plemena slovenskega, do tačas še pusta ledina, in to na Goriškem še bolj, kakor kje drugje. Zanima ga je kot pravega rodoljuba vsaktero prizadevanje Slovencev, da bi namreč stopili v vrsto omikanih narodov, in pospeševati to prizadevanje, kakor koli bi bilo mogoče, je bil koj od začetka in vselej Marušičev blagi namen.

Bil je torej leta 1860. eden usfanoviteljev slovenske Čitalnice goriške, kateri je ostal ves čas do svoje smrti, tedaj skozi 38 let zvest ud. Imenoval jo je ognjišče, iz katerega naj bi se širila dobrodejna gorkota narodne omike.

Leta 1867 je bil izvoljen v deželni zbor goriški za poslanca kmetskih občin, okrajev goriška okolica, Kanal in Ajdovščina, za drugo volilno dobo. Med drugim mu je bilo izročeno v deželnem zboru poročilo o načrtu zakona, ki se tiče uredbe realk, katero nalogo je rešil kot skušen strokovnjak v šolskih stvareh.

V razpravi o načrtu zakona, ki se tiče nadzora nad šolami, je izpodbijal načelo ločitve šole od cerkve, ker to načelo, kakor je povdarjal in na drobno dokazoval nasprotuje bistvu samemu šole, nasprotuje pravici zgodovinski, ki jo ima cerkev na šolo, nasprotuje pravici božji, ki jo ima cerkev do uka in vzgoje v šoli, in to tako, da pristoji, tudi v kolikor prevzame poduk v šoli država, vendar vselej cerkvi nadzor nad tem podukom. V razpravi o predlogu italijanske stranke v deželnem zboru, da naj se vpeljejo neposrednje volitve za državni zbor, je glasoval z drugimi slovenskimi poslanci vred zoper ta predlog.

Ko je bil leta 1869. na podlagi dotičnega zakona ustanovljen deželni šolski svet za pokneženo grofovino goriško in gradiško, je postal Marušič ud tega novega šolskega oblastva

in je bil njega ud neprenehoma do svoje smrti, tedaj 29 let; zastopal je kot tak vestno kolikor šolske, toliko narodne koristi, in je moral marsikatero prasko prebiti za pravice slov. noroda in cerkhe gledè šol.

Sploh se je držal v narodnih zadevah dosledno načela: vsakemu svoje; naj imata Nemeč in Italijan, kar jima gre, a naj se ne krati Slovencu, kar gre njemu po božjem pravu in pa po državuem osnovnem zakonu. Dasi Slovenec po rodu in mišljenju je kot mož bistrega uma, obširne učenosti, trdnega značaja, kot trezen, zmeren in moder politik veliko veljal tudi pri svojih deželjanih italijanske in nemške narodnosti; čislali so ga pa tudi duhovski in posvetni dostojanstveniki, od katerih je štel marsikoga med svoje dobre prijatelje. In tako je pripomogel ta pravi sin domovine z drugimi domoljubi vred, da so prej popolnoma prezirani Slovenci na Goriškem postali sčasoma faktor, s katerim je zdaj tudi treba računati. Marušič ni sicer nastopal kot gromovit govornik v javnih sejah dež. zbora (kar v goriškem dež. zboru sploh ni navada), a tem neystrašneje se je potegoval za pravice našega naroda „za kulisami“ in v odsekih ter se upiral nakanam nasprotnikov, kar mu je nakopalo veliko sovraštvo tedanjih političnih glavarjev,

In ko ga je začela povrh tega napadati še neka stranka (slovenska), se je javnemu političnemu delovanju odpovedal za vselej.

Slovstvena doba

(po spisu Jos. Marna, Andr. Marušič v slov. slovstvu).

Ljubezen do slovenščine je Marušiču vcepil že oče v prvi mladosti podavši mu stare kujige, katere je z veseljem prebiral. Omilila se mu je slovenščina tudi l. 1848-9 po vrlih časnikih p. Sloveniji, Novicah, Danici, po narodnih pesmih, zlasti po čvrsti poeziji Koseskega, po občevanju z iskrenim Kocijančičem i. t. d., tako, da je s časom v poznanju slov. jezika tako napredoval, da mu ga ni kmalu para med Slovenci, ki bi tako natančno kat on poznali duha in slovnico slov. jezika. Pisal je v gladki in elegantni slovenščini, s katero se odlikuje vsi njegovi slovenski spisi.

Začel je slovensko slovstveno ledino orati koj prva leta svojega javnega življenja.

Kakor Kocijančič — oglasil se je tudi Marušič že l. 1854 v „Šolskem Prijatlu“ na pr. z epazkami o nekaterih slovstvenih delih na Goriškem, o tedanjem društvu sv. Mohora in o knjigah, kakšne naj izdaja, da vstreže društvenikom (1854 str. 278—288) itd. ter si je naklonil tako Einšpielerja in Ja-

nežiča, kateri pozneje v svoji slovnici tudi njemu hvalo daje za marsiktero prijazno opombo.

Tako je začel pisati tudi v „Danico“ na pr. l. 1854 str. 171 o prvih duhovnih vajah v Gorici, kjer pravi (X): „Česar je polno serce, rado iz ust gre! Tudi moje serce je polno slavniga O. Stögerja, moža po volji Božji . . . Bog večna ljubezen — je zapopadek vsih njegovih govorov; ime Jezusovo, gerb svojega reda, ima tako reči vtisnjeno v serce, in geslo njegovega društva — Vse k večji časti Božji — je rudeči trak, ki se vije očitno skoz vse njegovo govorjenje in dejanje . . . Sedaj naj mi se dovoli dve njegovih priporočil tukaj ponoviti in potrditi, ki zadevate brevir in cerkvene obrede . . . Še nekaj mi že dolgo na srcu leži . . . Bolj kakor jest čutijo gotovo vsi dušni pastirji goriške velike škofije živo potrebo posebniga škofijskiga obrednjaka (rituala) za tiste dele službe Božje, ki se v domačem jeziku opravljajo . . . Sedaj, ki pričakujemo noviga poglavarja in ki naši veliki škofiji nova doba napoči, se mi je zdel priložen čas sprožiti to važno reč; način izpeljave nasvetovati pa ni več moja reč (star. 172) itd.“ — „Vsi sveti — vernih duš dan“. V Podgori pri Gorici 25. okt. (str. 186). — L. 1855: O ginljivih sv. obredih velikega tedna (str. 72); o slovesnem prihodu novega višjega Pastirija (str. 108) in o svatbenem dnevu Goriške cerkve s krepkim sonetom: „V spomin slovesne vpeljave prečast. in prevzv. kneza in višiga škofa dr. Andreja Gollmayrja v prvostolno Goriško cerkev 24. rožnika 1855“ (str. 112. X.) — L. 1856: Golgota (. . . „Pač res, odršenje je jedro in duša zgodovine človeštva . . . Skrivnost odrešenja na Golgoti je in bo — naj veljá prederzna prilika — nar višji verh na Himalaju duhovniga sveta; ona naj bi bila vsakimu tako rekoč Ariadnina nit v neizmernim labirintu modroslovskih preiskovanj“ str. 53) itd. O napravi semeniša za dečke (str. 71). O šmarnicah in o lepšanju cerkvá, kjer pa opominja: „Le nekaj bi bilo želeti, de bi se duhovni z leposlovskimi pravili soznanili in se vselej zvesto po njih ravnali in nobeniga ugovora ne terpeli, bodi si od ključarjev, ali kogar koli, če si ravno je kaj pripomogel, ker tu je treba le neodjenljivim tirjatvam umetnije zadostiti. Nadjam se, de po željno pričakovani novi vredbi bogoslovskiga učenja se bode tudi od cerkvene zidarije, malarije in glasbe kaj razlagalo. Še zmiraj vladajo po deželi mojstri skaze . . . O ti reči bi se dalo veliko govoriti, za zdaj sim jo hotel le sprožiti“ str. 107. X.) itd. —

Posebno marljiv in stanoviten dopisovalec je bil Marušič *Novicam* od l. 1854 do 1882. „Ženitvanske šege Slovincov Goriške doline“ so v Novicah l. 1854 str. 49—58 njegov prvi dopis, ki ga pričinja s pesmico: Kje dom je moj? — Tam kjer Soča v blagem kraju vije se — — Na Slovenskem dom je moj! — ter sklepa z opominom, naj tudi drugod domorodci

opisujejo lepe stare narodske šege, in obeta: Ako slavno vredništvo želi, bom skušal včasih še drupe navade in narodske posebnosti goriških Slovincov popisavati. — O letopisu Goriške gimnazije in posebej o mlačnosti šolske mladine do maternega jezika, do slovenščine (str. 303 A. M.) — L. 1855: Nasvet višje slovnične sodnije (akademije), češ „brez terdne podlage, brez občeveljavne slovnice, ktera mora biti pisatelju zakonik, naše slovstvo ne bode cvelo“ (str. 62. A. M.—č). O slavnostni veselici, katero je obhajala gimnazijalna mladina vsled rojstva presvite cesaričinje, in pri kateri se je pred izbrano olikano družbo v goriški kazini prvokrat javno slovenski govorilo in pelo na veliko zadovoljnost in radost pričujočih domorodcev slovenskih (str. 87 cf. str. 104). — O šolskem sklepu in o svečanosti gimnazijalne mladine na večer pred cesarjevim rojstvenim godom, kjer pravi tudi: Z veseljem rečem, da bil je zapaziti važen napredek o tem, da je začela slovenska mladina svoj materni jezik spodobno spoštovati in dostojnost njegovo in enakopravnost z drugimi predmeti spoznavati, kar je temeljni pogoj napredovanja itd.“ (str. 271). — Beseda o slovenskem knjigoteržtvu (str. 299). — „*Eno uro pri Koseskemu*“, kateri se je po hudi bolezni zdravil v Ločniku poleg Gorice.. Ni mi moč popisati, kaj so sedaj serca naju čutile, — al komu niso znani občutki, ki nas obhajajo, kadar nam je dano o t obličja do obličja gledati moža, ktereга poezije so nas jezerokrat navdajale z rajskim nalušenjem in ktereга slavno ime vsak hip na jeziku imamo! — Koseski, ki je sama prijaznost, nama je začel z redko besedo, ker še enmalo težko govori, od svoje bolezni pripolovati, ki ga že čez tri leta tare.. Globoko v serce mi je segla njegova bogaboječnost in vdanost v voljo božjo i terdno zaupanje v pomoč od zgoraj. V bukvali Joba: kterih pesniško prestavo so Novice pred nekimi leti prinesle, je žlahna duša se krepčala in tolažbe iskala ter v pravem keršanskem duhu z izgledno poterpežljivostjo bolečine prenašala. Njegove dušne moči prihajajo vedno čversteje in bodo svojo znano krepkost zopet dosegle. Ljubezen do mile domovine še vedno tako v njem plameni kakor v dvajsetletnem mladenču itd.“ (Str. 315. Od desnega brega Soče pri Gorici 24. sept. A. M.).

Izvrsten je sestavek, ki ga je s polnim podpisom *Andrej Marušič*, katehet spod. gimnazije in učitelj slovenščine priobčil v *Novicah* l. 1860 str. 92—107 pod naslovom: „*Narodnost in slovenščina v Gorici*“. Tu kaže, kaj je narodnost in kaj je nerodnost ali pretirana narodnost, češ: „Narodnost se dá primeriti žlahnemu vinu. Pij ga zmerno, ti bo v zdravilo, ti dá veselje, pogum, moč in krepost; — prestopi pa meje zmernosti, gorjé tebi. sužen si neznanim duhovom! Tako se valja pijan narod po blatu človeških strast, pomandraje vse, kar je v sercu najdražjega“. Berite to, narodoslovci!.. Najtedrniša vez na-

rodnosti pa je jezik . . Zato bodi nam skerb, da zadobi naš jezik v šoli, vradu (kancelijah) in sploh v vsakdanjem življenji spodebno in pravično veljavo . . Vodnik zapoje : „Ilirija vstani !“ in Slovenci postajajo iz ljudstva narod, ki ga Japel s sv. pismom blagosloví. Kopitar in Miklosiè, slovnice viteza, potegujeta na-se pazljivost uèenih jezikoslovcov ; Prešernova lira meèi Slovencom serca, Novice jim bistrijo um na vse strani in jih navdajajo z zavestjo narodno, in velièastni Koseski govori z verh Parnaša z mogoènim nadzemeljskim glasom ustvarivši jeziku svojemu postave ; in komur ni bilo še zadosti, zadene ga Habakukova osoda. Duh leta 1848 ga zgrabi za lase in nolens volens mora biti domorodec“.

„Serce narodnega življenja, narodno ognjiše so šole, vikše in sosebno srednje, zlasti gimnazija, prav za prav semenišče višje omike . . Moj namen je, podati kratek pregled nekdanjega in sedanjega stanú slovenščine v Gorici, zlasti v goriški gimnaziji . . Po latinščini za Jezuitov in nemščini za Jožefa II. skušala je v prve šole pomagati si tudi slovenščina, v sedanjem veku, l. 1847 celó na modroslovno učilišče ; l. 1848 pa je nagloma vpeljana bila v latinske šole v ali v gimnazijo. Kako se je godilo slovensčini v gimnaziji, popisuje *Marušič* gledé na postave, na učni red, na učitelje in učence, ter razpravlja mnogotere zadržke napredovanju p. a) Pomanjkanje slovenske knjižnice in pripravnih, sosebno poetiških zbirk za odrašeno mladino ; b) Uèna vredba po gimnazijah, primerjena le madenèem izverstnih zmožnost itd. — Znaèaj goriškega, dasiravno s slovenskim obroèem okovanega mesta, pravi, je in ostane — furlansk. Od tod žalostna prikazen na gimnaziji — znamenito število narodnih polutanov, kajti — v nekaki babilonii živijo leta in leta slovenski učenci. Domá slišijo večidel le furlanski ali slovensko-furlanski jargon, po ulicah poverh še italijansko-slovensko-nemško, zlobodranje, in v šoli se ukvarjajo s staro klasièino v poterjenje, menda, poslednje slovniške izjeme. To je vendar le preveè plevéla za slovensko pšenico !, . . Naposled kaže tedanji stan slovenščine v gimnaziji do ministerskega vprašanja, ali ne bi se dal učbeni red vravnati po onem za èeski jezik po nekterih èeskimi gimnazijah (str. 107)“ . —

„Važen sklep goriškega deželnega odbora gledé na slovenski jezik“ je prav tako važen spis *Marušičev v Novicah* l. 1861 str. 250—259. Nektore župaustva so se ustavile italijanskim dopisom ter prosile naj jim deželni odbor poroèa v razumljivem jeziku, in po jedernatem in temeljitim dokazovanju odbornika *Winklerja* se je vendar sklenilo : Vsi, kakoršni koli raspisi do slovènskih županstev, bojo slovenski. — Veselite se toraj goriški Slovenci, dokler imate na Dunaji Černeta in *Winklerja* v Gorici, pravi dopisnik v *Novicah*, ter pripoveduje, kako se je gledé službenega jezika godilo dotlej v deželnem odboru.

Ker je veliko, da ne rečem vse, na osebah ležeče, naj mi bo dovoljeno, v boljše razumljenje naših zadev in tudi zato, da se sedanja in prihoduja, za vso deželo važna delavnost deželnega odbora ložje presodi in ceni, vverstiti tukaj kratko in kolikor mogoče, resnično karakteristiko naših odbornikov. Ti so bili tedaj gg. grof Pace, dr. Doljak, A. Winkler, dr. Deperis in dr. Pajer. Ker mora zlasti nam kranjskim Slovencem zanimljivo biti, kako se je že pred tridesetimi leti sodil in opisoval naš deželni gospod predsednik in cesarjev namestnik v središču Slovenije, naj se omenjena karakteristika pokaže tudi tukaj od besede do besede :

„Gosp. *Winkler* je naš domačin, edini Slovenec v odboru. Da ga imajo za izverstnega jurista, za razsvetljenega in modrega vradnika, kteremu je duhomorno kalupovanje neznano, kterega bistro oko je že davno zapazilo in spoznalo, kar je v deržavnem in javnem življenji skazenega in pomanjkljivega in kako bi se dalo pomagati; da ga vikši in tovarši visoko čislajo in vse stranke spoštujejo; da mu zraven nemškega italijanski jezik tako gladko teče, da bi se bilo še celó italijanskim matadorom njegove kritike bati, ako bi se tako rešetanje z njegovim ojstro nravnim značajem vjemalo: za vse to bi moglo tistim mar biti, kterih je skerb, da pride pravi mož na pravo mesto. Kar imam jez pristaviti, je to, da ga je gola ponižnost in priljudnost. Ure in ure se s pomoči in sveta iskajočimi kmeti ne kakor vradnik, ampak kakor prijatelj, s čudno poterpežljivostjo tako umevno in po domače pogovarja, da jim more serce veselja igrati. Kakošen razložek med njegovim vedenjem in unim sirovim režanjem „parlè da cristian!“ Za koliko bi bile ljudstva in vlada na boljsem, ako bi se ne le nižje, ampak tudi višje službe takim možem podeljevale. — *Winkler* ni le po rodu in kervi Slovenec, ampak tudi po mislih in prepričanji svojem, in kolikor zmerniši in previdniši, toliko bolj intensivno in zdatno je njegovo postopanje po poti narodnega napredka; on vé, za kaj se poganjamo in kaj hočemo doseči. Da slovenski tudi piše, bi skor ne bilo treba praviti (Novic. 1861 str: 258)“.

Prokletstvo in blagoslov ali Mavra nad jeziki“ je pomenljiva poezija, katero je z ozirom na različnost jezikov sploh in goriško mnogojezičnost posebej zložil profesor A. Marušič ter dal natisniti v gimnazijskem letopisu l. 1862. O šolskem sklepu jo je izvrsten učenc slovesno govoril. Ponatisnjena je v *Novicah* l. 1862 str. 317—8 (cf. str. 310). Zložena v 15 kiticah razlaga nekako geslo sv. Avguština: „*Napuha duh jezike razdeluje*. — *Nebeški duh v ljubezni jih združuje*“ — ter kaže, kako je jezikov razlika tudi vsemogočnosti in modrosti božje slika, in kako je sv. Duh posvetil vse jezike, da se v

njih oznanuje in podeljuje sedaj nebeških mir (mavrica — mirú in sprave znak) vsem naradom.

L. 1861—63 je *Marušič* prestavljal *zapisnike deželnega zbora goriškega*, ki so tiskani v dveh zvezkih: I. Sejni zapisniki prve sejne dobe deželnega zbora pokneženih grofij goriške in gradiške. V Gorici 1861. 4°. str. 321. Natis. Paternolli. — II. Obravnave druge sejne dobe deželnega zbora poknežene grofije goriške in gradiške zložene po stenografičnih zapisih. V Gorici 1863. 4°. str. 321. Natis. Seitz. Prelagatelja velika zasluga je, da je ustanovil razne terminologije v pravoslovnih strokah s pomočjo tedanjega deželnega odbornika g. A. Winklerja.

Umni gospodar. Mesečen časnik za kmetijstvo, gospodarstvo in obrtnijstvo. Izhaja v osmerki na 4 listih v Gorici. Izdaja ga c. k. kmetijska družba. Vreduje prof. *A. Merušič*. V predgovoru se obrača vrednik do Slovencev goriških, katerim hoče kmetijska družba podajati slovenski kakor Lahom laški list itd. (Novice 1863 mes. julija, str. 265 cf. *Pisava primkov* str. 321 itd.) — *Umni Gospodar*. Mesečnik za kmetijstvo, obrtnijstvo in druge deželne zadeve ter za izobraževanje ljudstva sploh. Izhaja 15. dan vsacega meseca na pol poli itd. (Novice 1864 str. 398). Vreduje ga mož, s katerim se naša slovenska domovina po pravici sponaša in ki nam v lični domači besedi prinaša mnogo-vrstnega podučnega in kratkočasnega blaga“, pravijo Novice v vabilu za naslednje leto; a vrednik sam pa je prav zato imel dokaj težav, kar se pripoveduje deloma v *Novicah* 1865 str. 216—7 pod naslovom: „Britkosti slovenščine“ v dopisu iz Gorice. — Tako neprijetno je, kar se čita v istem tečaju (str. 314—5) o Goriški gimnaziji in viši realki; jako prijetno pak, kar piše $x + y$ str. 263—4 pod nadpisom „Glasi domorodni o novem času“ iz Gorice o deželnem odboru, kateri si je štel v dolžnost — z ljudmi, ktere zastopa, v njih maternem jeziku govoriti ter v njihovem jeziku jim dopisavati — laškim županstvom laški, slovenskim pa slovenski. Začetnik temu prevratu pa je mož, kateri ves vpljiv, ki ga mu nenavadna spretnost in izvedenost v opraviilih in uradna oblast daja, le v to obrača, da bi naše ljudstvo sramotne duševne in materijalne sužnosti rešil, in ta mož je odbornik *A. Winkler* (str. 264).

Domovina. List posebno za primorsko-deželne, pa tudi sploh slovenske zadeve. V Gorici. *I. Teč*. 1867. Lastnik, izdajatelj in odgov. vrednik *Andrej Marušič*. Po geslu za vero, dom in cesarja Namen listu glej v *Novicah* I. 1866 str. 391. — „Duh, ki bo naš list — tednik — skozi in skozi preveval, bo duh sprave in prijaznosti, pravi vrednik. Prepira s komur koli homo ogibali se, kakor gada. Vendar pa, če kdo naš list ali našega naroda pravice hubodno napade, najde nas oborožene in pripravljene na borišči itd.“ — Poleg navadnih, zlasti političkih stvari je vrednik, ki je postal tudi poslanec deželnega

zboru Goriškega, v tem tečaju spisal na pr. „Staroogledski obred, ali Ritus Patriarchinus“ (št. 5—16). „Imena in priimki.“ Popularno-znanstvena imenoslovska razprava (str. 33—214). — *Tečaj II.* 1868. Tednik za domače, slovenske in občne potrebe. Razun nekterih jezikoslovnih stvari na pr.: Obred vstajenja Kristusovega v véliko saboto v Ogleji v predtridentinski dobi (št. 15. 16). Pred našim pragom — Slovenskemu Narodu. Učni jezik v goriških šolah. Posvet slovenskih poslancev v Ljubljani Zastran šolskega nadzora. Popravki in dodatki k govoru Klavžarjevemu. Prosimo besede za nekaj djanjskih in osebskih popravkov gledé dež. zboru itd. — *Tečaj III.* 1869. Krajna imena na Goriškem. Novo leto. Cerkveni zbori. Razne politične in plemične razprave, kakoršnih se ne manjka nobenemu vredniku itd. — Iz tega leta je znamenit dopis iz Gorice v *Novicah* str. 378: „Horribile dictu!“ 85 slov. študentov viših šol je iz Gradca poslalo „befehl“ v Gorico deželnim poslancem ... da naj kar brž položé mandat deželnega poslanstva, in to zato, ker niso podpisali interpelacije zarad „zedinjene Slovenije!..“ Da goreča naša mladež hrepení po tem uzoru, čast in hvala jej! — al da se ona še v šolah vtika v stvari, za ktere nima še „vestes nuptiales“, to je krivda onih, ki za vsako pisarijo imajo pripravljene svoje liste. Kar nisi komu dal, tega tudi zahtevati ne moreš, da bi ti nazaj dal. Tedaj le takrat še le, kadar mladenči postanejo možje volilci, imajo njihove zaupnice ali nezaupnice svojo upravičenost in veljavo.“ — Tako se *Andrej Marušič* kot poslanec zoper natolcevanja in obrekovanja v „Slov. Narodu“, da je odpadnik, da drži z vlado, glasuje z Winklerjem in Pinotom itd., brani v *Novicah* l. 1870 str. 211 ter z dobro véstjo sklepa svojo poslanico: „Bodi-si kakor koli, jez sem in ostanem nepremakljiv in zvest svojemu narodu, kakor sem mu bil od l. 1848, ter prizadevam si, koristiti mu v vseh razmerah svojega življenja.“ — Kot deželni poslanec (1867—70) je vredoval Marušič tudi *slovenski tekst deželnih zakonov*, kar ga je stalo pač mnogo truda.

L. 1871, kakor tudi v naslednjih tečajih nahaja se v *Novicah* mnogo, premnogo njegovih čvrstih dopisov na pr. o političnem društvu „Soča“ nasproti „Slov. Narodu“, o društvu Katoliškem, o 25letnici papeževi v bogoslovnem semenišču, o Wolfovem slovarju (str. 216), o šolskem nadzorništvu, o deželnem zboru, o drugih važnejših dogodkih na Goriškem itd. V listu 40. so celó trije zapored, katerih srednji pravi: „Sprejmite Novice popis redke svečanosti, ktera zadeva enega najstariših Vaših naročnikov in ceniteljev, možaka, s katerim se Slovenci vže celih 50 let ponašamo — popis *svečanosti o priliki pätdesetletnice — zlate maše* — prevzvišenega našega knezadškofa *Dr. And. Gollmayer-ja*, Radolčana ... Došla je Novicam, pravi vredništvo, s tem dopisom tudi krasna *himna*, ki jo je

na čast prevzvišenemu zlatomašniku zložil g. A. M. (Andrej Marušič). Srčno obžalovaje, da tiskarne sedanje zadrege ne pripuščajajo cele himne natisniti, kakor bi radi, natisnemo vsaj poslednji dve kitici itd. (str. 324 l. 1871).“

Jez sem pot, in rcsnica, in življenje. Molitvenik in pesmarica za mladino srednjih šol, posebno gimnazijsko, pa tudi za druge izobražene vernike. Sestavil *Andrej Marušič*, učitelj verstva na c. k. gimnaziji v Gorici. V Gorici 1873.

Sveti Veliki Teden in Velika Noč ali cerkvena opravila tega sv. časa v latinskem in slovenskem jeziku, s pravili za duhovne in pojasnili za ljudstvo. Sestavil *Andrej Marušič*, učitelj vérstva na c. k. gimnaziji v Gorici. V Gorici 1874. — S tema knjigama je iskreni pisatelj jako vstregel mladim in starim, zlasti neduhovskim Slovcem.

Koliko ljubezen in pravo sinovsko spoštovanje je gojil v svojem srcu *A. Marušič* do dr. *Janeza Bleiweisa*, razodel je v iskreni čestitki o njegovi sedemdesetletnici priobčeni v *Novicah* l. 1878 str. 373. Pričenja jo z besedami: „Bilo je 8. sept. 1862, ko sem — po osemletnem pismenem občevanju z Vami po *Novicah* pred slavno cerkvijo v Logu — v krasni Ipavski dolini — čast in veselje imel, videti Vas v prvo. Poljubili ste me in kot „Oče domovine“ narodno posinili. Bil je trenutek, ki se mi je globoko vtisnil v srcé in spomin... Četrť stoletja občujeva sedaj pismeno in osebno... Dovolite mi tečaj, sklepa čestitko, da Vam za 70letni rojstni god s kratkimi pa priprostimi besedami voščim, kar danes posebno živo čutim: Bog Vas milostljivo ohrani še mnogo let — narodu, Novicam, rodbini, prijatelom in meni!“ — Vaš vdani zvesti spoštovavec in prijatelj A. M. — Tej ljubezni primerno — prestrašilo nas je, pravi v *Novicah* l. 1881 str. 386, nepričakovano naznanilo, da je naš velečastiti „oče“, gospod dr. *J. Bleiweis* vitez *Trsteniški* nevarno zbolel. Iz potrtega srca najživejše sočutje, kaže v telegramu iz Gorice o smrti njegovi (str. 394). Za pogrebom je v goriški deputaciji nesel celó dva venca, svojega očetovskemu prijatelju in goriških rodoljubov. Tej ljubezni primerno je razodel svojo žalost v *dopisu iz Gorice 4. dec.* str. 397, kjer piše na pr.: „Kaka sprememba v osmih dneh! Preteklo nedeljo ob tej uri sem pisal še dopis za Novice in privaten list „očetu“ samemu...; in danes — ni ga več!... Sedem in dvajset let in deset mesecev sem ž njim občeval pismeno in ustmeno. Še zdaj, ko te vrste pišem, zdí se mi, kakor da bi še zmeraj pisal 39letnemu, taktnemu, zglednemu vredniku Bleiweisu, toda me brž potlačí speš misel: Nikdar več ne pride tvoj dopis v njegove roke;... nikdar več mu ne boš mogel potožiti, kar ti srce teži. Nikdar? Temu „nikdar“ se hudo upira nekaj v mojih prsih; glas slišim iz sebe: Non omnis moriar; ni umrlo vse, kar je bilo v ranjkem očetu, on še živi nad zvezdami. Še bom

ž njim občeval — ne sicer po navadni pošti, po navadnem telegrafu; 12. poglavje II. Makabejskih bukev sv. pisma mi kaže pot do njega; tam je naznanjen in popisani neki telefon, po katerem bom še ž njim govoril in — nadejam se — on z mano itd.“ —

Kakor narodskemu, tako je bil *Andrej Marušič* tudi svojemu duhovskemu očetu, višjemu pastirju *dr. Andreju Gollmayr-ju* vdan s sinovsko ljubeznijo, katera je bila vir raznim umotvorom, ki niso brez pomena v slovstvu. Tako je opisal njegov prihod in njegovo slovesno vpeljavo v prvostolnico Goriško l. 1855 v Danici ter jo počastil z lepim sonetom. O zlati maši njegovi l. 1871 je zložil krasno himno, in o 25letnici nadškofovski l. 1880 je priobčil v Novicah (str. 191—218) njegov životopis pod naslovom: „Spominski listi. Njihova Prevzvišenost gospod *dr. Andrej Gollmayr* 25 let nadškof v Gorici.“ Posebej pa mu je o tej priliki v latinski besedi sestavil čestitko iz samih svetopisemskih rekov, ki naznanjajo njegove nadškofovske službe in kreposti ter dal na svoje stroške tiskati v Ljubljani pri Milicu „*Quidam Presbyter Goritiensis*“, ki v predсловju pravi, da mu je narekovala sinovska ljubezen in hvaležnost (*amor erga Te fidiālis et grati animi sensus*) to: „*Quod Tibi offerre audeo, „photographia“ est, ut aiunt, gloriosi Pontificatus Tui divinus ipsius Solis luce impressa seu picta sertoque e divinis floribus nexo, ut decet, redimita, vel — ut clarioribus fortasse verbis utar — operum Tuorum pia recordatio ac virtutum Tuarum justa laus est e sacrarum literarum locis contexta etc.*“ — O smrti njegovi pa je priobčil njegov životopis v „*Vaterlandu*“ l. 1883. Po tem in onem iz leta 1880 je sestavil msg. Rajčević v talijanskem jeziku življenje in delovanje ranjkega nadškofa Andreja, kar se poslovenjeno nahaja v Novicah l. 1884 str. 34—108.

Neko posebno pozornost je obračal *And. Marušič* na „*Jezičnika*“ vže v „*Učit. Tovarišu*“ ter o njem spregovoril časih v Novicah, potem v Slovincu od l. 1876 do 1882 kratko in krepko, kar je zlasti vrlina njegova. Brž pa, ko se je oglasil o njem znani kritikar v „*Zvonu*“, omolknil je omenjeni kritikar v Slovincu. Zadnji letnik, ki ga je ocenil on v Slovincu 1883 št. 6. bil je XX: „*Novice pa dr. Janez Bleiweis*“ in oceno svojo sklepa z opazko: „*To lažim se s klasičnim rekom, ki ga je g. Marn postavil Jezičniku na čelo: „Non omnis moriar“ in sè svetopisemskimi besedami: „Njegova dela gredó za njim.*“ — Bog daj, da bi naša, tudi književna dela, v večnosti ne bila brez — čisla!

Leta 1890 je izdal „*Načrt za verouk v prstonarodnih šolah v višji škofiji goriški*“, in zahteval kot višji nadzornik za verouk od preč. gg. dekanov, da so strogo pazili na natančno izvršitev načrta.

Ko se je poslovil l. 1894 od gimnazije, na kateri je preživel skoro dve tretjini svojega življenja, je v zadnji ekshorti (katero je tudi izdal v nemškem jeziku) z ginljivimi in do srca segajočimi besedami vzel slovo od svojih učencev in tovarišev profesorjev.

In še potem, ko je bil že vmirovljen, je čutil v sebi potrebo izdati leta 1895 „Epizodo iz kulturne zgodovine goriške ali košček zgodovine goriškega c. k. gimnazija.“

Urejeval je zadnja leta tudi „Koledar goriške višje ško-fije“, katerega izdaja goriška tiskarna A. Gabršček.

Koliko drugih drobtinic, pesmi, sonetov i. t. d. (tudi v laškem jeziku), da je izdal ob raznih priložnostih n. pr. ob vmeščenju pok. nadškofa Zorna, je dobro znano njegovim so-vremenikom in znancem.

* * *

To njegovo vsestransko delavnost so znali ceniti in vpoš-tevati pa tudi njegovi predstojniki. Pokojni knez in nadškof goriški Alojzij ga je imenoval l. 1885 za časnega kanonika metropol. kapitelja goriškega in knezo-nadškofijskega konzisto-rijalnega svetovalca, in kmalu potem za višjega šol. nadzornika za veronauk. Tudi sv. Oče papež ga je odlikoval l. 1889 s častnim zaslužnim križem „pro Ecclesia et Pontifice“.

Marušičeva delakosežna zmožnost, izobraženost in učenost ni ostala skrita.

Ko je šlo za imenovanje novega škofa v Poreču l. 1884, je bil Marušič v prvi vrsti za ono stolico predlagan. A njegovo imenovanje je preprečil tedanji c. k. namestnik tržaški baron Depretis, kateremu se je bil Marušič zameril že kot deželni poslanec zaradi svojega pogumnega potegovanja za pravice slov. naroda.

Tudi Krško škofijo bi bil l. 1896 dobil, ako bi hotel, a je to častno mesto prostovoljno odklonil.

Marušič je bil vsestransko izobražen mož, finega in vljud-nega vedenja, blagega srca, postrežljiv, radodařen, velikodušen, gostoljuben, v društvu zgovoren, šaljiv, dovtipen in vesel. S svojo vnanjostjo in priljudnostjo se je vsakteremu na prvi hip prikupil. Po svojem poklicu kot profesor je bil v vseh rečeh natanjčen in točen, sovražil je vsako nerednost. Kakor je bil strog sam seboj, tako je zahteval povsod red in točnost tudi od drugih in zlasti od svojih učencev. Z grajo in kritikovanjem vsakega nedostatka ni prizanašal nikomur.

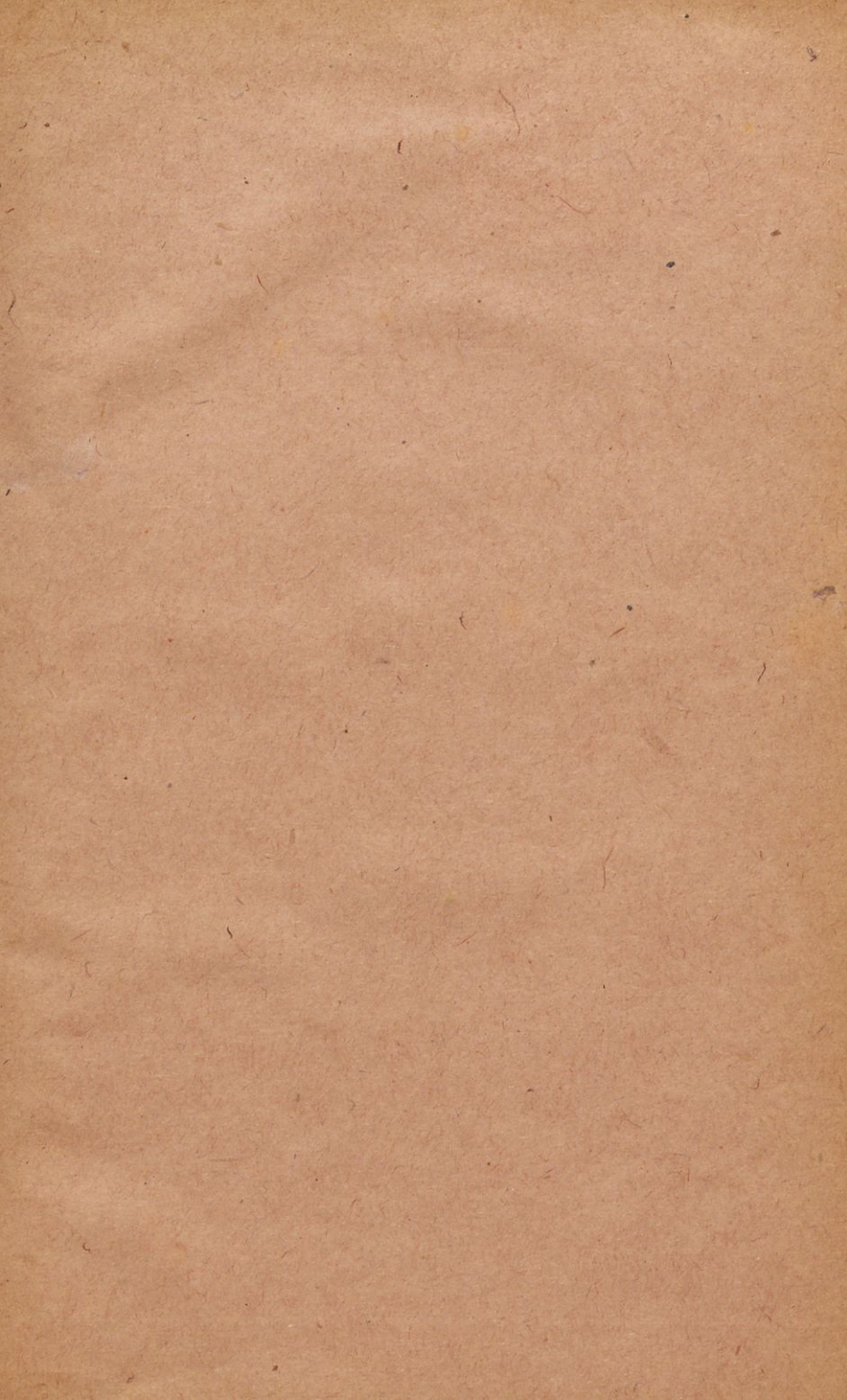
Kot duhovnik je bil Marušič vedno in povsod vzoren, po-božen, postrežljiv in zato vsem priljubljen. Od kar je vstopil

v bogoslovnico do svoje smrti ni zamudil nobenega pontifikala (slovesne škofove naše) v veliki cerkvi. Rad je prihajal k cerkvenim slovesnostim tudi na deželo, katere je ali sam opravljajal ali vsaj s svojimi izvrstnimi cerkvenimi govori poviševal.

Marušič ostane vsem, ki so ga poznali, in posebno njegovim tisočerim učencem v blagem spominu.

Ako velja komu, gotovo velja tudi Marušiču klasičen rek : „Non omnis moriar“.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000412804

